

KÖKTÜRK YAZILI BELGELERİNDE VE UYGURCADA UZUN VOKALLER

OSMAN NEDİM TUNA

Türkoloji alanında çığır açan bazı araştırmalar vardır. Şüphe yok ki, bunlardan biri de ünlü Macar bilgini Ligeti'nin, Türk Dili'nde uzun vokaller konusundaki yazısıdır. Hakikaten, 1938 de yayımlanmış bu araştırma —uzun vokaller yardımı ile Altayistik'e ait birtakım soruları cevaplandırma imkânına sahip görüldüğünden— câzip bir mâhiyet arz etmektedir. Bu sebeple, aynı konuyu, Türk Dili'nin çeşitli bölümlerinde ele alan araştırmalar, birbiri arkasına ortaya konulmuş ve bu incelemelerle, ilerideki karşılaştırmalar için, daha sağlam esaslar hazırlanmıştır. İtiraf etmek zorundayım ki, bambaşka bir noktadan hareket ederek, uzun vokaller zincirine, ben de Köktürkçeden bir halka ilâve etmek fırsatını bulduğum zaman¹, Alttürkische Grammatik (1941), s. 46 da verilen *küül çur*'u, daha önce ileri sürülmüş biricik uzunluk misali sanıyordum. Bu inançta, daha doğrusu yanlışta, yalnız olmadığımı, İshakov'un (1955), hiçbir kaynak göstermeden araştırmasına aldığı —şu halde, müstakillen bulmuş olduğu kolayca tahmin edilebilecek — *ât* kelimesinin, kendisinden tam 55 yıl önce, K. Foy tarafından kaydedildiğini görmek suretiyle anladım. Hemen ilâve edeyim, aynı kanaati besleyen başkaları da mevcut olmuştur ve İshakov, bunlardan sadece sonuncusudur. Bu sözlerimden belireceği üzere, Köktürkçedeki vokal uzunluklarının varlığı, yazıtların çözümünden çok kısa bir zaman sonra farkedilmişti. Ancak, aradan geçen yıllar içinde, zaman-zaman vokal uzunluklarına temas eden, hatta bazan, doğrudan-doğruya bu konuya tahsis edilen etüdler yapılmasına rağmen, Ligeti'ye kadar, bunların özel bir değeri olabileceği hatıra gelmemiş, böyle olunca da, artık çok geride kalan, ilk tesbitler unutulup gitmiştir. Uygurcaya ait uzunluklar ise, daha ilk yayınlardan itibaren biliniyordu. Mani ve Uygur yazılarında çift işaretle gösterilen bu uzunluklar-

¹ Orhun Yazıtlarının İmlâ Kaideleri ve Fonolojisi 17+459 s. (1949 -50) (İst. Ü. Ed. Fak. Türkoloji Bölümü, Türk Dili mezuniyet tezi). Burada fonoloji kelimesi özel bir anlamda kullanılmıştır. Tezin 19 ve 20. sayfalarında *ât*, *yoglä-*, *tâm vb.* larına ait izahat var. Bir nüshası Türkiyat Enstitüsü no. 168 de kayıtlıdır.

dan, bilhassa kök hecesinden başka hecelerde olanların durumları aydınlatılmaya muhtaçtır. Buna karşı Brahmi yazılarında, diğer hecelerdeki uzunluklar oldukça muntazam bir şekilde belirttikleri halde, bunlara kıyasla, kök hecesinde bulunması beklenen uzunlukların görülmeyişi dikkati çekiyor. Brahmi yazısının Türk Dili'ne tatbiki konusu, bu bakımdan bir araştırmayı gerektirir. İşte bütün bu noktaları göz önünde tutarak, Eski Türkçedeki vokal uzunluklarına dair oldukça kabarık bir miktara ulaşan malzememi karşılaştırmalarla tanıtmaya ihtiyaç duydum. Şimdiki halde, bu uzunlukların ne ifade ettiği sorusuna cevap vermeye çalışmayacağım. Yalnız, Ligeti'nin izahlarına ve Räsänen'le diğer bazı bilginlerin Uralistik'e kadar uzanma temâyülüne, tamamen iştirak etmediğimi, meselenin birçok gedikleri olduğunu söylemek isterim. Bunlar şöylece özetlenebilir:

1. Altayistik yönünden ele alınan kelimelerde, kronoloji esasını *l»ş, r»z* teşkil etmektedir. Halbuki bu konudaki araştırmalarda tam bir mutabakat yoktur. Şayet *ş, z* esasları daha eski ve Mogol Dili hakikaten Türk Dili ile akraba ise, uzun vokalin iki hece doğurması olayının Altay birliğine kadar ulaşması imkânı kalmaz. Bu hususta Çuvaşçanın durumuna güvenilemeyeceği, çünkü oradaki *r, l* nin muahhar olduğu, son araştırmalardan anlaşılmış bulunmaktadır. Ayrıca, Türk Dili'nin canlı ağızlarında ve tarihi belgelerinde, bu gibi iki heceli ve uzun vokalli tek heceye tekabül eden şekiller vardır. Yapılan izah sırasında, bunlar açıkta kalmıştır. Böyle kelimelerin Türk Dili içinde iki heceli şekilleri doğduktan sonra, Mogol Dili'ne geçmiş ve orada daha sonra, *ş»l, z»r* ye tabi olmuş buldukları da aynı hakla düşünülebilir.

2. Vokal uzunlukları bir vakıa olarak karşılanmış bulunduğu göre —ki “aslı” kelimesi ile vasıflandırılması bunu gösteriyor— aynı kronolojiye ait sayılıyor demektir. Halbuki *āk, ôt* gibi bazı kelimelerdeki uzunlukların, aperture uyumuna girmiş birtakım konsonların erimesinden ileri geldiğini ve bu kelimelerin Türk Dili'ne, yabancı dillerden geçmiş olduğunu ispatlamak hiç te zor değildir. Şu halde, aslı diye gösterilen bütün vokal uzunlukları *synchronique* olamaz. Aynı kronolojiye bağlı olmayınca da, ayrı-ayrı sebeplerden teşekkül etmiş bulunmaları gerekir. Bundan başka, bugün ikinci derece uzunluklara sebep olan fonetik olayların eskiden de mevcut olmadığını kimse iddia edemez. Nitekim Kök-türkçede bile bu çeşit olaylara ait nadir misallerimiz vardır.²

² Bkz. benim “Bazı imlâ gelenekleri bunların metin incelemelerindeki önemi ve Orhun yazıtlarında birkaç açıklama” adlı makalem (s. 71-72), Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1957.

3. Ramstedt ve Ligeti'nin palatalisation anlayışlarına iştirak etmek te oldukça güçtür. Türk Dili'nde palatal konsonlar bugün de bulunmaktadır. Bunlardan Türkçedekiler, özel sebeplerle, pek uzak olmayan bir geçmişte teşekkül etmiştir. Bir kısmı ise, yalnız konuşmada, bazı assimilationlar dolayısı ile ortaya çıkar. Köktürkçede $-n < -n' > -y$, $-n < -n' > -y$, Batı Türkçesinde eski kaynakların verdiği $c < d' > y$, Uygurcadaki $-z < -\delta' > -y$, $-z < -\delta' > -y$ bu gelişmelere ancak palatal karakterleri ile varabilmişlerdir. δ' nin umumiyetle birinci hecenin sonu ile ikinci hecenin başında ve nadiren müteakıp hecelerde bulunması —ki asıl yerinin kök sonu ve diğerlerinin inkişafa analogique yolla katılmış normal d ler olduğuna delâlet eder— n' ve d' nin sporadique olması, palatalisation olayının Eski Türkçe'de oldukça dar bir alanda gerçekleştiğini gösterir. Altay dillerinde ise palatalisation mevcut olmakla beraber karakteristik değildir. Şu halde, bu eski palatal konsonlar, Eski Türkçe'den daha önceki bir devirde, bünyesindeki konsonların palatallığı umumi olan bir dilin, veya birtakım dillerin Türk Dili ile çok yakın temaslarının doğduğu tesirlere bağlanabilir. Kanaatimce, komşu iki gruptan (Slav ve Ural) yalnız Ural dilleri çeşitli yönlerden bu vasıfları haizdir. Türk Dili'nin Altay ağızlarında kelime başında ve Ural Türk halklarından bazılarında, kelimenin muhtelif yerlerinde görülen palatal konsonlar da aynı tesirlerle izah edilebilir. Bu düşüncenin hakikate intibak ettiğini, bizzat Castrén'in, Samoyedler hakkındaki müşahedeleri tasdik etmektedir. Räsänen'in ve diğer bazı bilginlerin meseleyi Uralistik'e götürmek isteyen misallerini de aydınlatabileceğini sandığım bu görüş, Türk Dili'nde —ne zaman başlamış bulunursa-bulunsun— olayın yabancı asıllı ve sadece konsonlarla ilgili olduğunu ifade eder. Böyle olunca, vokallere ait özel bir palatalisation'u, hem de büyük vazifeler yüklenmiş olarak, kabul edemeyiz. Bundan başka, yapılan izahta şu sorular da cevapsız kalmıştır :

a. Vokal palatalisationu ile tarif edilen bu diftonglaşmaların sebebi nedir?

b. Neden düz vokallerde yükselen ve yuvarlak vokallerde alçalan diftonglar teşekkül ediyor? Herhangi bir sebeple diftonglaşma olsa idi, aynı istikamette vukubulmaz mıydı? Aksi doğru ise bunun fonetik esasları nedir?

c. Şayet bu diftonglaşma hakikaten zıt yönde gerçekleşmişse, mevcut misallere uygun düşmesi gerekirken, uzun yuvarlak vokallere, Yakutçada niçin yükselen diftonglar tekabül ediyor ?

d. Acaba ilk hecedeki vokal daralmaları bu konu ile ilgili midir? İlgili ise neden ilgilidir?

Zaten Ligeti, bu karşılaştırmalı araştırması ile, önümüze yeni bir ufuk açmış bulunmasına rağmen, kronoloji bakımından çok müteredditir. Hem uzunlukları Altay birliğine kadar götürmek istediğini belirten formüller kullanıyor, hem de eklediği notlarda, bunların Türk Dili'nin çok eski bir devrinde başlamış olabileceğini açıklayan elâstiki cümlelere yer veriyor. Bu ise, henüz kendisinde yeter güçte bir kanaatin hasıl olmadığını gösterir.

Türkmencede kök hecesi dışındaki uzunlukların izah denemelerine gelince, bunları çok erken buluyorum. Türk Dili'nin morfolojisi hakkındaki bilgilerimiz, henüz böyle izahları kaldıracak durumda değildir. Ekler hakkında, kesin esaslara sahip olmadan ve paralel uzunlukları hesaba katmadan bu gibi denemelere kalkışmanın Türk Dili araştırmalarını yanlış yollara sevketmekten başka bir sonucu olamaz. Yerleşen hükümleri yıkmak çok çetin bir iş olduğuna göre, bu hususta şimdilik, ihtiyatı tercih etmek gerektiği kanaatindeyim.

Aşağıda sunacağım uzunluklar için, Köktürk yazılı 109 belgeden, ayırma işaretlerine dayanılarak çıkarılan 8523 fişteki 11438 kelime üzerinde çalışılmıştır. Uygurcadaki uzunluklar ise, Uygur Sözlüğü, Index ve Alttürkische Grammatik göz önünde tutularak, Uigurica, Manichaica ve Turfan Yazmaları serisi ile Türkçeye çevrilmiş diğer bazı eserler taranmak suretiyle elde edilmiş olup, bu kaynakların isimleri ve bir kısmının kısaltmaları bibliyografyadan önce verilecektir. Gerek Köktürk gerek Uygur belgelerindeki uzunlukları karşılaştırmalı olarak takdim etmek amacı ile, bibliyografyada adları bildirilen araştırmalardan malzemesi zengin olanlarını ve farklı misal getirenlerle tarihî değeri bulunanlarını ayrıca fişledim. Bunlara ilâveten Kırgız, Sarı Uygur, Balkarca ile Dîvân, Tuhfetüz-Zekiyye, Kitâbül-İdrâk, İdrâk Hâşiyesi, Mühennâ, Anadilden Derlemeler, Söz Derleme Dergisi'nden taramalar yaptım. Anadolu ağızlarındaki uzunluklara, Akçakoca'dan ve İçel İli'nde, bilhassa Silifke'den, derlediğim kelimeler içindeki uzun vokallileri de kattım. Malzememi, Köktürk yazılı belgeleri, Uygur belgeleri adı altında, kaynaklarını göstererek iki kısımda şunduktan sonra, bunları, daha aşağıda karşılaştırmalı bir şekilde vermeyi kolaylık sağlaması bakımından tercih ediyorum. Hiç şüphe yok ki, etüdümden bu binlerce kelimedenden yalnız Köktürk ve Uygurcadakilere tekabül eden uzunluklar yer alacak ve tekrardan mümkün-mertebe kaçınılacaktır. Sonuncu kısımda, elimiz-

deki bu en eski uzunluklar hakkındaki düşüncelerimi -menşe konusuna girmeden-bildireceğim.³

Köktürkçe için *āt*, *āç*, *āş* ve *kūl* misalleri ve dolayısı ile uzunluk tesbiti prensipleri yeni değildir. Fakat, diğer uzunluklarla bunlara ait prensiplerin ilk olarak burada belirtildiği görülecek, Brahmi yazılarındaki uzunluklardan kök hecesine ait olanlar hususundaki düşüncelerimin -nasıl karşılanacağını, henüz kestirecek durumda olmamakla beraber-tamamiyle yeni bir görüşü aksettirdiği de kolayca farkedilecektir.

1. Köktürk yazılı belgelerindeki uzun vokaller

Bilindiği gibi, Köktürk yazılarında, birisi umumi olmayan, diğer dördü ise bütün metinlerde kullanılan ve yalnız ikisi yuvarlaklara ayrılmış beş vokal işareti vardır. Bundan başka, üçü düz ikisi yuvarlak heceleri karşılayan beş işaret daha bulunmaktadır ki, içlerinden sadece üçü yaygındır.

↓	<i>a, e</i>	◁	<i>uk, ku</i>
↑	<i>ı, i</i>	↓	<i>ok, ko-uk, ku</i>
↘	<i>o, u</i>	⊞	<i>ök, kö-ük, kü</i>
⊞	<i>ö, ü</i>	□	<i>aş, şa-eş, şe</i>
⊞	<i>é</i>	⊞	<i>iç, çi</i>

Bunlardan, hem ön, hem art vokalleri gösterebilen, dört işaretin okunuşlarını, yanlarına gelen ve önlük-artlıkları belli konsonlara tekabül eden işaretler tayin eder. Yuvarlak vokalleri gösteren dört işaretle ise, önlük-artlık belli olduğu halde, genişlik-darlık ayırt edilmemiştir.

Konsonlara mahsus işaretler üç guruptur :

1. Yalnız ön sıradan konsonları belirtenler,
2. Yalnız art sıradan konsonları, belirtenler,
3. Hem ön, hem art sıradan konsonları belirtenler.

Bu sonuncusu, tek bir konsonu veya bir konson çiftini karşılayan iki kısma ayrılır. Hepsinin müşterek tarafı, geniş-düz vokalle kurulmuş heceleri işaretlemeleridir.⁴ Ancak, ilk iki guruptaki heceler, hem kapalı,

³ Uzun vokallerin, Altayistik karşısındaki durumu üzerinde bazı hazırlıklarım vardır. Bunları yakında yayımlayabileceğimi ümit ediyorum.

⁴ İdeografik menşe dolayısı ile işaretlerin birer hece ifâde ettiğine dair birtakım misaller verilmişse de ilk olarak A. Cevat Emre, Türk lehçelerinin Mukayeseli Grameri Fonetik, İstanbul, 1949, s. 29-30 da tam liste halinde hece değerlerini göstermiş ve s. 31 den itibaren sistemin izahına ait fikirlerini açıklamıştır.

hem açık olabildikleri halde, üçüncü guruptakilerden, birden fazla konsonu belirtenler, yalnız kapalı olabilirler. Bunun içindir ki, ister ön, ister art sıradan olsunlar, geniş-düz, normal vokaller, kelime başı ve içinde gösterilmezler. Fakat, yaptığımız bu tarife göre, önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık, genişlik-darlık prensipleri bakımından aynı kategoriden seslere tekabül eden, bir vokal ve bir konson veya bir vokal, bir vokal-konson (konson-vokal), yahut, bir konson, bir vokal-konson (konson-vokal) işareti birlikte yazılmışlarsa, hakikatte aynı değerde, lâkin biri yazılan, biri yazılmayan iki vokal gösteriliyor demek olur. İşte, Köktürk yazılarında uzun vokali belirtme esası budur. Bunu - sol-daki, tesbit edilmiş en eski örnek olmak üzere-iki kelime ile açıklayalım :

⚡	at 'at'	⚡	az 'Az (kavim adı)'
⚡↑	a ^a t=āt'ad, isim'	⚡↑	a ^a z=āz'az'

Yuvarlak vokallerin yanında ↓, R ve dar-düz vokallerin yanında Δ, Y işaretlerinin her zaman kullanılmaması ve her iki grup vokal işaretlerinin daha çok N, ʔ, λ ile yazılması da, uzunlukları belirtmek için, başvurulan bu özel kuraldan ileri gelmektedir:

⚡↓	koon=kōn' 'koyun'
↓D	yook=yōk 'yok'
λNR	köök=kök 'mavi, gök rengi'
YRN	ööküş=öküş veya öküş "çok"
⚡↓	kuut=kūt 'talih, devlet, şevket'
↓)⚡	tanuuk=tanūk 'şahit'
λY↑D)	bayırkuu=bayırkū 'Bayırku (kabile adı)'
λNR	küüç=küç 'güç, kuvvet'
RN⚡N	üzüük=üzük 'yırtık, kopuk'
NR↑R	beñküü=beñkū 'ebedi, mezar taşı'
⚡M	kuz=kız 'kız'
ΔM↓	yaruk=yarık 'zırh, yarık, parça'
λM↓	yilku=yilkū 'at sürüsü'
YPY	çiiik=çik 'Çik (kabile ve şahıs adı)'

Yalnız, şu önemli noktayı belirtmek gerekir: Divan 'da nasıl, bazan bir kelimedeki uzun vokal, onun geçtiği bütün yerlerde işaretlenmiyorsa, (meselâ *aş* 'yemek', birçok yerde bulunmasına rağmen, sadece bir defa uzunluk işareti ile gösteriliyor) yazıtlarda da durum aynıdır. Buna karşı "at" anlamındaki kelimenin hiçbir zaman ayrıca vokal işareti kullanılarak yazılmaması gibi, normal uzunluktaki herhangi bir vokale bu imlâ kuralı tatbik edilmez. Tabii olarak, yukarıda tiplerini açıkladığım uzunluklar Köktürk yazılı belgelerindeki bütün uzunlukları temsil etmez. Aksi halde geniş-düzler hariç, örneklerin sadece *k*, *ş*, *ç* sesleri yanında bulunması garip olurdu. Hakikatte, aynı prensipe dayanan başka uzunluklar da vardır ki, bunları kök hecesi dışındaki uzunluklara ait bölümde göreceğiz.⁵

A. Kök vokallerindeki uzunluklar :

1. $a^a = \bar{a}$

$a^a\check{c}$	II 67B, II DVIII, 3; III 35, Uyug Arhan, IV, 1; III 123, Çakul X, IV, III
$a^a\check{c}ra$	III 193, Kara-yüz, IV, 3
$a^a\check{c}sa^ar$	I 27B, II ŞVI
$a^a\check{c}sik$	I 27K, I CVIII, 26, 31
$a^a\check{d}ırılıtm$	Tuva I, Malof 1952
$a^a\check{g}ulug$	II 59, Turfan II, XXVIII, 2
a^ak	II 74, Irk Bitig VII, 8; II 78, Irk Bitig XXIX, I; Tuva I, Malof 1952
a^ala	II 73, Irk Bitig II, 1
a^alg	II, 179 Toyok I, arka I, 1
$a^alkınur$	Malof, 1959, 73, Elegest II, 1, 2
a^altun	II 96, Yazma IV, VI, 3
$a^almış$	Malof, 1952, 95, Abakan, VII, 8
$a^anıg$	II 79, Irk Bitig XXXIV, 12
a^apa	Ii 67, Yazma I, C, IV, 3; II 96, Yazma IV, VII, 2
a^ara	II 75, Irk Bitig XV, 5; II 82, Irk Bitig LVII, 2; II 86, Irk Bitig LXXX, 2

⁵ Buradaki misallerde yalnız ilk hecedeki uzunluklar göz önüne alınarak transkripsiyon verilmiştir. Bu sebeple aynı kelimedeki birden fazla uzunluk bulunuyorsa bu kısımda görülmeyecektir. Daha ileriki sahifelerde diğer uzunluklara ait esaslar verilirken transkripsiyon tam olarak yapılmıştır. Bunu meselenin açık bir şekilde anlaşılmasını temin amacı ile tercih ettim.

<i>a^arkada</i>	I 100 T, III A, Batı V, 20
<i>a^arku (a?)</i>	III 89, Kemçik-Kayabaşı VI, 9
<i>a^art</i>	II 74, Irk Bitig X, 3
<i>a^aş</i>	II 179, Toyok III, I, ön VIII, 1, III 143, Uybat III, ön I, 8; II 109, Hoytı Tamır II, II, 3
<i>a^aşa^ayın</i>	II 179, Toyok III, I ön VIII, 1
<i>a^at</i>	II 37, Kara Balgasun A, VII, 3
<i>a^atanmış</i>	II 87, Irk Bitig LXXXV, 10
<i>a^atu</i>	II 94, Yazma III, a V, 4; II 96, Yazma IV, VI, 4;
<i>a^atug</i>	I 55K, I BII, 5
<i>a^atım</i>	II 96, Yazma IV, XII, 1; III 146, Uybat III, arka I, 15; II 134, Talas II, II, 1
<i>a^atın</i>	I 33K, I DVII, 21; I 33K, I DVII, 25
<i>a^atlıg</i>	II 96, Yazma IV, VIII, 1
<i>a^ay</i>	Malof 1952, 81, Kejlik Hobu, V, 9; Malof, 1952, 94, Abakan II, 12; II 180, Toyok IV, arka VII, 2; II 111, Hoytı Tamır V, I, 5
<i>a^az</i>	II 88, Irk Bitig LXXXIX, 5
<i>a^azdim</i>	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, V, 10; III 180, Elegeş, X, 5
<i>a^azma^asar</i>	II 95, Yazma III, a XIII, I
<i>a^azma^az</i>	II 95, Yazma III, a, XII, I; II 94, Yazma III, a VIII, 3
<i>a^azma^azun</i>	II 94, Yazma III, a, VI, 3
<i>a^azti</i>	II 76, Irk Bitig XX, 9; II 76, Irk Bitig XXI, 8; II 76, Irk Bitig XXI, 4
<i>a^azu</i>	II 178, Toyok III, I ön IV, I; II 178, Toyok III, I ön, 1;
<i>ba^amuş</i>	II 76, Irk Bitig XIX, 5
<i>ba^ar</i>	Malof, 1952, 96, Abakan, IX, 4
<i>ba^aş</i>	III 193, Kara-yüz, II, 3
<i>ba^aş iça^alarım</i>	III 80, Kemçik-Cirgak, BVII, 1
<i>ba^ay</i>	III 193, Kara-yüz, VI, 3
<i>ka^atlan</i>	III 95, Minusinsk, a II, 9
<i>sa^ab</i>	III 180, Toyok IV, arka I, 2
<i>sa^akıntı</i>	II 178, Toyok III, arka VI, 1; II 178, Toyok III, arka 1
<i>sa^atıgçı</i>	II 180, Toyok IV, I ön III, 1
<i>ta^ag</i>	Malof, 1952, 94, Abakan, IV, 14
<i>ta^amg^alıg</i>	II 94, Yazma III, aII, 2
<i>ta^amka</i>	I 55K, I CD, 15

<i>ta^anuklug</i>	II 94, Yazma III, a, II, 1
<i>ta^aş</i>	II 57, Turfan II, V, 4; II 58, Turfan II, VII, 2; II 58, Turfan II, VIII, 3; II 58, Turfan II, X, 1; II, 58, Turfan II, XI, 2; II, 59, Turfan II, XXX, 3; Malof, 1952, 81 Kejlik Hobu, IV, 8
<i>ta^aşig</i>	II 58, Turfan II, XV, 2; II 58, Turfan II, XVI, 5, II 58, Turfan II, XXI, 1; II 58, Turfan II, XXII, 4
<i>ta^aşın</i>	II 59, Turfan II, XXVII, 3, II 59, Turfan II, XXX, 2
<i>ta^aşla^arın</i>	II 57, Turfan II, III, 1; II 58, Turfan II, XII, 3
<i>ta^atıglıg</i>	II 178, Toyok III, I ön VI, 1
<i>ya^agım</i>	III 164, Oznaçennaya, arka, cIII, 1
<i>ya^alımın</i>	II 59 B, II ŞXII, 4
<i>ya^amda</i>	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, VI, 3
<i>ya^ara^atmuş</i>	II 178, Toyok II, I, ön V, 1
<i>ya^aş</i>	II 77, Irk Bitig XXVI, 8, <i>ya^aaş</i> ; III 163, Oznaçennaya I, 3
<i>ya^aşıl</i>	II 59, Turfan II, XXVI, 5
<i>ya^aşım</i>	III 80, Kemçik-Cirgak B, IX, 3
<i>ya^aşımda</i>	III 118, Çakul IV, III, 8
<i>ya^aşımga</i>	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, V, 3; Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, II, 8
<i>ya^aşımıg</i>	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, III, 4
<i>ya^aşımta</i>	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, II, 3
2. <i>e^e=ē</i>	
<i>be^eçe</i>	II 65, Yazma I, a XXI, 1
<i>be^egiñerü</i>	II 87, Irk Bitig, LXXXIII, 3
<i>be^eglik</i>	II 74, Irk Bitig, IX, 4
<i>e^egrit(?)</i>	III 79, Kemçik-Cirgak A, V, 4
<i>e^er</i>	II, 159, Ağırşak II, I, 1
<i>e^esize</i>	III 97, Minusinsk D, I, 6
<i>e^eş</i>	III 117, Çakul III, III, 8
<i>e^eşim</i>	III 179, Kemçik-Cirgak A, I, 4; <i>eşim</i> III 118, Çakul IV II 3
<i>e^eşni</i>	Malof, 1952, 97, Tuva, I, III, 9
<i>ke^elmış</i>	II 86, Irk Bitig LXXX, 8
<i>ke^entü</i>	II, 58, Turfan II, XIII, 2; II 58, Turfan II, XIII, 1
<i>me^en</i>	II 73, Irk Bitig III, 9; Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, X, 3
<i>te^egir</i>	II 59, Turfan II, XXV, 2

3. $\acute{e} = \bar{e}$ veya $\acute{e} \acute{e}$

- bélimte* III 39, Uyug Turan, ön II, 2
- béş* III 163, Oznaçennaya B, I, I; Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu II, 1
- éki* Malof, 1952, 97, Tuva I, III, 3
- ékişim* (?) Malof, 1952, 83, Tele, III, 2
- él* III 179, Elegeş, VI, 4, III 31, Uyug Tarlık, II, 2; III 164, Oznaçennaya, arka C, I, I; Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, IV, 4
- élçi* III 117, Çakul II, I, 1
- élçisi* III, 31, Uyug Tarlık, II, 8
- él(e)dim* Malof 1952, 81, Kejlik Hobu, IV, II
- élge* III 115, Çakul I, A II, 4; III 175 Taşeba I, 5
- élig* III 117, Çakul III, III, 5; Malof, 1952, 97, Tuva I, III, 4
- élim* III 179, Elegeş, V, I, III 180, Elegeş, VIII, 10; III, 95, Minusinsk A, I, 7; III 117, Çakul II, III 2; III, 124, Çakul XI, I, 4; III 163, Oznaçennaya, ön A, III, I, Malof, 1952, 100, Tuva III, III, 2; Malof, 1952, 83, Tele, I, I; Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, VI, 3
- élime* III 180, Elegeş, IX, 7; III 180, Elegeş, IX, 2; III 31, Uyug Tarlık, I, 2; III 72, Begre, arka c. III, I; III, 73, Begre, sağ DI, 13, III 121, Çakul VII, III, 1
- élimin* III 89, Kemçik Kayabaşı, II, 3
- élimke* III 31, Uyug Tarlık, II, 7 ($\acute{e}lim: ke$); III, 40, Uyug Turan, arka II, 2; III 39, Uyug Turan, ön II, 6 ($\acute{e}lim: ke$); III 64, Barlık IV, I, I; III 63, Barlık III, III, 4; III, 116, Çakul I, B, II, 3; III 115, Çakul I, A, II, 2; III 118, Çakul IV, III, 2; Malof, 1959, 71, Kızıl Çır II
- élimte* III 39, Uyug Turan, ön III, ($\acute{e}lim: te$)
- élin* III 164, Oznaçennaya, Arka C, I, 3
- én* III 35, Uyug Arhan, IV, I
- ér* III 124, Çakul XI, II, I
- éşim* III, 35, Uyug Arhan, I, I
- éşime* Malof 1952, 100, Tuva III, III, 2
- kéşig* III 39, Uyug Turan, ön, II, 2
- kéşime* III 179, Elegeş, I, 2
- kéyikde* Malof, 1959, 71, Kızıl Çır II, II
- yégirmi* Malof 1952, 81, Kejlik Hobu, II, 10

- yêrim* Malof 1952, 81, Kejlik Hobu, VI, 5
yêtmîş Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu, V, 2; (yê^e: tmiş) III 40
 Uyug Turan, Arka I, 2

4. *ku=kî, *uk=*ik*⁶

- kud...* I 34B, II ŞIV, 40
kudmaz I 25K, I CVI, 15
külüçladı I 49K, I ŞV, 14
külinç I 167, Şine Usu, Kuzey XII, 10
külintim I 101 T, III, BI, 7; I 129, Ongin, ön IV, 5
külmîş I 181, Şine Usu, Batı IV, 26
kürgiğlig I 57B, II ŞXI, 12
kürk I 37K, I DXV; I 53K, I ŞD, 25
kürküz I 31K, I DIV, 15; I 35 K, I DXIV, 18; I 37K, I DXVII, 33;
 I 41K, I DXXV, 2; I 47K, I DXXXV, 2; I 47K, I DXXXV,
 13; I 47 K, I DXXXVI, 20; I 53K, I ŞXIII, 12; I 30 B, II
 DV, 12; I 36B, IIDXV 26; I 61 B, II DXXVI, 18; I 61B,
 IIDXXVI, 38; I 61B, IIDXXVII, 15
kürküzda I IIIT, III Kuzey XXIX, I
kürküzig I IIIT, III Güney XI, 23; I 107T, III Doğu XXI, 16
kusalta I 67 B, II DXXXVII, 14
kısayın I 101 T, III Batı V, 13
kısga I 139 İhe Huşotü, Doğu XXIII, 15
kısmış I 129, Ongin, ön I, 7
kışın I 69B, II CII, 7
kışladukda I 65B, II DXXXI, 32
kıtan' I 31K, I DIV, 20; I 35K, I DXIV, 22; I 53K, I ŞXI, 29; I
 30B, II DV, 17; I 42 B, II DXXIII, 9; I 69B, II CII, 8
kıtan'da I 69B, II CV, 6; I 105T, IIIA, Güney XIV, 7
kıtan'garu I 103T, IIIA, Güney IX, 15
kıtan'ıg I 103T, IIIA, Batı VII, 8; I 103T, IIIA, Güney X, 20
kıtan'ka I 117T, IIIB, Güney IL, 7
kıyınıg I IIIT, IIIA, Kuzey, XXXII, 5
küz I 33K, I DVII, 14; I 32B, II DVII, 21; I 117T, IIIB,
 Güney XLVIII, 5
kızımın I 57B, II ŞIX, 18
kızın I 59B, II ŞX, I; I 81, Şine Usu, Batı IV, 24⁸

⁶ 1 Köktürkçede nazarîdir. Bu hususta bkz. adı geçen makalem s. 79-81.

- kuzıp* I 115T, IIIB, Batı XL, 2
kuzul I 117T, IIIB, Doğu LII, 3
5. *çii=çi*
çiiik I 175, Şine Usu, Güney II, 6
6. *koo=kō,ook=ōk*
booka I 103T, IIIA, Batı VI, 3
bookalı I 101T, IIIA, Batı V, 20; I, 101T, 111A, BatıV, 18
koo... I 181, Şine Usu, Batı IV, 7
koobranıp I 101T, 111A, Batı IV, 6
koobratdım I 27 K, I CX, 5; I, 26, B, IIŞ VII, 29
koodı I 67B, IIDXXXVII, II
koodtı I 71B, II CXII, 16
koodup I 101T, IIIA, BatıII, 9; I, 101T, IIIA, BatıIII, 2
kookluk I 71B, II CXI, 10
koonayın I 25K, I CVII, 2
koonçuylarım I, 51K, IŞIX, 15
koonçuyug I 39K, IDXX, 10
koonmuş I 107T, IIIA, Güney XVII, 13
koontı I 67B, II DXL, 3
koontuk... I 24B, II ŞIV, 21
koontukda I 25K, I CV, 27
koonturmuş I 29K, IDII, 28; I 30B, IIDIV, 4
koonturtumuz I 39K, IDXXI, 9; I 39K, IDXXI, 19; I 38B, II DXVIII, 7
- koonurtı* I 45K, IDXXXIII, 30
koon' I 35K, IDXII, 23; I 53K, IŞD, 2; I 34B, IIDXI, 17; I 179, Şine Usu, Batı, kenar, 7; I 183, Şine Usu, Batı IX, 6; I 181 Şine Usu, Batı II, 21
- koop* I 117T, IIIB, Güney XLVI, 7; I 115T, IIIB, Batı, 19; I 23 K, I CII, 25; I 23K, I CIII, 1; I 27 K, ICIX, 8; I 27K, IC IX, 16; I 27K, ICX, 4; I 45K, IDXXX, 2; I 45 K, IDXXX, 7; I 45 K, ID XXXIV, 4; I 47K, ID XXXVIII, 24; I 49K, I ŞI, 7; I 49K, I ŞI, II; I 51K, IŞ X, 4; I 51K, IŞX, 24; I 53K, IŞD, 22; I 55K, I CD, 16; I 22B, II ŞII, 14; I 26B, IIŞVII, 6; I 26B, IIŞVII, 13; I 26B, IIŞVII, 28; I 28B, IIDIII, 21; I 44B, II DXXIV, 13; I 44B, II DXXIV, 18, I 59B, II ŞXIV, II; I 63B, IID XXVIII, 21; I 71B, II CXII, 15

- koopun I 115T, III B, Batı XXXVI, 16
koorgu I 69 B, II DXLI, 8
koork... I 129, Ongin, ön VII, 19
koorkmadımız I 115T, III B, Batı, XLI, I
koorkuur I 115T, III B, Batı XXXIX, 4
sookak I 179, Şine Usu, Güney XI, 10
sookuşmuş II 85, Irk Bitig LXXIV, 14; II 74, Irk Bitig, X, 5; II 85, Irk Bitig, LXXI, 5; II, 80, Irk Bitig XL, 7
sookuşup II 77, Irk Bitig, XXIV, 2
tookıtdım I 29K, I CXIII, I
tookuz I 173, Şine Usu, Doğu X, 2; II, 86, Irk Bitig LXXVII, 5; II 89, Irk Bitig, XCII, 7; II 64, Yazma I, aI, 3; Malof, 1952, 94, Abakan, III, I; Malof, 1952, 94, III, 4
tookuzon II 80, Irk Bitig XLIV, 6
yook I 35K, I DXI, 6; I 61B, IIDXXV, 19; I 129, Ongin, ön I, 13; I 181, Şine Usu, Batı IV, 25; II 82, Irk Bitig, XL, 7; II 82, Irk Bitig LIV, 12; II 95, Yazma III, b III, I; II, 95 Yazma IIIb, II, I; II 95, Yazma IIIb, V, 2; III 179, Elegeş, V, 7; Malof, 1952, 94, Abakan, IV, 7; Malof, 1952, 94, Abakan, IV, 14
- köö=kō,öök=ōk
köögmen I 109T, IIIA, Doğu XXIII, 4; I IIIT, IIIA, Kuzey XXVIII, 17; II, 161, Ulan Bator, I, I
köök III 180, Elegeş X, I
— k+öök=—köök I 105T, IIIA, Güney XIV, 19 (öltiköök); I 107T, IIIA, Doğu XXI, II (ölürteçiköök)
- kööktürük I 31K, I DIII, 3, 4
köölke I 105T, IIIA, Güney XV, 20
kööñülüñçe I IIIT, IIIA, Kuzey XXXII, 6
köör... I 109T, III A, Kuzey XXVI, 20
kööre III 146, Uybat III, arka II, 9
köörtüg I 129, Ongin, ön VII, 6
köörüg I 113T, IIIA, Kuzey XXXIII, 2; I IIIT, IIIA, Kuzey XXIX 5
kööür I I0IT, IIIA, Batı, I, II
köözedü I 55K, I BI, 15
ööküş III, 40, Uyug Turan, arka III, II
- kuu=kū,uuk=ūk

- kuuduz* I 117T, IIIB, Güney XLVIII, 6
kuug I 71B, II CIX, 7
kuul I 39K, I DXX, 18; I 39K, I DXXI, 24; I 41K, I DXXIV, 19; I 32B, II DVII, 18; I 38B, II DXVIII, 12; I 40B, II DXX, 17; I 69B, II CI, 17
kuulkakın I 71 B, II CXII, 4
kuulkakın I 57B, II ŞXI, 3
kuullug I 39K, I DXXI, 25; I 38B, II DXVIII, 13
kuuni I 103T, 111A, Güney IX, 12
kuunladım I 131, Ongin, Sağ IX, 4
kuurıgaru I 23K, IC II, 17; I C111, 30; I 41K, IDXXIV, 2; I 22B, II ŞII, 5; I 24B, II ŞIII, 7; I 34B, II DXI, 21; I 36B, IID XV, 19
kuurıgaru I 33K, I DVIII, 15; I 35K, IDXII, 27; I 35 K, IDXIV, 19; I 57B II ŞXI, 9; I 32B, II DVIII, 12; I 38B, II DXVII, 35; I 40B, II DXIX, 37; I 57B, II ŞXI, 9
kuurıkan I 31K, I DXIV, 17; I 35K, I DXIV, 19; I 30 B, II DV, 14
kuurıyaki I 107T, 111A, Güney XVII, 18
kuut I 181, Şine Usu, Batı III, 29
kuutay I 25K, I CV, 5; I 24B, IIŞIV, I
kuutayın I 57B, II ŞXI, 13
kuuti I 65B, IID35, 8
kuutum I 27 K, ICIX, 25; I 43K, I DXXIX, 4; I 26B, IIŞVII, 20; I 42 B, IID XXIII, 24
kuutuña I 45K, IDXXXI, 4
suukmuş II 81, Irk Bitig, L, 3
9. *küü=kü, üük=ük*
büükmedim Malof, 1952, 95, VII, II
küü III 163, Oznaçennaya, ön AII, I
küüç I 35K, I DXII, 13
küüçlüg I 131, Ongin, sağ XII, 8
küüçüg I 55K, I B1, 6
küüd II 171, Ayna I, I
küüg I 111T, 111A, Kuzey XXXII, 15
küül II 122, İhe Ashete, I, 2
küültigin I 43K, IDXXVI,18; I 55K, I BI, 3; I 55K, I BI, 14; I 42B, II D XXII, 17
küülüg I 131, Ongin, Yan üst, ufki yazıt

<i>küümüş</i>	I 117, 111B, Doğu LII, 7; I 117T, 111B, Güney XLVIII, 4
<i>küün</i>	I 31K, I DIV, 6; I 33K, ID VIII, 8; I 111T, 111A, Kuzey XXVII, 14
<i>küünte</i>	117T, IIIB, Güney XLVI, 10
<i>küüntüz</i>	I 117T, B, Doğu LII, I
<i>tüükel</i>	II 80, Irk Bitig XL, 2; II 84, Irk Bitig LXIII, 18
<i>yüükünti</i>	I 115T, 111B, Batı XLI, 2

Kök hecesindeki uzunluklara şu ilgi çeken örnekleri de katabiliriz: *öz(veya üöz) 'öz' III 40, Uyug Turan, arka II, 5. İhtimal Barlık III teki özda (III 63, Barlık III, IV, 3) te öz kelimesinin özel fonetik durumuna bağlanabilir. Kurala aykırı gibi görünen yieş(?) (III, 118, çakul IV 2) yi ayrıca kaydediyoruz.*

B. Kök hecesinden başka yerlerdeki uzunluklar

1. Kelime sonunda :

<i>alkā</i>	alka ^a sın	I, 139, İhe Huşotü, Doğu XXI, 4
<i>apā</i>	apa ^a ka	II 65, Yazma I, A, XV, I (apa ^a : ka)
	apa ^a m	I 28B, II DIII, 5; I 34B, II DXII, 3; III, 193, Kara-yüz VI, 4
	apa ^a mız	I 39K, I DXIX, 18; I 129, Ongin, ön I, 2
	apa ^a si	III, 120, Çakul VI, I, 2
<i>arā</i>	ara ^a da	III 141, Uybat I, sağ I, 4
<i>atā</i>	ata ^a sız	III 142, Uybat II, V, I
<i>bāşıçā</i>	b ^a aşıçā ^a larım	III, 80, Kemçik - cirkak, BVII, I
<i>biñā</i>	biña ^a m	I 175, Şine Usu, Güney II, 8
<i>bugrā</i>	bugra ^a hk	II 74, Irk Bitig, VIII, 10
<i>karā</i>	kara ^a ka	II 66, Yazma Ib, ön, XII, 2 (kara ^a : ka)
	kara ^a m	Malof, 1952, 81, Kejlik Hobu VII, 7
<i>kayā</i>	kaya ^a ka	II, 85, Irk Bitig, LXXV, 4; II, 90, Irk Bitig, XCIX, 4
<i>tāmgā</i>	ta ^a mgā ^a lig	II 94, Yazma III, aII, 2
	ta ^a mgā ^a la ^a p	II 180, Toyok IV, I, ön V, I
<i>uyā</i>	uya ^a sñā ^a ru	II 81, Irk Bitig XLVII, 10
<i>bilgē</i>	bilge ^e lig	II, 95, Yazma III, A, XI, I
	bilge ^e m	Malof, 1952, 94, Abakan, III, 12
<i>bitgē</i>	bitge ^e çi	II, 96, Yazma IV, X, 4
<i>bitkē</i>	bitke ^e çi	II, 95, Yazma III, b. I, 3
<i>içirē</i>	İçire ^e ki	II, 64, Yazma I, a, IV, 2
	içre ^e ki	II, 64, Yazma I, a, X, 3

	ıçre ^e kike	II, 65, Yazma I, a, XXI, 3 (ıçre ^e k: ike)
<i>kürē</i>	kür ^e e(?)	II, 89, Yazma I, B, ön, IX, I
<i>ögē</i>	öge ^e ke	II, 64, Yazma I, a, XI, 4; II, 67, Yazma I, c, II, 2; II, 67 Yazma I, cV, 4
<i>öñrē</i>	öñre ^e ki	II, 176, Toyok I, ön III, 2
<i>tebē</i>	tebe ^e siñerü	II 74, Irk Bitig VIII, 3
<i>yılķī</i>	yılķu	III, 80, Kemçik-Cirgak BVII, 3; I, 167, Şine Usu, Kuzey XII, 3
	yılķug	I, 139, Ihe Huşotü, Doğu XXV, 5
<i>bayırķū</i>	bayırķuu	I, 29K, I CIV, 8
	bayırķuun..	I 47K, IDXXXV, 23
	bayırķuunuñ	I 47K, I DXXXVI, 14
<i>beñķū</i>	beñķüü	III 158, Oya, b 4
<i>edķū</i>	edķüü	III, 175, Taşeba I, 4
2. Kapalı son hecede :		
<i>antāg</i>	anta ^a g	II 73, Irk Bitig V, 6
<i>barānç</i>	bara ^a nç	II 38, Karabalgasun, B, XI, 2
<i>bosānç</i>	bosa ^a nç	II 86, Irk Bitig, LXXX, 5
<i>buzāç</i>	buzā ^a ç	II 96, Yazma IV, IV, 2
<i>ināl</i>	ina ^a l	II 65, yazma I, B, ön I, I
<i>kagadāş</i>	kagada ^a şım	III, 79, Kemçik-Cirgak AIII, 10
<i>kanāt</i>	kana ^a tıña	II, 82, Irk Bitig LIII, 8
<i>togrāk</i>	togra ^a k	II, 90, Irk Bitig, XCIX, 9
<i>yabāş</i>	yaba ^a ş	II, 96, Yazma IV, III, 4
<i>yablāk</i>	yabla ^a k	II, 79, Irk Bitig, XXXVIII, 8
<i>erdēm</i>	erde ^e mi	II, 58, Turfan II, XIII, 3; II, 57, Turfan II, III, 2
	erde ^e mliĝ	Malof, 1952, 95, Abakan VIII, I
<i>könēk</i>	köne ^e ki	II, 88, Irk Bitig, LXXXVIII, 8
<i>köñēk</i>	köñe ^e ki	II, 88, Irk Bitig, LXXXVII, 14
<i>tirēk</i>	tire ^e k(k)e	II, 64, Yazma I, a, XIII, 3
<i>tükēl</i>	tüke ^e l	II 76, Irk Bitig, XXI, 6
<i>tüşnēk</i>	tüşne ^e kiñe	II, 89, Irk Bitig, XCIV, 9
<i>balīk</i>	balıķda	II, 65, Yazma I, A, XIV, 2; II, 66, Yazma, I, B, ön, XI, 2
<i>yarīk</i>	yarıķ	II, 67, Yazma I, CVI, 3; II, 67, Yazma I, CV, 2; II, 67 Yazma I, CIV, 6; II, 67, Yazma I, cIV, I; II, 67, Yazma I, cVII, 4; II, 67,

		Yazma I, cIII, 3; II, 67, Yazma I, c, II, 14 II, 65, Yazma I, a, XXI, 5; II, 67, Yazma, Ic, I, 2; II, 64, Yazma I, A, IX 4; II, 65, Yazma I, A, IX, 4; II, 65, Yazma I, a, XV, 3; II, 64, Yazma I a, IX, I
	yarı <u>ık</u> : da	II, 64, Yazma I, a, XI, 3; II, 65, Yazma I, I, a, XIV, 4
	yarı <u>ık</u>	II, 64, Yazma I, B, 5; II, 64, Yazma I, A, II, 3; II, 65, Yazma I, B, ön I, 3; II 64, Yaz- ma I, a, IV, 3
	yarı <u>ık</u> m	II, 66, Yazma IB, arka VII, I; II, 67, Yazma IB, arka IX, I
<i>kudrük</i>	kudru <u>ık</u> m	II, 86, Irk Bitig, LXXVI, 7
<i>orkün</i>	orkuun	I, 165, Şine Usu, Kuzey III, 13; I, 179, Şine Usu, Güney X, 13
<i>tanük</i>	tanu <u>ık</u> lug	II, 94, Yazma III a, X, IV, 2
<i>turük</i>	turu <u>ık</u>	I, 109T, 111A, D, XXVI, 6
<i>tutük</i>	tutu <u>ık</u>	II, 96, Yazma IV, IV, I; II, 96, Yazma IV, IV, 3; II, 96, yazma IV, V, 2; III, 169, Tuba I, II, 2
	tutu <u>ık</u> : ka	II, 65, I, B, önIII, 4
<i>yosük</i>	yosu <u>ık</u>	III, 65, Yazma I, A, XXI, 6; II, 66, Yazma I, B, ön, VIII, I
<i>üzük</i>	üzü <u>ük</u> ün	II, 85, Irk Bitig LXXIII, 8
3. Üç heceli birkaç kelimedede orta hecede:		
<i>bagātūr</i>	baga ^a tu ^u r	II, 96, Yazma IV, XII, 2
<i>buzāgū</i>	buz ^a agu ^u laçi	II, 83, Irk Bitig, LX, 13
<i>inānçu</i>	ina ^a nçu	II, 67 Yazma I, c, VIII, I
<i>ulāti</i>	ula ^a tı	II, 96, Yazma IV, VII, 4
4. Şu eklerde :		
-ā-, -ē-		
<i>artāt-</i>	arta ^a tmayın	II, 89, Irk Bitig, XCI, 13
<i>aşā-</i>	a ^a şa ^a yım	II, 179, ToyokIII, I, ön VIII, I
<i>ayā-</i>	aya ^a p	II, 180, Toyok IV, I, ön, IV, 2
<i>inā-</i>	ina ^a l	II, 65, Yazma I, B, ön I, I
	ina ^a nçu	II, 67, Yazma I, c, VIII, I
<i>kamşā-</i>	kam(1)şa ^a yu	II, 83, Irk Bitig, LVIII, 5
<i>sıgtā-</i>	sıgta ^a mış	I, 131K, IDIV, 24; I, 30B, IIDV, 22

<i>ulā-</i>	<i>ula^atı</i>	II, 96, Yazma IV, VII, 4
	<i>ula^ayur</i>	II 85, Irk Bitig LXXIII, 9
<i>ulgā-d-</i>	<i>ulga^a(d)tım</i>	III, 105, Altun Köl, IIB, I, 8; 111, 63, Barlık 111, 2
<i>unā-</i>	<i>una^amaduk</i>	II, 83, Irk Bitig, LVII, 5
	<i>una^ama^aduklar</i>	II, 179, Toyok III, II, arka V, 1
	<i>una^amañ</i>	I, 113T, III A, Kuzey XXXV, 4
<i>yarā-</i>	<i>yara^agay</i>	II, 83, Irk Bitig, LXI, II; II 74, Irk Bitig IX, 5; II, 74, Irk Bitig VIII, 11; II, 74, Irk Bitig VIII, 2
	<i>yara^amiş</i>	II, 80, Irk Bitig XLVI, 3
	<i>yara^{at}(d)ı</i>	II, 94, Yazma II, a, VII, 2
	<i>ya^ara^{at}miş</i>	II, 178, Toyok III, I, ön, V, 1
<i>yarlıkā-</i>	<i>yarlık^asar</i>	II, 58, Turfan II, XIX, I
<i>yañrā-</i>	<i>yañra^ayur</i>	II, Irk Bitig XXXIV, 4
<i>keñrē-n-</i>	<i>keñre^enür</i>	II, 78 ırk Bitig XXXIV, 4
<i>kökē-</i>	<i>köke^emiş</i>	Tuva II, Malof 1952
<i>müñrē-</i>	<i>müñre^eyür</i>	II, 89, Irk Bitig XCIII, 6
<i>özē-n-</i>	<i>öze^enmişler</i>	II, 179, Toyok III, II, arka II, 2
<i>tilē-</i>	<i>tile^eyür</i>	II, 79, Irk Bitig XXXVI, 6
<i>tükē-</i>	<i>tüke^el</i>	II, 76, Irk Bitig XXI, 6
	<i>tüke^emezken</i>	II, 73, Irk Bitig IV, 10
<i>-lā-, -lē-</i>		
<i>aglā-</i>	<i>agla^ayurçi</i>	II, 137, Talas V, I, 3
<i>başlā-</i>	<i>başla^ap</i>	II, 96, Yazma IV, III, 2
<i>butulā-</i>	<i>butula^amiş</i>	II, 74, Irk Bitig VIII, 7
<i>kolulā-</i>	<i>kolula^adorum</i>	II, 179, Toyok 111, II, önV, 2
<i>kulunlā-</i>	<i>kulunla^amiş</i>	II, 74, Irk Bitig VII, 10
<i>talulā-</i>	<i>talula^apan</i>	II, 78, Irk Bitig XXIX, 6
<i>tamgālā-</i>	<i>tamga^ala^ap</i>	II, 180, Toyok IV, I, önV, I
<i>tañlā-</i>	<i>tañla^ardı</i>	II 79, Irk Bitig XXXVIII, 11
<i>taplā-</i>	<i>tapla^adukumın</i>	II, 73, Irk Bitig, IV, 14
	<i>tapla^amadı</i>	I, 65B, II DXXXV, 17
<i>uşlā-</i>	<i>uşla^ada^açı</i>	Abakan Malof 1952
<i>yoglā-</i>	<i>yogla^amiş</i>	I, 31K, I DIV, 25; I, 30B, II DV, 23
<i>öbkelē-</i>	<i>öbkele^epen</i>	II, 88, Irk Bitig, XC, I
<i>ömēle-(?)</i>	<i>öme^eleyü</i>	II, 85, Irk Bitig, LXXI, 2
<i>-mā-, -mē-</i>		
<i>azmā-</i>	<i>azma^asar</i>	II, 95, Yazma III, a, XIII, 3

- azma^azun II, 94, Yazma III, a, VI, 3
 tuymā- tuyma^atın II, 89, Irk Bitig, XLV, 2
 umā- uma^atın II, 77, Irk Bitig, XXIV, 10; II 79, Irk Bitig, XXXVIII, 3; II, 82, Irk Bitig, LVI, 9; II, 83, Irk Bitig, LVIII, 5; II, 89, Irk Bitig, XCV, 6
 unāmā- una^ama^aduklar II, 179, Toyok III, 11, arka V, 1
 yañılmā- yañılma^asar II, 95, Yazma II, A, XII, 2
 yañılma^azun II, 95, Yazma III, A, VII, 3
 -māz, -mēz
 azma^az II 95, yazma III, a XII, 1; II, 94, yazma III, a, VIII, 3
 bolma^az II 95, yazma III, b, I, 2
 uma^az II 59, Turfan, XXIX, 3; II 59, Turfan II, XXIV, 2
 unıtma^az II 95, yazma III, a
 yañılma^az II, 95, yazma III, a, XI, 2; II 95, yazma III, a, X, 2; II 95, yazma III, a, IX, 1.
 ölme^ez II, 94, Yazma III, a, I, 2
 -āyın*, -ēyin
 a^aşa^ayın II, 179, III, I, ön, VIII, 1
 opa^ayın II, 178, Toyok III, I, ön III, 1
 yoluka^ayın III, 179, Elegeş, III, 9
 -gāli*, -gēli
 ögüğe^{li} II, 179, Toyok III, II, arka, VIII, 2
 -māk, -mēk
 begdeme^ek(k)e(?) II, 59, Turfan II, XXV, I
 köküzyme^ek II, 67, Yazma I, c, VI, 2
 -sār, -sēr
 a^açsa^ar I 27 B, II ŞIV
 tutsa^ar II, 58, Turfan II, XVII, 3
 -(v)p, -p
 aya^ap II, 180, Toyok IV, I, ön IV, 2
 bara^ap III, 193, Kara-yüz, IV, 3
 başla^ap II, 96, Yazma IV, III, 2
 tamga^ala^ap II, 180, Toyok IV, I, ön, V, 1
 talula^apan II, 78, Irk Bitig XXIX, 6
 kon^uūpan II, 90, Irk Bitig, XCIX, 5

- olur^uūpan* II, 74, Irk Bitig VI, 9
oñ^uūp II, 77, Irk Bitig, XXV, 6
öbkele^epen II, 88, Irk Bitig, XC, I
tut^uūpan II, 77, Irk Bitig, XXIV, 3
ur^uūpan II, 83, Irk Bitig, LIX, 10
 -ār,-ēr;-ūr,-ür
ögire^er II, 76, Irk Bitig, XXII, 3
korku^ur I, 115T, IIIB, Batı XXXIX, 4
 +dā,+dē
kuyda^aki III, 62, Barlık II, IV, 1
 +gāru,+gērū
subuñ^aarı II, 95, Yazma III, cd
uya^asıñ^aarı II, 81, Irk Bitig, XLVII, 10
yontıñ^aarı II, 74, Irk Bitig, VII, 6
 +lār,+lēr
ta^aşla^arın II, 57, Turfan II, III, 1
kon'çile^erke II, 66, Yazma I, C, V, 1
 +lūk,+lūk*,+līk*,+līk
yartımluk II, 96, Yazma IV, VI, 3
bayluuk II, 66, Yazma I, b, arka IV, 3
 -kūnça
bozkuunça I 131, Ongin, Sağ IX, 19

Köktürk yazılı belgelerinde, uzun vokalleri belirtme esaslarını açıklarken, gösterdiklerimin dışında, başka uzunlukların da mevcut olduğunu kaydetmişim. Karl Foy, ilk uzunluk misalini teşkil eden *āt* “*ad*” kelimesini verdiği zaman bu konuyu ele almış, ancak araştırmalarını destekleyecek malzeme ve monografilerden mahrum bulunduğu için, hatalı bir yola saparak davasını ispatlayamamıştır. Foy şunu düşünüyordu: Madem tek işaretli yazılan “*at*” a kıyasla iki işaretli “*ad*” anlamındaki kelimeyi, uzun vokalle *āt* okumak gerekiyor, öyle ise, meselâ *tün* kelimesi de-vokali ayrıca gösterildiğinden-uzun okunmalıdır. Düşüncesini doğrulamak amacıyla, o zaman yapabileceği tek şeyi yapmayı, yani, arap harfleri ile yazılmış türkçe metinlerdeki imlâyı göz önüne almayı kararlaştırdığını تون kelimesindeki , yardımcı ile Köktürkçede *tün*'e varmaya çalışmasından anlıyoruz. Halbuki böyle bir izah sadece imlâ mutabakatlarına dayandığı takdirde, kabul edilemez. Çünkü:

I. Dikkate alınan kök hecesinde hakikaten bir uzunluk varsa, bütün ilk hece yuvarlak vokallerinin uzun olduğunu kabul etmek gerekir. Zira,

Köktürk yazılarında, binlerce kelime içinde —işareti unutulmuş nadir birkaç misal hariç— bunların daima gösterildiğini biliyoruz.

2. Yuvarlak sıradaki bütün ilk hece vokallerinin uzunluğuna inanmak çok güç olmasına rağmen, bu hususu kabul edersek, i, e sırasındaki karışıklıklar dolayısı ile, gösterilmediğini farz edebileceğimiz i'lerin ve —azınlıkta kalan, gösterilmiş a, e dışındaki— bütün geniş-düz vokallerin normal uzunlukta oldukları erişilebilecek en tabii sonuçtur. Böyle olunca, vokallerdeki bu farklı fonetik özelliklerin sebeplerini ayrıca izah etmek icabeder.

3. Bundan başka, heceleri aynı cins vokallerle kurulan kelimelerde, yalnız ilk vokal işaretinin yazılıp diğerlerinin yazılmaması olayının da aydınlatılması lâzım gelir.

4. Nihayet, bütün sorular cevaplandırıldıktan sonra, bu uzunlukların daha sonraki devirlerde görülen uzunluklara intibak ettiği ispatlanmalıdır.

İmlâ sistemi ile ilgili ve diğerleri ile aynı esasa dayanılarak belirtilen uzunluklar için benim görüşüm, Foy'un, meseleyi doğrudan-doğruya Arap imlâsındakine benzer prensiplere bağlamak isteyen görüşünden farklıdır. Şöyle ki:

Kelime kökündeki vokal işaretleri, müzik nota çizgilerinin başındaki diyez, bemol işaretleri gibi ileriye aittir. Yani, kök vokali ileriki "hece"lerin "hareke"lerini tayin vazifesini görmektedir. Böyle olunca:

1. Normal uzunlukta ve kök vokali ile aynı kategoriden olan müteakip vokallerin yazılmamaları,

2. Buna rağmen yazılan vokallerin ise, "hareke" ile aynı cinsten oldukları için, uzunlukları temsil etmeleri gerekir. Nitekim bu böyledir:

İlk kural için örnekler :

kök hecesinde a:	λ λ λ λ	<i>y^alabaç</i>	I 67B, IIDXXXIX, 6
kök hecesinde e:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>e^mg^etm^eñ</i>	I 59B, IIŞXIII, 4
kök hecesinde i:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>çigⁱltⁱr</i>	I 171, Şine Usu, Doğu VI, 15
kök hecesinde i:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>içgⁱrtⁱm</i>	I 61B, IIDXXV, 35
kök hecesinde o:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>og^ulm^un</i>	I 157, Suci, VI, 9
kök hecesinde ö:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>ög^üz^üg</i>	I 63B, IIDXXVII, 29
kök hecesinde u:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>bud^un^um^un</i>	I 57B, IIŞXI, 13
kök hecesinde ü:	⌘ ⌘ ⌘ ⌘	<i>sün^ügl^üg</i>	I, 40B, IIDXIX, 27

İkinci kural için örnekler :

kök hecesinde a:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>a^açsa^ar</i>	I 27B, IIŞVI,
kök hecesinde e:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>b^egd^eme^ek(k)e(?)</i>	II 59, Turfan II, XXV, 1
kök hecesinde ı:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>kuzı^ın</i>	I 59B, IIŞX, 1
kök hecesinde i:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>bitiⁱdⁱm</i>	I 59B, IIŞXV, 13
kök hecesinde o:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>boşgu^uru^ur</i>	I 25K, ICVI, II
kök hecesinde ö:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>törü^ün</i>	I 57B, IIŞIX, 6
kök hecesinde u:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>urtu^urt^um</i>	I 29K, ICXII, 14
kök hecesinde ü:	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>süñükü^üñ</i>	I 41K, IDXXIV, 13

Vokalleri aynı kategoriden olmayan hecelerle kurulmuş kelimelerdeki uzunlukların durumu izah için şu kuralları ve dayandığı esasları belirtmem gerekiyor :

1. geniş-düz vokaller normal uzunlukta olmak ve kelime sonunda bulunmamak şartıyla hiçbir zaman yazılmazlar:

a dan sonra a :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀 <i>t^ark^an</i>	I 55K, IBII, 4
e den sonra e :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>k^erg^ek</i>	I 51K, IŞX, 21
ı dan sonra a :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>ı^ak</i>	I 25K, ICV, 21
i den sonra e :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>ıng^ek</i>	I 105T, 111A, Güney XV, 18
o dan sonra a :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>og^an</i>	II 134, Talas II, I, 2
ö den sonra e :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>töñk^eş</i>	I 71B, IICVIII, 14
u dan sonra a :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>kuut^ay</i>	I 25K, ICV, 6
ü den sonra e :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>tüm^en</i>	I 71B, II CVIII, II

2. Dar-düz vokaller normal uzunlukta olmak ve kelime kökü ile sonunda bulunmamak şartıyla hiçbir zaman yazılmazlar:

a dan sonra ı :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁 <i>k^aıⁿ</i>	I 105T, 111A, Güney XIII, 18
e den sonra i :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>b^egⁱk</i>	I 33K, IDVII, 10
ı dan sonra ı :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>sıg^ıt</i>	I 53K, IŞXI, 17
i den sonra i :	𐰇𐰆𐰄𐰃𐰂𐰁𐰀𐰀 <i>ıgⁱd</i>	I 27K, ICX, 23

o dan sonra ı :	147D	yor ^t p	I 47K, IDXL, 34
ö den sonra i :	1YNH	töl ⁱ ş	I 35K, I DXIV, 3
u dan sonra ı :	☆47	ur ^t m	I 157, Suci, VI, 3
ü den sonra i :	1E7NH	türg ⁱ ş	I 47K, IDXL, 28

3. Kök vokalinin “harekeleme” sınırını, kelime içinde, başka kategoriden bir vokalle kurulmuş ilk “hece” tayin eder. Bu “hece”den sonra “harekeleme” yeni vokale göre yapılır. Ancak, yukarıdaki ilk iki kural gereğince, geniş ve dar düzlerden herhangi birinin sınıra gelmesi halinde, yazılmayan vokallerin cinsini belirten sistem karışmaktadır. Şu halde, I ve 2 numaralı kuralların sebebinin hece-işaret’lerin aslında düz vokallerle teşkil edilmesinde aramak gerekir. Yalnız iki hece-işaret’in (ok, kö) yuvarlak vokalli oluşu ve Toyok, Köktürk alfabesinin Mani yazısı ile karşılanan değerleri bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Bu üç kuralı göz önüne aldığımız takdirde, ekli veya eksiz bir kelimenin içinde yazılmış herhangi bir vokal işaretinin —bu işaret ister sınır üzerinde bulunsun ister iki sınır arasında olsun— aynı esasa göre, mutlaka, vokal uzunluğunu göstermek için kullanılmış olması gerekir.⁷

Böyle olunca, sistematik uzunlukların bilhassa ek vokallerinde tezahür etmesi, başka bir deyişle, hakikatte uzun vokalli olan eklerde, bu vokalin daima belirtilmesi beklenir. Köktürk yazılı belgelerinde buna çok dikkat edildiğini görüyoruz. 1949-1950 yılında verdiğim mezuniyet tezimde, Kültigin, Bilge Kagan, Bilge Tonyukuk yazıtlarında, düz ve yuvarlak vokallerin daima yazıldıkları yerleri tesbit etmiştim. İstisnaları ile birlikte yazıtlardaki bütün misalleri içine alan ve tamamiyle istatistiğe dayanan, sabit imlâlar hakkındaki bölümleri, tezden bu incelemeye aynen almak biktırıcı olacağından, sadece vokali daima yazılan ekleri sahife no. ları ile gösterecek ve bunlara dair birkaçar tanık vereceğim.

I. ı, i nin daima gösterildiği ekler :

a. +çⁱ*, +çⁱ (s.50)

	arm ^a kç ⁱ ’sı ⁿ	(armak-ç ⁱ -s ⁱ -n)	I 31K,
NNNINN	IDIV,	10	
EINX	bed ^e zç ⁱ ’g	(bediz-ç ⁱ -g)	I 59B,
	II ŞXIV,	18	

⁷ Bu sistemin Arap imlâ sisteminden farkı aslında pek azdır. Fakat bu fark hece prensipini kabul etmemizi zarurî kılmaktadır. Çünkü kök vokali ile aynı olan müteakıp hece vokallerinin yazılmaması başka türlü izah edilemez.

b. +i, +i; +si*, +si(s.50)

𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>b^arkuⁿ</i>	(bark-ī-n)	I 53K, IŞD, 12
𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>iliⁿ</i>	(il-ī-n)	I 29K, IDI, 24
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>y^abgū^usiⁿ</i>	(yabgū-sī-n)	I 63B, IIDXXVIII, 12
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>törü^üsiⁿ</i>	(törü-sī-n)	I 29K, IDI, 25

c. -taçī*, -teçī(s.50)

𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>y^añil^açī^lsi^z</i>	(yañil-taçī+siz)	I 27K, ICXI, 21
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>ölt^eçīⁱçe</i>	(öl-teçī-çe)	I 61B, II DII, 5

d. -ayin*, -eyin(s.50)

𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>koⁿayinⁿ</i>	(kōn-ayin)	I 25K, ICVII, 2
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>ölü^üreyinⁿ</i>	(ölür-eyin)	I 35K, IDX, 16

e. -ir*, -ir(s.51)

𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>bar^rir</i>	(bar-ir)	I 35K, IDX, 20
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>bilⁱrsi^z</i>	(bil-ir-siz)	I 45K, IDXXIV, 5

f. -i*, -i(s.51-52)

𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>y^abrī^td^m</i>	(yabr-ī-t-dım)	I 65B, IIDXXXI, 29
𐌆𐌆𐌆	<i>eşⁱd</i>	(eş-ī-d-)	I 23K, ICII, 8
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>yidⁱtm^ayiⁿ</i>	(yid-ī-t-m'ayin)	II 89, Irk Bitig, XCI, 10
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>bitiⁱd^m</i>	(bit-ī-dim)	I 59B, IIŞXV, 13
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>toki^td^m</i>	(tok-ī-t-dım)	I 29K, ICXII, 6
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>örgiⁱp^en</i>	(örg-ī-pen)	I 179, Şine Usu, GüneyX, 20
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>udⁱma^dm</i>	(ud-ī-ma-dım)	I 42B, II DXXII, 13

2. u, ü nün daima gösterildiği ekler :

a. -ur, -ür(s.98)

𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>bar^ur</i>	(bar-ür)	I 49K, IŞI, 20
𐌆𐌆𐌆	<i>erü^ür</i>	(er-ür)	I 49K, IŞI, 19
𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>sakⁱnu^ur</i>	(sakin-ür)	I 122, İhe Ashete, b. IV, 2
𐌆𐌆𐌆𐌆	<i>birü^ür</i>	(bir-ür)	I 25K, ICIV, 8

- 4>4J> *ol^uru^ur* (olūr-ūr) I 30B, IIDIV, 12
 7N2N *öyü^ür* (ö-y-ūr) I 25K, ICIV, 31
 4>3> *udu^ur* (ud-ūr) III, 89, Kemçik-Kayabaşı, V,24
 7N22N *ökü^ül^ür* (ökül-ūr) T III, IIIA, Kuzey XXXII, 16
- b. -zun,-zün(s.98-99)
-)>4>J>J *bolm^azu^un* (bol-ma-zün) I 35K, IDII, 7
)>4>J>J *bolzu^un* (bol-zün) II, 112, Hoytı Tamır VII, IV, 3
 NN4H1T1H *terⁱt^üz^ün* (terit-zün) II, 86, Irk Bitig LXXVI, 11
- c. -dur,-dür-;-tur-,-tür-(s.99-100)
- 14>64 *artu^ur^up* (ar-tūr-u-p) I 25K, ICVI, 20
 4>K7N1T *ertü^ürtü^ümⁱz* (er-tūr-tümiz) I 53K, IŞD, II
 N7N1T1T *irtü^ürü* (ir-tūr-ü) I 47, K, IDXL, 16
 >4>6>4 *koontu^uru* (kōn-tūr-u) II, 81, Irk Bitig, LI, 7
 7>7N1E1N *yögtü^ürmⁱş* (yög-tūr-miş) I 136, İhe Huşotü, Batı II, 2
 >64>64 *urtu^urt^um* (ur-tūr-tum) I 29K, I CXII, 14
 1>7N6R *yük^üntü^ürmⁱş* (yükün-tūr-miş) I 37B, II DXIII, 20
- d. -gur,-gür-(s.101)
- 164>1 *ag(g)u^urti* (ag-gūr-tı) II, 134, Talas III, VIII, I
 EHTN1T *kigü^ürtü^üg* (ki*-gūr-tüg) I 41K, I DXXIII, 14
 4>4>1>1 *boşgu^uru^ur* (boş-gūr-ūr) I 25K, ICVII, 11
 7>7N1E1N *kögü^ürmⁱş* (kō-gūr-müş) Yazma 1
 >4>1>4>6 *turgu^uru* (tur-gūr-u) Şine Usu
 N7N1E1N *yügü^ürü* (yü*-gūr-ü) II 76, Irk Bitig, XXIII, 2
- e. -ur,-ür-(s.102)
- NN64>1>1>D *yoñ^aşu^urt^uuki^un* (yoñaş-ūr-tük-î-n) I 33K, IDVI, 18
 N7N1T *keçü^ürü* (keç-ūr-ü) I 179, Şine Usu, Güney XII,
 NN1H1T1N1T *kiñşü^ürtü^üki^un* (kiñş-ūr-tük-î-n) I 33K, IDIV, 14
 164>1>1 *koonu^urti* (kōn-ūr-tı) I 45K, IDXXXIII, 30
 1>7N1N *ölü^ürmⁱş* (öl-ūr-miş) I 49K, IŞI, 8
 4>H1T1N1H *tüşü^ürtü^ümⁱz* (tüş-ūr-tümüz) I 111T, 111A, Kuzey
 XXVII, 9

Bütün yazıtlarda gösterilen bu müşterek uzunluklardan başka, muhtelif yerlerde geçen fakat umumi olmayan, diğer bazı uzun vokalli ekler de mevcuttur. Bunları ayrı-ayrı belgelerden yalnız birer örnek vermek suretiyle gruplar halinde sunuyorum:

1. Birinci şahıs iyelik ekinin konsonla biten bir kelimenin sonuna gelmesi halinde, iki konson arasındaki vokal:

^atı^m(*atīm*) I 129, Ongin, Ön IV 22; k^ad^aş^ıma (*kadaşma*), Malof, 1952 TuvaI; ^atu^um(*atūm*) II, 134, Talas II, IV, 3; t^aş^um (*taşūm*) Kızıl Çıra II, II, 16, 1959, Malof, 71; b^egⁱmke (*begīmke*) III, 119, Çakul IV, III, 2; e^ri^mke (*erīmke*) III, 117, Çakul II, III, 5; e^şi^m (*eşīm*) III, 118, Çakul IV, II, 3; k^eşⁱm (*keşīm*) Malof 1952, 83, Tele, III, 2; sizi^me (*sizīme*), k^atu^unu^um (*katūnūm*) III, 53, Ulukem-Kulikem, IV, 2; t^apla^adu^uku^umıⁿ (*taplādūkūmīn*) II, 78, Irk Bitig, IV, 14; konçu^uyu^um (*konçūyūm*) Malof, 1952, 83, Tele, I, 4; Kejlig-Hobu, VI, 10, Malof, 1952, 81; bud^unu^um (*budunūm*) Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, IX, 6; bu^ñu^um (*buñūm*) Malof, 1952, 83, Tele, IV, I; kutu^um (*kutūm*) III, III Hoytı Tamır V, I; subu^um (*subūm*) Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, VI, 7; umuku^um (*umukūm*) Malof, 1959, 71, Kızıl Çıra II, III, I; ör^üñ^üm (*örünñūm*) Malof, 1952, Kejlig-Hobu, 81, VII, 6; öz^üm (*özūm*) II, 39 Kara Balgasun DIV, 2; küm^ülü^üm (*kümülūm*) Malof, 1952, 81, Kejlig-Hobu, IX, 9; ün^üm (*ünūm*) III, 97, Minusinsk D, I, 5; y^aş^ıma (*yaşma*) I 61B, IIDXXV, 38

2. İkinci şahıs iyelik ekinin konsonla biten bir kelimenin sonuna gelmesi halinde, iki konson arasındaki vokal:

ta^aş^ıñ (*tāşīñ*) II, 59, Turfan, XXVI, 3; ta^aş^ıla^arı^ıñ (*tāşlārīñ*) II, 57, Turfan III, I; toñ^uzu^uñ (*toñūzūñ*) II, 74, Irk Bitig, XI, I; öz^üñ (*özūñ*) II, 85, Irk Bitig, LXXII, 5; kuş^uñ (*kuşūñ*) II, 84, Irk Bitig, LXVII, 6; kutu^uñ (*kutūñ*) II, 82, Irk Bitig, LV, 6; munçu^uku^uñ (*munçūkūñ*) II, 57, Turfan II, 4; süñ^ükü^üñ (*sünñükūñ*) I, 41K, IDXXIV, 3

3. +^h, +^{li} (beraberlik eki):

bud^uñ^{li}g (*budunlīg*) I 33K, I DVI, 17

4. +^{hg}*, +^{lig}; +^{lug}, +^{lüg}:

ad^ak^ılı^g (*adaklīg*) III, 96, Minusinsk C, II, 6; a^atlı^g (*ātlīg*) III, 96, Yazma IV, VIII, I; k^ana^atlı^g (*kanātlīg*) II, 73, Irk Bitig, IV, 2; ta^at^ıglı^g (*tātıglīg*) II, 178, Toyok, III, 1, arka, III, I; bilge^eli^g (*bilgēlīg*) II, 95, Yazma III, a, XI, I; e^rde^emlı^g (*erdēmlīg*) Malof, 1952, 95, Abakan, VIII, I; a^agu^ulu^g (*āgūlūg*) II, 59, Turfan, XXV-III, 2; kutlu^g, (*kutlūg*) III, 121, Çakul VII, I, I; II, 109 Hoytı tamır II, IV, I; II, 87, Irk Bitig, LXXXVI, 8; küçlü^g

(*küçlüg*) II, 38, Kara Balgasun, IX, 2; 11, 89, Irk Bitig, XCIII, 15; *külüüg* (*külüg*) III, 62, Barlık II, II, 1; II, 64, Yazma I, a, VII, 3...

5. +sız*, +siz; +suz, +süz :

^aantsı¹z¹ma (*antsizıma*) III, 72, Begre, arka C, V, 2; ata^ası¹z (*atāsiz*) III, 142, Uybat II, V, I; k^añsı¹z (*kañsiz*) III, 62, Barlık II, I, 5; Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, II, 4; k^alı¹sı¹z (*kalısiz*) I 113 T, 111A, Kuzey XXXIII, 13; buñsı¹z (*buñsiz*) III, 134, Açura, sol II, 3; y^agı¹sı¹z (*yagısiz*) I 45K, I DXXX, 5, bilⁱgsı¹z (*biligsiz*) I 31 K, IDV, 19; e^mg^eksiⁱzi¹n (*emgeksizın*) II, 38, Kara Balgasun IX, 4; e^rksi¹z (*erksiz*) II, 180, Toyok IV, arka VI, 2; isi¹z (*isiz*) II, 96, Yazma IV, XI, I; buñu^usu^uz (*buñüsüz*) II, 62, Barlık II, III, I; otsu^uz (*otsüz*) II, 84, Irk Bitig LXVIII, 13; subsu^uz (*subsüz*) II, 84, Irk Bitig LXIX, I; ögsü^üz (*ögsüz*) Malof, 1952, 81, Kejlig-hobu, II, 9

6. -matın*, -metin:

^alm^atı¹n (*almatın*) I 27 K, ICIX, 5; I 26B, IIŞVII, 2, k^azg^anm^atı¹n (*kazganmatın*) I 65B, II DXXXIII, 16; tuym^atı¹n (*tuymatın*) II, 89, Irk Bitig, XCV, 2; uma^atı¹n (*umatın*) II, 77, Irk Bitig, XXIV, 10; yar^am^atı¹n 173, Şine Usı, Doğu X, 8

7. -çun, -çün :

bolçu^un (*bolçün*) I 34B, IIDX, 15

8. -dim*, -dim; -dum, -düm :

a^azdı¹m (*āzdım*) Malof, 1952, 81, Kejlig-Hobu V, 10; bitıⁱdi¹m (*bitidim*) II, 96, Yazma IV, XI, 4; öldı¹m (*öldim*) Malof, 1952, 95, Abakan, VIII, 4; boltu^um (*boltüm*) Malof, 1952, 81, Kejlig-Hobu, III, 6

9. -mış*, -miş :

^adı¹lmı¹ş (*adırlımış*) II 136, Talas IV, 7; a^almı¹ş (*ālmış*) Malof, 1952, 95 Abakan, VIII, 8; bolmı¹ş (*bolmış*) II, 83, Irk Bitig, LXI, I; ıdmı¹ş (*ıdmış*) II, 78 Irk Bitig XXIX, 9; k^almı¹ş (*kalmış*) II, 135 Talas III, 11, 4; II, 133, Talas I, II 6; II, 77, Irk Bitig, XXV, 8; II, 136, Talas IV, 14, 17; ogr^amı¹ş (*ogramış*) II, 177, Talas V, I; bitıⁱmi¹şi¹n (*bitimışin*) III, 89, kemçik-Kayabaşı VII, 2; e^rmi¹ş (*ermış*) II, 158 Oya, arka IV, 4; II, 179, Toyok, III, II önIX, 1; II, 74, Irk Bitig, IX, 10, işıⁱdmı¹şte (*işidmişte*) II, 94, Yazma 111A, III, 1; t^egmi¹ş (*tegmış*) III, 134, Açura, sol IV, 2...

10. -sık*, -sik; -suk, -sük:

b^atsı¹k (*batsik*) II, 38, Kara Balgasun IX, 3; I, 157, Suci, IV, 7

buk^arsı¹k(k)a (*bukarsikka*) 11, 79, Irk Bitig, XXXVII, II; udi¹-sı¹kım (*udisikim*) I, 109T, III A, Doğu XXII, 17; kudu^ursu^ugrı¹ña (*kudürsügiña*) 11, 77, Irk Bitig, XXIV, 6; togsu^uk (*togsük*) 11, 38 Kara Balgasun B, VII, 3; I, 157, Suci IV, 4

11. -gli*, -gli

y^at¹ghı¹g (*yatıglıg*) II, 78, Irk Bitig XXXII, 2

12. +ğ, +g akuzatif ekinden önceki konsonla biten kelime ile bu ek arasındaki vokal:

k^arl^uku^ug (*karluküg*) I, 49K, IŞII, 18; konç^uyu^ug (*konçuyüg*), I 39K, I DXX, 10; tutu^uku^ug (*tutüküg*) I 47K, IDXXXVIII, 13; ökü^üzü^üg (*öküzüg*) II, 79, Irk Bitig, XXXVII, 5; yı^arı¹g (*yıparıg*) I 71B, IICXI, 16; ^ad¹nçı¹g (*adınçıg*) 129K, ICXII, 7...

Bütün bu ekler arasında isimden fiil yapan ekler bizi bilhassa ilgilendirir. Bundan dolayı, isimden yapılmış fiilleri -geçtiği her yazıttan birer örnek vererek göstereceğim:

1. a.-i-*

ay-i-: ^ayı¹nma (*ayınma*) II, 78, Irk Bitig, XXIX, 14; ^ayı¹tma (*ayıtma*) II, 180, Toyok IV, arka III, 2; kal-i-: ka^hı¹yu (*kahıyu*) II, 84, Irk Bitig, LXVII, 9; s^ak-i-: sa^akı¹ntı (*sakıntı*) 11, 178, Toyok III, I arka IV, I; s^akı¹nmi¹ş (*sakinmiş*) II, 83, Irk Bitig, LXIII, 15; tok-i-: tokı¹td¹m (*tokıtdım*) I, 131, Ongin, sağ IX, 16 vb. . . ., yag-i-: y^agı¹dı¹p (*yagıdıp*) I, 175, Şine Usu, Güney IV 13; y^agı¹dm¹ş (*yagıdmış*) I, 173, Şine Usu, Doğu X, 9; y^agı¹tı (*yagıtı*) II, 134 Talas I, II, I, y^agı¹tukda (*yagıtukda*) I, 136, İhe Huşotü, Batı, V, 3; yagr-i-: y^agrı¹p^an (*yagrıpan*) II, 77, Irk Bitig, XXIV, 13; yay-i-: y^ayı¹dı¹mız (*yayıdımız*) I, 115T, 111B, Batı, XXXIX, 14; yol-i-: yohı¹p (*yolıp*) I, 177, Şine Usu, Güney V, 21; yor-i-: yorı¹m^azu^un (*yorımazün*) Hoytı Tamır X, IV, 4; ol-i-: olı¹tı (*olıtı*) II, 135, Talas 111, V, 3; yabr-i-: y^abrı¹td¹m (*yabrıtdım*) I 65B, IID XXXI, 29; yıd-i-: yıdı¹tm^ayı¹n (*yıdıtmayın*) II, 89, Irk Bitig, XCI, 10; ud-i-: udi¹m^adım (*udımadım*) I 43B, II DXXII, 12; un-i-: unı¹tma^az (*unıtmaáz*) II, 95, Yazma I, II a, IX, 4

b. -i-:

bit-i-: bitı¹dı¹m (*bitıdım*) I, 140, İhe Huşotü Kuzey XXVIII, 7; III, 205, Turfan-duvar I, eş-i-: eşı¹dı¹ti (*eşıdıtı*) 11, 87, Irk Bitig, LXXXIII, 11; iç-i-: içi¹re^eki (*içirēki*) 11, 64, Yazma I, a, IV, 2; il-i-: 11, 89,

Irk Bitig, LXXIII, 11; *ög-î-*: *ögiⁱre^er* (*ögîrêr*) 11, 90, Irk Bitig, XCVIII, I; *ök-î-*: *ökiⁱnm^edîñiz* (*ökîmediñiz*) 111, 134, Açura, sağ IV, I; *örg-î-*: *örgiⁱp^en* (*örgîpen*) I, 179, Şine Usu, Güney X, 20; *sem-î-r-î-*: *s^emiⁱriⁱti* (*semîriti*) 11, 76, Irk Bitig, XXIII, 3; *sen-î-*: *s^eniⁱniⁱp* (*senîniⁱp*) 111, 189, Akyüz, IV, 3; *tezg-î-*: *t^ezgiⁱnⁱp* (*tezgînip*) 111, 145, Uybat 111, sağ I, 2; *ter-î-*: *t^eriⁱtzü^ün* (*terîtzün*) II, 86, Irk Bitig LXXVII, 11; *tir-î-*: *tiriⁱliⁱpen* (*tirîlipen*) II, 80, Irk Bitig, XLII, 7,...

c. *-û-**:

*kon-û-**: *konu^uşm^ak* (*konûşmak*) II, 38, Kara Balgasun C, IX, 2; *sök-û-**: *sooku^uşmı^ş* (*söküşmiş*) II, 74, Irk Bitig, X, 5; *suç-û-l-û-*: *suçu^ulu^unmı^ş* (*suçülünmiş*) II, 84, Irk Bitig, LXVII, 2 *yar-û-*: *yaru^udı* (*yarūdı*) 11, 79, Irk Bitig, XXXIX, I; *yagû-*: *yagu^utı^r*

d. *-ü-*:

*ög-ü-**: *ögü^üge^eli* (*ögügēli*) 11, 179, Toyok 111, 11, arka VIII, 2; *ök-ü-**: *ökü^ün* (*ökün*) I 41K, ID XXIII, I, *öt-ü-*: *ötü^ünü^ür* (*ötünür*) 11, 87, Irk Bitig, LXXXIII, 4; *tör-ü-*: *törü^ümı^ş* (*törümüş*) I 53K, IŞXI, 9; *yör-ü-*: *yörü^üm^edi* (*yörümedi*) Altun Köl II, a, III, 104

2. *-si-, -si-*:

em-si-: *emsıⁱmi^ş* (*emsîmiş*) 11, 80, Irk Bitig, XL, 10

3. *-ik-, -ik-, -uk-, -ük-*:

tag-ik-: *t^agı^kmı^ş* (*tagîkmış*) I 35K, IDXXI, 5; *taş-ik-*: *t^aşı^ktı^r* (*taşıkır*) I, 171, Şine Usu, Doğu V, 38; *yol-ük-*: *yolu^ukd^um* (*yolük-dum*) Şine Usu...

Kelimenin Kök Hecesinden Sonraki Uzunluklar

1. Kelime sonu vokallerindeki uzunluklar:

Bu gibi bitiş vokallerine ait uzunluklar, sisteme ait kurallar gereğince, ancak konsonla başlayan bir ek alındığı takdirde belirirler :

a. *-î**

agî: *a^agıⁱsı* (*agîsı*) I 25K, ICV, 13; *a^agıⁱsıⁿña* (*agîsiña*) I 24B, 11ŞV, 5; *atî*: *atıⁱsı* (*atîsı*) I, 29K, I CXIII, 26; *karşî*: *k^arşıⁱsıⁿ* (*karşîsin*) 11, 78, Irk Bitig XXIX, 3; *kalî*: *k^alıⁱsıⁱz* (*kalîsiz*) I 113T, 111A, Kuzey XXXIII, 13; *yagî*: *y^agıⁱda* (*yagîda*) 111, 158, Oya, arka II, 2; 111, 121, Çakul VII, 1, 5; *y^agıⁱg* (*yagîg*) Malof, 1952, 81, Kej-

lig-Hobu, IV, 19; II, 81 Irk Bitig, LI, 4; I 119T, 111B, Doğu LIV, 5; y^agı¹ka (yagıka) III, 163, ön, a. I, 5; Oznaçennaya; 111, 169, Tuba I, 3; I, 139, İhe Huşotü, Doğu XXIII, 9

yañi: yañi¹ay^u (yañilayu) 11, 38, Kara Balgasun VIII, 2; yilkı: yilkı¹g (yilkıg) I, 139, İhe Huşotü, Doğu XXV, 5; yilkı¹ka (yilkıka) 11, 87, Irk Bitig LXXXII, 3; yilkı¹n (yilkın) 11, 85, Irk Bitig, LXXXII, 3; yilkı¹sı¹n (yilkısın) I, 61B, II DXXIV, 12; 1, 169, Şine Usu, Doğu 111, 10; kurı: kurı¹g^aru (kurıgaru) I, 23K, I CII, 17; 1, 32B, II DVIII, 12, urı: urı¹anmı¹ş (urılanmış) 11, 74, Irk Bitig IX, 3

b. -i:

begni: begni¹g (begniğ) I, 179, Şine Usu, Güney VI, 6; eçi: eçi¹miz (eçimiz) 111, 143, Uybat 111, ön, 11, 5; eçi¹si¹n (eçisın) I 31K, IDV, 10; eki: eki¹de (ekide) 11, 38, Kara Balgasun VI, 1; eki¹n (ekin) 1, 131, Ongin, sağ X, 3; eki¹nti (ekinti) 1, 167, Şine Usu, Kuzey IX, 8; I, 115T, III B, Batı, XXXIX, 15; eki¹si (ekisi) I, 119T, III B, Kuzey LX, 11, eki¹si¹n (ekisın) I 47K, I DXXXVIII, 3; ê lçi: êlçi¹g (êlçiğ) III 89, Kemçik-Kayabaşı, IV, 6; elçi: elçi¹si (elçisi) III, 131, Uyug Tarlak, II, 2; meñi: meñi¹eyü^r (meñileyür) 11, 74, Irk Bitig, VI, 10; II, 88, Irk Bitig, LXXXVII, 5; meñi¹li¹g (meñilig) II, 74, Irk Bitig, IX, 7; II, 89; Irk Bitig XCVI, 10; tegi: tegi¹si¹nte (tegisinte) I, 49K, IŞV, 11; teñri: teñri¹de (teñride) I, 165, Şine Usu, Kuzey I, 1; 111, 180, Eleğes X, 2; II, 161, Ulan Bator, III, 2; Malof, 1952, 81, Kejlig-hobu, V, 7; teñri¹d^eki (teñrideki) III, 63, Barlık III, III, 1; teñri¹dⁱn (teñridin) II 84, Irk Bitig, LXVI, 3; teñri¹g (teñriğ) 111, 116, Çakul I, BII, 5; teñri¹ke (teñrike) 11, 176, Toyok I, ön, 11, 3; teñri¹li¹g (teñrilig) 11, 76, Irk Bitig, XVIII, 1; teñri¹si (teñrisi) I, 35K, ID X, 24; teri: teri¹si (terisi) 11, 84, Irk Bitig, LXVII, 12; yeti: yeti¹nç (yetinç) I, 131, Ongin sağ, XII, 6; çigşi: çigşi¹ke (çigşike) 11, 64, Yazma I, A, V, 2; idi: idi¹si (idisi) 11, 90, Irk Bitig, CI, 1, ikinti: iki¹nti¹si¹ke (ikintisike) II, 179, Toyok III II, ön 1, 2; ini: ini¹eri (inileri) 11, 133, Talas 1, 111, I; ini¹si¹ne (inisiñe) Yazma I; kişi: kişi¹g (kişiğ) I, 25K, I V CVI, 3; 1, 101T, 111, A, Batı IV, 20; kişi¹ke (kişike) 11, 87, Irk-Bitig, LXXXXII; kişi¹si¹n (kişisın) 1, 139, İhe Huşotü, Doğu XXII, 8; yegirmi: yegirmi¹ke (yegirmike) 1, 171, Şine Doğu VII, 33; yigirmi¹ge (yigirmige) 11, 96, Yazma IV, I, I, 5; yirçi: yirçi¹li¹g (yirçilig) 11,

95, Yazma III a, XI, 3; *kon'çi*: kon'çi^{le}rke (kon'çilërke) Yazma I C, II, 66, V, I; *toyükçi*: toy^uükçi'n (toyükçin) 111, 79, Kemçik-Cirgak, a, 11

c. -*ū*:

āgū: a^agu^ulu^ug (āgūlūg) 11, 59, Turfan, XXVIII, 2; *ançū*: a^ançu^u-l^ad^am (ançūladım) I, 175, Şine Usu, Güney 11, 26; *aşnū*: a^aşnu^ukı (aşnūkı) I, 177, Şine Usu, Güney VIII, 10; *aygū*: a^aygu^uçⁱ'sı (aygūçⁱsı) I, 103T, 111A, Güney X, 6; 1, 117T, 111B, Güney II, 14; *bayırkū*: b^ay^rku^ul^arka (bayırkūlarka) 11, 65, Yazma, XV, I... *buzāgū*: buza^agu^ul^açⁱ (buzāgūlaçⁱ) 11, 83, Irk Bitig, LX, 13; *talū*: t^alu^ul^ap^an (talūlāpan) 11, 78, Irk Bitig, XXIX, 6; *toplagū*: topl^agu^ulu^uk (toplagūlūk) I, 105T, 111A, Güney XIII, 20; *yabgū*: y^abgū^usⁱ'n (yabgūsin) I, 115T, 111B, Batı, XLI, 10; *bolçū*: bolçū^uka (bolçūka) I, 113T, 111A, Kuzey XXXXV, 20... *ordū*: ordu^ug (ordūg) I, 51K, IŞVIII 28, ordu^usⁱ'ñ^aru (ordūsⁱñ^aru) 11, 81, Irk Bitig, LI, 13; *ortū*: ortu^usⁱ'ñ^aru (ortūsⁱñ^aru) I, 23K, CXII, 16; *togürgū*: togu^urgu^ug (togürgūg) I, 179, Şine Usu, Güney XII, 3; *burgū*: burgu^uda (burgūda) I, 169, Şine Usu, Doğu 111, 2; *butū*: butu^ul^amⁱş (butūlāmⁱş) 11, 74, Irk Bitig, VIII, 7; *urūñū*: uru^uñū^ukā (urūñūka) 11, 66, MinusinskB, arka, 3

d. -*ū*

belgū: b^elgū^ulū^ug (belgūlūg) 11, 57, Turfan, IV, 1; b^elgū^um^un (belgūmūn) I, 173, Şine Usu, Doğu XI, 29; b^elgū^usi (belgūsi) 11, 58, Turfan, XIV, 1; *beñgū*: b^eñgū^ug (beñgūg) 111, 72, Begre, Arka, C, 111, 4; b^eñgū^um (beñgūm) 111, 116, Çakul I, C, 4; b^eñgū^um^un 111, 102, Altun Köl I, BI, 8; b^eñgū^usi (beñgūsi) 111, 89, Kemçik-Kayabaşı, 11, 4; *beñkū*: b^eñkū^um^un (beñkūmūn) 111, 122, Çakul VIII, I, I; beñkū^usi (beñkūsi) 111, 158, Oya, arka IV, 2; *beñū*: b^eñū^usi (beñūsi) 111, 141, Uybat 1, sol 11, 5; *eçū*: e^eçū^umⁱz (eçūmiz) I, 129, Ongin, ön I, 1; e^eçū^usi (eçūsi) 111, 157, Oya, Ön I, 2; *edgū*: e^ed-^gū^ug (edgūg) I, 40B, II DXX, 5; e^ed^gū^uge (edgūge) 111, 117, Çakul III, II, 7; e^ed^gū^ulū^ug (edgūlūg) II, 159, Ağırşak 11, I, 1; e^ed^gū^uñū^uz (edgūñūz) 111, 89, Kemçik-Kayabaşı, I, I; e^ed^gū^usi (edgūsi) II, 89, Irk Bitig, XCI, 14; e^ed^gū^uti (edgūti) I, 113T, 111A, Kuzey XXXIV, 7; *ezinçū*: e^ezⁱnçū^ume (ezinçūme) 111, 101, Altun Köl I, ön A, 111, 20; *keregū*: k^eregū^un (keregūn) I, 169, Şine Usu, Doğu IV, I; *kūdegū*: kū^egū^ul^erⁱm (kūdegūlerim) 111, 40, Uyug Turan, arka 111, 15; *üçegū*: ü^eçegū^un (üçegūn) I, 107T, 111A, Doğu XXI,

12; *bidgū*: *bidgū*^üçi (*bidgū*çi) I, 175, Şine Usu, Güney 111, 13; *birkü*: *birkü*^üde (*birkü*de) I, 171, Şine Usu, Doğu VI, 31; *işidgū*: *işidgū*^ülü^ük (*işidgū*l^ük) 11, 180, Toyok IV, arka, I, 3; *negū*: *negū*^egū^üde: 11, 79, Irk Bitig XXXVI, 13; *közkū*: *közkū*^üsi (*közkū*si) 11, 171, Ayna I, 4; *közünçū*^üme (*közünçū*me) 111, 101, Altun Köl I, ön A, III, 21; *közünū*: *közünū*^üsi'n (*közünū*sīn) 11, 78, Irk Bitig, XXXIII, I, 10; *ögrünçū*: *ögrünçū*^ülü^üg (*ögrünçū*l^üg) II, 87, Irk Bitig, LXXXV, II; *ögrünçū*^ün (*ögrünçū*n) 11, 82, Irk Bitig, LIV, II, *törū*: *törū*^üg (*törū*g) I, 61B, IIDII, 21; *törū*^ün (*törū*n) 11, 37; Kara-Balgasun A, V, 2; *törū*^üsi'n (*törū*sīn) I, 29K, IDI, 25, *törū*^üsi'nçe (*törū*sīnçe) 1, 34B, IIDXII, 4

2. Kapalı son hecedeki uzunluklar :

a. -ī-:*

alkīş: *alkī*¹šta (*alkī*šta) II, 176, Toyok I, ön 111, I; *altmīş*: *altmī*¹ş III, 134, Açura, sağ II, 1; *ān'īg*: *a*^an'¹g 11, 75, Irk Bitig XVI, 15; *arīz*: *a*^arī¹zga (*arīz*ga) Malof, 1952, 94, Abakan, VI, I; *atīk*: *a*^atī¹k Malof, 1952, Tuva I; *ayīg*: *a*^ayī¹g, Malof, 1952, 95, Abakan; *azīg*: *a*^azū¹gı (*azīgı*) 11, 74, Irk Bitig, XI,2; *bagīr*: *b*^agī¹r, III, 134, Açura, sağ 111, 2; *basmīl*: *b*^asmī¹ I, 175, Şine Usu, Güney IV, 12; *kadīr*: *k*^adī¹r 111, 158, Oya arka II,1; *kamīç*: *k*^amī¹ç 11, 76, Irk Bitig XVIII, 6; *kamīş*: *k*^amī¹ş II, 82, Irk Bitig LVII, 1; *katīg*: *k*^atī¹g¹a¹n¹p Malof, 1952, 81, Kejlig Hobu, 111, 2; *sagdīç*: *s*^agdī¹ç¹a¹rı II, 134, Talas II, II, I, 3; *sagīr*: *s*^agī¹r II, 90, Irk Bitig, XCVII, 5; *sarīg*: *s*^arī¹g 11, 58 Turfan VIII, 2; *satīg*: *s*^atī¹gçī (*satīg*çi) II, 180, Toyok IV, I, ön, 3, I; *talīm*: *t*^alī¹m II, 83, Irk Bitig, LIX, 3; *tarīg*: *t*^arī¹g II, 87, Irk Bitig, LXXXI, 13; *yabīz*: *y*^abī¹z II, 96, Yazma IV, XI, 2; *y^abī¹zı¹g* (*yabīzīg*) Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, X, I; *yarlīg*: *y*^ar¹h¹g Yazma I; *yasīç*: *y*^asī¹çī¹n (*yasīç*īn) II, 83, Irk Bitig, LIX, 6; *yaşīl*: *y*^aşī¹ I, 59, Turfan, XXVI, 5; *kulīç*: *k*^ulī¹ç II, 66, Yazma I, B, önX, I; *kulīnç*: *k*^ulī¹nç¹h¹g (*kulīnç*līg) II, 178, Toyok III, I, arka III, 1; *kırīk*: *k*^urī¹k Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, IV, I; *kızīl*: 111,58, Turfan XV, 4; II, 86, Irk Bitig LXXVIII, 8; *korhīnç*: *k*^ur¹nçī¹n (*korhīnç*īn) II, 82, Irk Bitig, LV, 3, *tokīzīnç*: *t*^okī¹zī¹nç II, 109, Hoytı Tamır II, I; *yorīk*: *y*^orī¹k II, 58, Turfan XX, 2; *bulīt*: *b*^ulīt II, 86, Irk Bitig LXXXI, 2; *bulīt¹h¹g* (*bulīt*līg) II, 86, Irk Bitig, LXXIX, 12; *usīç* :*u*^sī¹ç II, 80, Irk Bitig XLIII, 12

b. -ī-:

bedīz: *b*^edī¹z II, 89, Irk Bitig, XCIII, 2; *biçīn*: *b*ⁱçī¹n II, 109, Hoytı

Tamır II, I, 1; *bilig*: *bilig* II, 96, Yazma IV, II, I; *bişinç*: *bişinç* II, 96, Yazma IV, I, 2; *bitig*: *bitig* 111, 170, Tuba 111, 111, 8; III, 94, Yazma III, a, 111, 1; II, 90, Irk Bitig, CI, 15; I, 140, İhe Huşotü, Kuzey XXVIII, 6; *emig*: *emig* II, 79, Irk Bitig XXXVI, 5; *egrüt*: *egrüt* 111, 173, Begre, sağ, D, I, 13; *eñin*: *eñin* II, 81, Irk Bitig, XLVII, 6; *erig*: *erig* Malof, 1952, 97, Tuva I, III, 7; *idiş*: *idişin* (*idişin*) II, 84, Irk Bitig LXIII, 15; *isig*: *isig* II, 91, Irk Bitig CIV, I; *kedim*: *kedim* Yazma I; *kiçig*: *kiçig* II, 91, Irk Bitig, CIII, 10; *kidiz*: *kidizi* (*kidizig*) II, 81, Irk Bitig, L, I; *kiyik*: *kiyik* II, 76, Irk Bitig XXI, I; *örgin*: *örgin* II, 73, Irk Bitig I, 7; *örgini* (*örgin*) I, 179, Şine Usu, Güney X, 18; *sekiz*: *sekiz* III, 72, Begre, sol B, I, I; II, 96, Yazma IV, I, 4; *semiz*: *semiz* II, 90, Irk Bitig C, 7; *tezik*: *tezik* I, 115T, 111B, Güney XLV, 12; *tezikke* (*tezikke*) I, 138, İhe Huşotü, Doğu XVI, 9; *tegir*: *tegir* II, 59, Turfan XXV, 2; *tezig*: *tezig* Malof 1959, 71, kızıl Çır II, II, 4; *tigin*: *tiginke* (*tiginke*) Yazma I; *titig*: *titigke* (*titigke*) II, 85, Irk Bitig, LXX, 2; *yetmiş*: *yetmiş* Malof, 1952, Tuva I, II, 6; Malof, 1952, 81, Kejlig-Hobu, V 2; *yitig*: *yitigli* (*yitigli*) II, 87, Irk Bitig, LXXXV, 13; *ködik*: *ködik* Malof 1952, 99, Tuva II, IX, I; *törtinç*: *törtinç* II, 64, Yazma IA, I, 1

c. -ü-

ältün: *altun* II, 75, Irk Bitig XIII, 1; II, 180, Toyok I, ön IV, 1; II, 96, Yazma IV, V, 5

altün: *altun* III, Tonyukuk; III, 175, Taşeba I, 8; III, 163, Oznaçennaya, önA, III, 5; II, 122, İhe Ashete B, I, 4; III, 102, Altun Köl I, B, III, 1; *altunlu* (*altunlu*) III, 39, Uyug Turan, ön II, I; III, 180, Elegeş VIII, 6...

arküy: *arkuy* Tonyukuk: *arük*: *aruk* II, 171, Ayna I, 2; *kamüş*: *kamüş* II, 75, Irk Bitig, XV, 4; *kasüy*: *kasuy* I, 171, Şine Usu Doğu VI, 16; *katün*: *katun* II 137, Talas V, I 2;... *sañün*: *sanun*: III, 144, Uybat III, sol III, 2;... *şantün*: *şantun* III, 53, Ulukem-Kulikem I, 3; *talüy*: *taluy* Bilge Kagan; *tanük*: *tanuklu* (*tanuklu*) II, 94, Yazma III, a, II, I; *tardüş*: *tarduş* II, 108, Hoytı Tamır I, III, I;..., *tarküt*: *tarkut* II, III, Hoytı Tamır V, III, 2; *yalñūs*: *yalnus* III, 118, Çakul IV, I, 10; *yargün*: *yargun* II, 89, Irk Bitig XCVI, I; *sıgün*: *sıgun* II, 89, Irk Bitig XCII, 9; *bolüg*: *bolugta* (*bolugta*) II, 78, Irk Bitig XXIX, 5; *bosüş*: *bosuşlu* (*bosuşlu*) II 86, Irk Bitig, LXXIX, 10;

konçūy: konçu^uy III, 157, Oya, ön II, 2; *koşūy*: koşu^uy II, 115, Hoytı Tamır X, III 4; *otūz*: otu^uz Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu III, 3; Malof, 1952, 97, Tuva I, III 6; II, 136, Talas IV, 3; II, 96, Yazma IV, VIII, 3; *togūz*: togu^uz^unç (togūzunç) II, III, Hoytı Tamır V, IV, 2; *tokūz*: toku^uz II, 64, Yazma I, A, I, 3; Malof, 1952, Abakan, II, 89, Irk Bitig XII, 7; Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu, II, 6; *toñūz*: toñu^uzu^uñ II, 74, Irk Bitig XI, 1; *budūn*: budu^un II, 86, Irk Bitig LXXXI, 4; budu^un^uma (budūnuma) III, 121, Çakul VII, II, 2; *bulūñ*: bulu^uñd^akı (bulūñdaki) II, 80, Irk Bitig, XLII, 4; *buymūl*: buymu^ul II, 90, Irk Bitig, XCVIII, 8; *buyrūk*: buyru^uk I, 157, Suci III, 6; *kulūn*: kulu^un II, 79, Irk Bitig, XXVI, 2; *kutūz*: kutu^uz II, 65, Yazma I A, XVII, I; *kuzgūn*: kuzgu^un II, 87, Irk Bitig LXXXIII, 5; *munçūk*: munçu^uku^uñ II, 57, Turfan II, 4; *surūg*: suru^ugu^um II, 157, Suci, IV, 2; *şubūş*: Malof, 1952, 81, I, 3; Kejlig-Hobu; *turgūl*: turgu^ul II, 122, İhe Ashete B, II, 2; *turūg*: turu^ug I, 157 Suci VII, 7; *turūk*: turu^uk II, 178, Toyok, III, I, ön, I, 2; *tutūg*: tutu^ug II, 80 Irk Bitig XLIII, 10; *tutūk*: tutu^uk Malof 1952, 81, Kejlig-Hobu; III, 169, Tuba I, II 2; *tuyūg*: tuyu^uglu^ug (tuyūglūg) II, 74, Irk Bitig, VII, II; *uçrūg*: uçru^uglu^ug (uçrūglūg) II, 82, Irk Bitig LV, 5; *udūn*: udu^un II, 133, Talas I, I, 5; *ulūg*: ulu^ug II, 86, Irk Bitig, LXXVII, 9; I, 157, Suci, X, I; II, 37, Kara Balgasun A, IX, 2; *uygūr*: uygu^ur I, 157, Suci, I, I; I, 165, Şine Usu, Kuzey III, 6; *uzūn*: uzu^un II, 85, Irk Bitig LXXII, 6; *yultūz*: yultu^uzu^ug (yultūzūg) II, 179, Toyok III, II, arka VIII, I; *yutūz*: yutu^uzu^u II, 80, Irk Bitig XLV, 2

d. -ū-

çekūl: çekū^ul III, 163, Oznaçennaya, ön A, II, 2; *kek(g)ūk*: ke^ekgū^uk II, 79, Irk Bitig XXXV, 2; *neçūk*: neçū^uk II, 84, Irk Bitig, LXIX, 4; *köñūl*: köñū^ul II, 96 Yazma IV, II, 2; *köpūk*: köpū^ukü^umiⁿ (köpūkūmīn) II, 78, Irk Bitig XXXI, I; *körūk*: körū^uklūg (körūklūg) II, 90, Irk Bitig, XCIX, 3; II, 77, Irk Bitig XXVII, 13; *ögūz*: ögū^uz, II, 84, Irk Bitig, L XV, 2; *ökūş*: ökü^uş II, 82, Irk Bitig LIV, 9; *ökūz*: ökü^uzü^ug (ökūzūg) II, 82, Irk Bitig, LVI, 3; *ölūm*: ölü^unte (ölūmte) II, 86, Irk Bitig, LXXV, 7; *öpgūk*: öpgū^uk II, 78, Irk Bitig XXXII, 13; *örūñ*: örū^uñ II, 74, Irk Bitig VIII, 5; *ötūg*: ötü^ugçi (ötūgçi) II, 95, Yazma III A, X, 1; ötü^ugke (ötūgke) II, 78, Irk Bitig XXIX, 8; *kümūl*: kümū^ul Malof 1952, 81, Kejlig -Hobu, I, 6; *süçūr*: süçū-

- ürke (süçürke) Yazma I; *tüpüt*: *tüpüt* III, 105, Altun II C, II, 3; *üçün*: *üçün* Malof 1952, 83, Kejlig-Hobu II, 5; III, 169, Tuba I, I, I; III, 89, Kemçik-Kayabaşı V, 7; III, 61, Barlık I, I, 6; III, 116, Çakul I, BI, 2; III, 117, Çakul III, 4; III, 124, Çakul XI, I, 5; I, 140, İhe Huşotü, Kuzey XXVII, I; II, 91, Irk Bitig, CIV, 5; *ülüg*: *ülügde* (ülügde) II, 90, Irk Bitig, CII, 5; *yürün*: II, 58, Turfan XV, I; *yütürük*: *yütürük* II, 79, Irk Bitig XXXVI, 9; *ersegün*: *ersegün*te (ersegün) I, 177, Şine Usu, Güney VI, 18
3. Orta Hece uzunlukları :
- udigma*: *udıgm^ag* (udıgmag) II, 82, Irk Bitig XXI, II; *yalıñūs*: *yalıñūs* I, 139, İhe Huşotü, Doğu XXIII, 10; *beñigü*: *bēñigü* I, 131, Ongin, yan, üst, ufki, II, 2; *ekinti*: *ekiⁱnti* II, 91, Irk Bitig, CIII, 3; I, 171, Şine Usu, Doğu, VII, 30; *ikinti*: *ikiⁱnti* II, 180, Toyok IV, I, Ön, II, 2; *sepñlig*: *sēpiñlig* II, 146, Gümüş Maşrapa I, 3; *yegirmi*: *yēgirmi* III, 61, Barlık I, II, 9; I, 117, T, IIIB, Güney LX, 5; Malof, 1952, 81, 11, 7 (yēgirmi) Kejlig-Hobu; Malof, 1952, 95, Abakan, VII, 6 (yagirmi); *altūga*: *altu^uga* III, 141, Uybat I, ön I, 3; *komürsga*: *komu^ursga* II, 82, Irk Bitig LVI, 6.

UYGURCADA VOKAL UZUNLUKLARI

I. Mani ve Uygur Alfabeleri ile yazılmış belgelerdeki uzunluklar

A. Kök hecesinde

1. *aa=ā*:
aal-(ı)nu (*ālinī*) M. III, 34; aarmak (*ārmak*) M. III, 17; aat(*āt*) M. III, 17, not I; baars (*bārs*) TTT VII, 103; saam (*sām*) M. III, 45
2. *u=ū*:
u(*ū*)M. III, 14, İndex, 19
3. *ii=ī*:
çüik(*çik*) U. S. 45; iışı (*işi*) TTT VII, 106; yiig (*yig*) U. S. 228; yiil (*yil*) U. S. 228
4. *oo=ō*:
booş (*bōş*) U. S. 35; kool (*kōl*) U. S. 141; koolçak (*kōlçak*) U. III, 64; oon(*ōn*) Huastuanift, 42; oot (*ōt*) U. S. 112; Çaştani Bey Hikâyesi, 14, 16, 18; Uygurca üç hikâye, 84, İndex, 30; Huastuanift, 23; 37; M. III. 6; 7; TTT VII; III; TTT I, 9; ootun (*ōtun*) U. S. 112;

- TTT VI, 88; soorgun (*sōrgun*) U. S. 160, İndex, 41; toon (*tōn*) U. S. 190; U. III, 38; toosın (*tōsın*) U. S. 190; tooz (*tōz*) U. S. 190; İndex, 47; M. III 47; U. II, 39; yook (*yōk*) U. S. 234
5. $\ddot{o}\ddot{o}=\bar{o}$:
 ööç ($\bar{o}\check{c}$) U. II, 23
6. $uu=\bar{u}$:
 buu (*bū*) U. S. 40; Huastuanift 23; 27; 36, M. III, 14; TTT, VII, 105; çuug (*çūg*) U. S. 48, İndex, 19; tuuş (*tūş*) TTT VI, 91; U. S. 198; uu (*uv,ū*) U. S. 209; İndex, 52; uudı- (*ūdı-*) U. III, 64; uut (*uvut,ūt*) U. II, 86; yuul (*yūl*) U. S. 238, İndex, 58
7. $\ddot{u}\ddot{u}=\bar{u}$:
 küü (*kū*) U. S. 93, 99; Altun Yaruktan İki Parça, 184; İndex, 26; 27; M. III, 32; küün (*kūn*) U. S. 94; TTT VII, 109; süü (*sū*) TTT I, 8; U. S. 165; Uygurca üç hikâye, 5, 50; süülüg (*sūlüg*) Altun Yaruktan İki Parça, 189; İndex, 42; süüli (*sūli*) TTT V, 26; süüle- (*sūle-*) U. S. 165, tüü (*tū*) U. S. 202; İndex 50, TTT V, 19; yüüz (*yūz*) TTT VII; U. S. 234

Özel Şekiller

kağar (*kār*) Oğuz Kağan Destanı, 24, 243; kağarlık (*kārlık*) Oğuz Kağan Destanı, 24, 246; kağadır (*kātır*) Oğuz Kağan Destanı, 26, 273; kağul (*kūl?*) Oğuz Kağan Destanı, 24, 253; dağam (*dām*) Oğuz Kağan Destanı, 24, 249; kigir (*kīr*) U. S. 84; kavut'talih, şevket, (*kūt*) TTT I, 14; U. S. 135; İndex; uvut'utanç, (*ūt*) U. S. 115 v. b...

B. Kök hecesinden başka hecelerde:

1. Kelime sonunda :

- a. agı (*agī*) M. III 12; altı (*altī*) M. III, 39; amtı (*amtī*) Huastuanift 18, 26, 33 kaltı (*kaltī*) M. III, 14; yagı (*yagī*) M. III, 12; yañgı (*yangī*) M. III. 23; börü (*börī*) M. III, 10; edgütü (*edgütī*) Huastuanift, 45; ekü (*ekī*) Huastuanift 27; M. II, 5; ekintü (*ekintī*) M. III, 12; Huastuanift 27; esrü (*esrī*) M. III, 29; içü (*içī*) M. III, 10; ikü (*ikī*) M. III, 10; M. III, 35; TTT III, 18; inü (*inī*) M. III, 10; kişü (*kişī*) Huastuanift 28; M. III, 29; M. III, 39; könü (*könī*) M. II, 12; öngü (*öngī*) Huastuanift 23, teñgri (*teñgrī*) Huastuanift, 15, 18; 21; 22; 30; 33; 36; M. III, 14; TTT III, 10; üstürtü (*üstürtī*) TTT III, 6; yigirmü (*yigirmī*) M. III, 10; Huastuanift, 24; yelvü (*yilvī*) M. II, 5; yilvü (*yilvī*) Huastuanift 29; yitü (*yitī*) Huastuanift; 41; 45; M. II, 7; TTT III, 18; alkinçü (*alkinçū*) M. III, 30;

çulvuu (*çulvū*) Huastuanift; 18; 21; orduu (*ordū*) Huastuanift; 20; içküü (*içkū*) Huastuanift; 24; kentüü (*kentū*) M. III, 29; meñgigüü (*meñgigū*) Huastuanift; 18

b. *Vokal-gerundium*

aa. *Postposition* :

özee (*özē*) çaştani Bey Hikâyesi, 18; kodı (*kodī*) M. III, 34; takı (*takī*) M. III, 14; ulatı (*ulatī*) M. III, 42; idii (*idī*) M. III, 45; tüketii (*tüketī*) Huastuanift, 41; 45; M. III, 34; tegii (*tegī*) Huastuanift, M. III, 34; 43; ötrüü (*ötrū*) Çaştani Bey Hikâyesi, 16; 32; öngüü (*öngū*) Huastuanift, 20

bb. *Gerundif* :

arıtı (*arıtī*) Huastuanift, 45; kuvradı (*kuvradī*) M. II, 6; elitii (*elitī*) M. III, 10; baruu (*barū*) Huastuanift, 18; 20; 28; 31; 34; boşunuu (*boşunū*) Huastuanift, 22; 26; kıluu (*kılū*) M. III, 29; unituu (*unitū*) Huastuanift, 16; yañgiluu (*yañgilū*) Huastuanift, 32; igdeyüü (*igdeyū*) Huastuanift, 18; kişkürüü (*kişkürū*) Huastuanift, 29; ötkürüü (*ötkürū*) Çaştani Bey Hikâyesi, 26, 195

2. *Eklerde*

a. +çī, +çī:

buyançı (*buyançī*) Huastuanift, 25; nomçu (*nomçī*) Huastuanift, 49; yarlıkançuçı (*yarlıkançuçī*) TTT III, 12; Çaştani Bey Hikâyesi, 16; yolçı (*yolçī*) TTT III, 8; bögteçii (*bögteçī*) Huastuanift, 25; ilçii (*ilçī*) M. III, 34; kemiçii (*kemiçī*) M. III, 6; öteğçii (*öteğçī*) Huastuanift, 28; 48; teñgriçii (*teñgriçī*) 49

b. +ī, +ī; +sī, +sī:

azukı (*azukī*) P M. III, 10; barı (*barī*) M. II, 5; bolmakı (*bolmakī*) III, 34; budunı (*budunī*) M. III, 34; bukunı (*bukunī*) M. III, 34; hatıgı (*hatıgī*) TTT III, 12; karası (*karasī*) M. III, 15; kıvı (*kwī*) Huastuanift, 23; kızı (*kızī*) M. III, 15; kutı (*kutī*) M. II, 12; M. III, 15; 34; nomı (*nomī*) M. II, 5; oğlu (*oglı*) M. II, 5; 14; oğulu (*ogulī*) M. II, 5; oğlanı (*oglanī*) TTT III, 12; tamgağı (*tamgağī*) TTT II, 16; tanukı (*tanukī*) Huastuanift, 29; tonı (*tonī*) M. III, 14; tutmakların (*tutmaklarī*) M. III, 36; uluşı (*uluşī*) M. III, 46; yalavaçı (*yalavaçī*) M. III, 14; Huastuanift, 25; yarukı (*yarukī*) Huastuanift, 24; 47; yarlıkamakı (*yarlıkamakī*) M. III, 34; yarlıkamışın (*yarlıkamışī*) M. III, 33; begii (*begī*) M. III, 14; engekii (*engekī*) TTT II, 16; erkii (*erkī*) Huastuanift, 21; TTT II, 15; ilgili (*iligi*)

M. III, 15; kökii (*kökî*) M. III, 10; köngüllerii (*köngüllerî*) TTT III, 18; körkii (*körkî*) M. III, 45; küçii (*küçî*) Huastuanift 24; özii (*özî*) M. III, 15; özütii (*özütî*) Huastuanift, 24; tözii (*tözî*) Huastuanift, 17; tüşii (*tüşî*) Uygurca üç hikâye, 48; yigii (*yigî*) TTT III, 8; yiltizii (*yiltizî*) Huastuanift, 17

tamgası (*tamgasî*) Huastuanift, 36; belgüsü (*belgüsü*) M. II, 5; mingüsü (*mingüsü*) M. II, 5; ögesii (*ögesî*) M. III, 34

c. +*kî*, +*kî*:

ajuntakı (*ajuntakî*) TTT III, 6; aykırı (*aykî*) Huastuanift, 45; kangı (*kangî*) M. III, 15; sığarkı (*sığarkî*) M. III, 34; tamudakı (*tamudakî*) M. II, 13; uzakı (*uzakî*) M. III, 15; yazkırı (*yazkî*) M. III, 14; yalkırı (*yalkî*) Huastuanift, 45; yumkırı (*yumkî*) Huastuanift, 44; (içrekî) Huastuanift, 27; ilk(k)ii (*ilkkî*) M. III 14; Huastuanift, 30; köngültekii (*köngültekî*) TTT III, 12; ödkii (*ödkî*) Huastuanift, 30; ögüztekii (*ögüztekî*) TTT III, 12; öngrekii (*öngrekî*) M. III, 14; sükkii (*sükkî*) Huastuanift, 25; üstüngü (*üstüngî*) TTT III, 10; yimkkii (*yimkkî*) Huastuanift, 49

d. +*lî*, +*lî*:

karalı (*karalî*) Huastuanift, 35; Huastuanift, 15; şmınlı (*şmnulî*) Huastuanift 18; utlı (*utlî*) TTT III, 6 yaruklı (*yaruklî*) Huastuanift, 15; 35; teñgrilii (*teñgrilî*) Huastuanift, 15; tirnegülü (*tirnegülî*) Huastuanift, 8; yekli (*yeklî*) Huastuanift, 15; yigirmilii (*yigirmilî*) M. III, 35; yitilii (*yitilî*) M. III, 6, 35

e. +*nî*, +*nî*:

anı (*anî*) M. II, 5; Huastuanift, 47; olarnı (*olarnî*) TTT III, 12; orukunğuznı (*orukunğuznî*) TTT III, 6, sakınçımıznı (*sakınçımıznî*) Huastuanift, 17; 39; suyumuznı (*suyumuznî*) Huastuanift, 44; yazukumuznı (*yazukumuznî*) Huastuanift 46, bilgimiznii (*bilgimiznî*) Huastuanift, 36; biznii (*biznî*) M. III, 5; ernii (*ernî*) TTT, II, 16; köngülümüznii (*köngülümüznî*) Huastuanift, 36; 39; körgünğüzünii (*körgünğüzünî*) TTT III, 12; siznii (*siznî*) M. III, 10; TTT III, 12; ögümüzünii (*ögümüzünî*) Huastuanift, 17; özümüzünii (*özümüzünî*) Huastuanift, 21; 47

f. +*gā*, +*gē*:

başınğaa (*başınğā*) M. III, 36

g. yirintee (*yirintē*) TTT III, 10

h. +*garū*, +*gerü* :

tengrigerüü (*tengrigerü*) Huastuanift, 39; yirgerüü (*yirgerü*) Huastuanift, 41

i. *-tım,-tīm;-tum,-tüm:*

birtim (*birtīm*) M. II, 15

j. *-dī,-dī;-tī,-tī*

atrıltı (*atrıltī*) Huastuanift, 16; boltı (*boltī*) Huastuanift, 16; 46; MIII, 35, M. III, 10; bulgantı (*bulgantī*) M. III, 6; bultı (*bultī*) TTT III, 6, ıdttı (*ıdtī*) Huastuanift, 16, kaltı (*kaltī*) Huastuanift, 35; M. III, 35; katıglantı (*katıglantī*) Çaştani Bey Hikâyesi, 34; katıldı (*katıldī*) Huastuanift, 15; kotı (*kotī*) TTT III, 6; kutrultı (*kutrultī*) TTT II, 6; orddtı (*ordtī*) M. III, 39; tıdıntı (*tıdıntī*) Huastuanift, 39; tutuntı (*tutuntī*) Huastuanift, 39; tutuzdı (*tutuzdī*) M. III, 39; yarlıkadı (*yarlıkadī*) M. III, 14; 34; yazıntı (*yazıntī*) M. III 13; ertii (*ertī*) Huastuanift, 35; 39; 40; TTT III, 6; M. 10; 14; 35; intii (*intī*) Huastuanift, 15; keltii (*keltī*) M. III, 14; kelürdii (*kelürdī*) Huastuanift, 40; öklitdii (*öklitdī*) Çaştani Bey Hikâyesi, 32; süngüşdii (*süngüşdī*) Huastuanift, 15; tebredii (*tebredī*) Uygurca üç hikâye, 80; tegdii (*tegdī*) M. III, 42; tegmedii (*tegedī*) Huastuanift, 39

k. *-mīş,-mīş:*

kılmış (*kılmīş*) M. II, 12

l. *-ür,-ür:*

kedilüür (*kedilür*) M. III, 15; tiüürler (*tiürler*) M. III, 29

m. *-galī,-gelī:*

adırgalı (*adırgalī*) Huastuanift; 20 boşungalı (*boşungalī*) Huastuanift, 46; kılğalı (*kılğalī*) M. III, 17, körkelii (*körkelī*) TTT III, 8; künkelii (*künkelī*) M. III, 45; süngüşgelii (*süngüşgelī*) Huastuanift, 15; yüküngelii (*yüküngelī*) TTT III, 4

n. *-glī,-gli:*

akıglı (*akıglī*) M. III, 14; amraglı (*amraglī*) M. III, 5; III, arıglı (*arıglī*) M. III, 38; azguruglı (*azguruglī*) Huastuanift, 31; kuvratıglı (*kuvratıglī*) Huastuanift, 40; tuyunuglı (*tuyunuglī*) M. III, 36; yaratıglı (*yaratıglī*) Huastuanift, 18; küdüglı (*küdüglī*) M. II,

o. *-daçı,-deçi;-taçı,-teçi:*

bardaçı (*bardaçı*) Huastuanift, 41; kurtultaçı (*kurtultaçı*) M. III, 34

ö. *-gaçı,-geçi:*

bitigeçii (*bitigeçi*) M. III, 14

Dikkat edilmiş olacağı üzere, kök hecesi uzunlukları her iki alfabe ile yazılan belgelerde hemen aynı nisbette gösterildikleri

halde, diğer uzunluklar daha çok Mani alfabesi ile yazılanlarda belirtilmektedirler. Uzun, geniş-düz vokallerin işaretlenmeleri genel olarak yaygın değildir. Buna karşı, dar-düz ve yuvarlaklara dair örnekler büyük bir yekûn tutuyor. Tek heceli ve iki taraftan konsonla kapalı kelimelerde, yahut çok heceli kelimelerin içinde uzun vokallerin yazılması da kelime sonu uzunluklarının yazılmasından daha azdır:

baars, saam, çiiik, yüig, yiil, booş, kool, koolçak, soorgun, toon, tooz, toosın, yook, çuug, tuuş, yuul, küün, süülüg, süüli, süüle-,yüüz'den başka bulabildiklerim şunlardır :

katuun (*katûn*) M. III, 46; kılınçlaruğ (*kılınçlarîg*) M. III, 5; kuzularuğ (*kuzularîg*), M. III, 5; teñgriig (*tengrîg*) M. III, 10; Huastuanift, 34; öziiniñ (*öziniñ*) Çaştani Bey Hikâyesi, 32; teñgriim (*tengrîm*). M. III, 5; oğlanınıñ (*oğlanîniñ*) TTT III, 6; kedilüür (*kedilür*) MIII, 15; tiüürler (*tiürler*) M. III, 29; kılınış (*kilmîş*) M. II, 12; birtiiim (*birtîm*) M. II, 15

Uygur yazıcıları satır sonlarında çok kere farklı bir imlâ tarzı tatbik ettiklerinden, yukarıdaki örneklerin bu çeşit kelimelerden olmamasına dikkat edilmiştir.

II. Brahmi yazılarındaki uzunluklar :

A. Kök hecesinde:

1. ā:

ādāk G12, L133a; G58, L24a, 29; *ādaş* B4, *ādın* A23, G45, 45, 51; G22; *ādırılā-* A 21, F4; *ādut* C 14; *āgır* I 12; *āşa* N6; *āş* M22, I 2, 8, 12; I 19; *āsıg* D22, 40, K9; D 18, E 42; *āruk* N 14; *ārtuk* A 6, 47, 47; *ārit-* E 48; *āriğ* C 4; *āriğ* D 31; I 15, G 20; *āri-* A 45; C 17; *ārā* G I, H 5, A 24; (*āra*) H 9; *āklā* I 2; *ākıg* I 7; *ānutul-* G 8; *āmrił-* D 24; *āmraş-*A 3; *āmran-* A 13; *āltun* E 47; *ālt* L23; *ālku* E 7, I 16; I 9; *ālkıg* C I, D 33; G 35; K4; *ālıp* A 14; *ālıl-* D 33; *āl-* A 38; G 12; L12, 13, 17, I I; *āgu* I 15; *āgrıg* K 12; M 18; M26; 06; *āgrı-* G II; *āgız* I 2, 3; *āzu* A II, 12, 20, 35, 36, C 14, 12, 14, H 4, 5; B 16, D 29, 36; *āz* A 17, FI2, A9; *āz* G 21; *āyıg* A 10, C2, G 34, O 2, 3; *āyātıl-* D 12, 21; *āyāg* A 29, *āy* L 10, 41, 44, I 18, L 9, 30, 37, O 6; L 36; *āy-* H 4; *āvirtā* D II, II; *āvınıl-* D 13, 13, 39; *āt-*I 3; *āt* A 10; A 16, F II, M 19, H 5; A 22; C 3; *bāş* H 7, 7, 8, 18; I 4; A 19 *bārıl-* A 16; *bār-*A I, I 6, 16, 17, 24, 32, 36, 48, C 17, D 14, 15, 19, 22, E 4, 49, G 61; C II; *bār* H 10, K II, H 8, K, 9; A 9, 12, 12, 44, L 30, O 10; M 26, C 13 *bāg* A 35; *bārçā* H8, k9; *ānu* D18, G3, K1, 3; L30; *āndırdın*

A9,22, C17 (?), *āntāg* F2, H4, 10; L31, 31, O 10; M20; C18; *çätük* I7,7
kāyu L 14; A 36, 38, 39, C 13, 20; H I, L 32; *kāyıntur-* M 30,
 34; *kāvşatıl-* A 31; *kātırgan* A 39; *kātā* O 10; *kāşuk* M24; *kārt* L
 29a; *kārşı* P II(?), 23(?), 24, 29, 33; *kārış-* G 13; *kārı-* E 48; *kārın*
 I 8; D 35; *kārı* F 2; *kārgāt-* P 35, 39; *kāpıg* L 33a; *kāñlıçı* A 34; D
 34; *kāñlı* A 4, 34, G 7; *kāñ* O 7; *kāñçı* G 3; *kānār-* I 24; *kān-* I 2;
kān I 24; *kālılıg* F 13; *kāl-* A 43, L40; *kāgun* K 4; *kādāş* O 7; *kāz*
 M 25; *sākinç* C 19, E 2, G 34; H 3; *sākın-* C 16, D 16; *sāk-* K 2; *sān* L
 20, 21, 33, 34, 38, 43; L23 a, 29a; L 22, 40, L 41; *sānā-* L II, 15, 22,
 29; *sānç-* I 4; *sārıg* I II, 23; *sāv* A 21, E 49, G 17, H 6; *sāvıklā-* I 3,
 3; *sāyu* L 38; *tām-* A 29; *tāmar* I I; *tāmgāk* I I; *tārıg* K 4; *tārık-* F
 5; *tārkār-* H 6, I, 22; A 48; *tāş* L 12, 12, 13, 17, 25, 36, 37, 39, 40, 42,
 45, 46; L 16, 16, 17, 18, 18, 22, 23, 24 a, 24 a, 25; *tāşgāru* I 3; *tāt-* I
 6; *tātıg* A 38,G 68; *tāvrān-* A 7, C 2; *tāy-* C 13; *tāyāk* A 4; *yādāl-*
 K 8; *yāg* I 24, M 33; I 19, M 28; *yāgı* A 31; *yālñuk* E 7, N14; *yālin*
 F 16; (*yālın*) A 29; *yālñ* E 50; *yālñuz* B 2, 2, 4, 7; *yāltri-* B 13,
 F 2; *yāñ* A 2; *yāñı* L 21, 3, 5, 7, 9, 34; *yāñıl-* A 12, *yāñlıg* H 2;
yāñku G 70; *yāñşāk* C 16; *yākın* E 49; *yāraş* I 20; *yārāş-* M 27, M23;
yārim A 7, 45, L 2, 5; *yārık* A 35; *yārıkılan-* A 35; *yārılıg* D 16; *yār-*
lıkā- H 3, 6, 9; *yārp* B 3; *yārık* I 18, C 13; *yāş* P 7, 7; *yāt-* I 21, 22;
yāvāl- F 4, 4; *yāvlak* O 9, (*yāvlāk*) A 31; *yāyıl-* E 42; *yāzuk* A 45

2. ē :

bēg G 56; *bēlgü* O 5; *bēlgülük* A 16, O 4, C 12; *bēliñle-* C 15; *bēlgür-* K
 3, 3, 4, 5; *bēlgürt-* C 20; *bērü* A I; *çeçēklēn-* P 24; *ēmgēn-* C 5; *ēmgēk* A
 17; *ēr* D 20, 20; *ēr-* A 6, 8, 12, 14, 18, 19, 24, 25, 36, 44, C2, 6,10, 11,
 12, 15, 20, 20, E 7, 34, G 8, 20, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, L II,
 33, 35; L 20; *ērsi-* I 8; *ēv* G 3; *ētöz* A 40, E 46, D 3; *kēd-* I 20; *kēl-*
 A 41, I I, K 2, 12, L 29, 33a, O 5, P 3, 14, 17; *kēlür-* O 6; *kēndü* A
 A 18, 23; *kērēk* I 18, 19, 20, 22; *kērgēk* O9 ; *mēn* C 16; F 12 G 15;
 (*mēniñ*) C 15, 15, 16, 19, 20; (*māñā*) C 20, E I; (*mēni*) K 2; *nē* H 6;
 A 2, 23; *nēçē* A 25, E 44, H 10; *nēgülük* D 30; *nēñ* A 8, C 4, G 14;
 E 41, 43, 48, F 7; *nētēg* A 23, G 15; (*nētēg*) E 45; *sēdrēk* A 40; *sēkiz*
 L 4; *sēn* G 14, 15, 15; A 19, 20, 21, G II; *sērgür-* A 4; *sēril-* F 10;
sērin- A 35; *sēvinç* G 49; *tēg* A I, 23, 43, C I, 12, D 20, 28, 38, G 15,
 62, 70, O 8; *tēg-* A 37, 46; *tēgimlig* A 29; *tēgin-*A 4, F 9, *tēlim* A 29,
tēñ F 12; *tēñlig* A 21, 34; *tēñri* A 17, 19, 26, 29, 30, 30, C 18,
 G 32, H3, 3, 5, 7, I 18, L30; *tēz-* C 15; *yēk* O 4, 9

3. *ī* :

īcgēr- A 41; *īg* A 18, 22; *īkirçgü* A 13; *īrkēklēn-* P 19

4. *ō* :

bōzul- N 12; *yōri-* (yuori-) B 5, 5; *kōl-* (kuol-) 5; *kuolgur-* K5, 5; *ōgul* F3

5. *ō̄* :

ōdüş I, I, I; *ōkrēn-* I 15, 15, 21; *ōl* I, I; *ōñrēki* H 4; *ōpkē* I 2; *ōr-* I 12; *ōtkürü* I 14 (?), 14, 23; *ōtrü(k)* I 7; *yōrüg* (yüörög) A 45

6. *ū* :

būlgān- 16; *būlīt* B 14; *būk* I 2, 2; *būrki* I 4; *būşān-* A 36; *būş-* 16; *būyruk* A 12; *büzāgu* C 6; *būzlug* I 10; *mūni* D6, 16, G 14; *mūnda* A 23, 30; *mūndirtın* D 33; *mūña* A 16; *sūklan-* E 10; *sūv* A 32, C, 6, D 36, I, I, 2, 15, 21, 0 8; *sūvsālak* I, 4; I 3, 5, 9, II, 12, 12; *sūvsuş* I 16, 16; *tūr-* I 22; *ūküş* D 27, 27; *ūlüş* A 31; *yūl* I, 15; *yūlāk* I 15; *yūlka* N, 6, 6; *yūltuz* L 33a; *yūn-* C 8, *yūnguk* D 12

B. Kök hecesinden sonraki uzunluklar

1. Kelime sonunda :

a. *-ā* :

ādā K 9, 12; 06; *ārā* G I, H 5; A 24; *basā* A 47; *kātā* 0 10; *koburgā* 0 4; *sākā* I 13; *tūdā* K 12; (tūdā) 06; *yāñā* C 5, 6, 7; *yanā* E 48

b. *-ē*

bilgē H 8; H4, 5; H 6; A 20, 26, 47, 47, C I; A II, 20, 46, 47, E 4, G 33; *birlē* D 29; E 13; 21, C7, 7, 17, G 57, M 28, 33, 34; *çügtē* C 6; *inçē* K 2, 0 I, 9; K 6; H I; *iyē* 0 8; *kiçē* L II; *ōñrē* C 18, D 5, F 15, L 33; A 16, L 17; (*ōñrē*) H 4; A I; *ōpkē* I 2; *siñirkē* F 14, 14; *terkē* D 33, 33; D 34; *üzē* A 2, 7, 15 vb.; B 15, C3, 5 II 14, 17, 20, 20, E 9, F2, 2, 10, II, G 2 vb.; I 20, L 14, 29 a; B 12, II, 13 vb.; E 16 (?), 23; *yimē* A 1 vb.; *yinē* K 10; G 22, L 16, 46; *yinçgē* A I; F 14, *yipkē* F 14

c. *-ī* :

kaltī A 3, 3

d. *-ū* :

īnārū A 46; *kāyū* A 36, 38, 39, C 13, 20; *kılmāgū* E 43; *munçulāyū* D6; *munilāyū* L45; *tāşgārū* A 33, 33, E 34 (?), 0 6, 8; E 32 (?), *yorigū*, *uyatmagū* E 49

2. Kelime sonunda, kapalı hecede :

a. *-ā-*:

ādāk G 12, L 33a; G 58, L 24a, 29; *āklāt* H 9; *āndāgım* C 18; *āntāg* F2, H4, 10; L31, 31, O 10; M20; *āyāg* E 5; (ayāg) A 29; *başlāg* A

42; kādāş N 4; (kadāş) 0 7; tāmğāk I I; tavār D 33; tāyāk A 4; yāñşāk C 16; yāvlāk 0 4; 05; (yavlāk) A 31; 09; sımtäg A 2; sinkār M 29; siñār E 6, 6, K2; tiltäg E 3; E 4, H 3; D 5, E 3, F 15; yılān P 3, 27 (?), 38, b; yiñāk A 1; koşşāk I 4; otgurāk I 19; G 55; burçāk I 13; burnāç C 8, 8; kulkāk I 5; kuvräg G 5, 5, 9; C5; H 9; A 10; ku-yāş I 10; mundāk A 37, 37, H9, 9, 9; K5; L23 a, I 2; suzāk C 3; tuprāk A 7, 7, I 8; yumşāk G 58

b. -ē-:

çēçēk P 24; ēmgēk C 19; F8; emgēk A 17, G41; edrēm H 10; erēn A 2; eymēnç A 48; kērgēk L 18, 31; (kerğēk) 09; L 29a, M 35; kērēk I 21, 24, 24 (?), 24, M 18; (kerēk) I 18, 19, 20, (?), 22; sēdrēk A 40; nētēg A 23, G 15; ĩrkēk 19; ökrēn I 15, 15, 21; küçēk I 10; tükēl D 37, H 5, 6, I 9, L 28a, 03

c. -ī-:

bulit B 14; yālīn A 29

d. -i-:

yivik A 35

e. -ū-:

bulūñ A I; kurūg I 19; tugūm A 47, 48; tulūñ I 4; ũkūş D 27, 27; ulūg A 17; ũlūş A 31; (ulūş) C I; uvūt, yulūg E 9

3. Orta hecede :

būzāgū C 6; çivşāgun I 12, 12, 19; içlāgu I 20; oñşāti G 71; I 16, ornāghg, sūvsālak I 4; I 3, 5, 9, 11, 12, 12; ulāti L 23a, 25a; N 13; E 49, 50; H 7; 0 4; 0 10; uzāti M 35; yarātıg D 13, 39; ĩnārū N II; (ināru) A 46; taşgārū I 3, türkārū A 33, 33, 34 (?), 0 6, 8; (turkārū) E 32; yokāru G 63; ermēgū I, 8; ilgēsük A 20; üçēgū A 13, H 3; ikīndi D 14; uçūru A 32

4. Eklerdeki uzunluklar :

a. -māk,-mēk:

ādırtlāmāk A 21; āmrānmāk A 13; ārkāşmāk C II; ālkmāk G 21; G 23; aumāk C15; bārmāk A I; bolmāk A 44, B 4, 6, D 14, G 47, 47, L 23a, N3; C 16; bolmāmāk A 9; bülğānmāk A 31; būşmāk I 6; çommāk I 23; eymēnmāk A II; itilmāk A 26; idmāk C 9; kārīmāk E 48; katıglānmāk A 5, 7, 34; katıglanmāk C 17; kurgurmāk A 13; kurīmāk I 6; odunmāk E 40; ozmāk A 43; simtālmāk E 23; simtāl-māmāk A 2; tāvrānmāk A 8, C2; tilāñurmāk G II; toķimāk I 14; tugmāk E 48; tūrmāk I 22; tutmāk L 23a; tuyūnmāk A 21; A 15; uķitmak H I, I; H 2, 2, 2; utuzmāk C 5; yāñilmāk A 12; yikilmāk

D 16; yorimāk B 3; E 50, . . . māk A 22; C 2; G 42; I 13; bēliñlēmēk C 15; erksindürmēk A 44; erksintürmēk A 7; emgēnmēk G 34; G 34; eşitmēk A 30 isirkēnmēk I 6; ögrētīnmēk A 47; sērinmēk A 35; sözlēmēk C 15; sözlēşmēk G 14; tēgmēk A 46; tēginmēk F 9; ügmēk A 27 (?) . . . mēk I, I; G 46

b. +ār,+ēr:

tokuzār L 17, otuzār L 20

c. +lār,+lēr:

ādirtlāmişlārdā D 5; āşumuksuzlār; barsālār A 17; bulār A 14, 15, 15, 20; H 1; bursūñlārdā H 2; durūñlār E 46; sūvsuşlārtā I 16; tarkariñlār E 47; yollārdā I 7; bārmagaysizlēr E 49; eşitsēlēr A 25; işlērīntē E 1; kimlēr A 16; köñülüñüzlērdin E 47; ütlērtēki L 1; yerlērtē I 21; . . . lēr E 23

d. +dā,+dē,+tā,+tē:

ādirtlāmişlārdā F 4; āndā L 24 a; L 33; K I (?); A 46; C 18; ājundāki F 15; boynindā G 66; burhāndā H 2; bursūñlārdā H 2; dhyāndā A 45; kandā F 7; kindā, karindā D 35; karişurdā E 15; kāyūdā A 36; kayūlardā C I, 2; ksudrdā A 43; mundā E 15, G I, 15, 72, A 23, 30; ondā L 16, 17; rāsīdā L 9; rsilardā D 5; sāndā L 23a; sāñdā L 41; savdā H 6; sūdardā H 5, 7; tamūdā N 12; uluşdā K 8; yultuzdā L 9; yollārdā I 7; teñridē L 10; ügündē D 29; yertinçüdē D 30; ādāktā L 24a; L 29; arigtā G 3; C 4; arigintāki B 8; arigsiztā D 35; barktā 0 5; biliksiztā B 4; çommāktā I 23; kantā L II; kaburgātā 04; nomtā H 2; nomuñtā A 20, 21; rtutā I 23, sākātāki I 13; savtā E 49; sūvtā D 36; sūvsuşlārtā I 16; tāştā L 23, 24, 25; toguttā I 22; tokīmāktā I 14; uyātkuluktā E 5; vinnitāki A 32; yginmiştā A 27; yiltā I 14; yorimāktā E 50; yūltāki, yūlāktāki I I 15; . . . neçtā G 45; ermektē E 25; ettē A 30; evtē 0 5; eşitmēktē A 30; işlērīntē E I; köñültē A 27; күntē L 48; ökrēntēki, teginmektē E 49; üstlērtēki L I; üttē E 42, G 5, L 3, 5, 7; yertinçütē A 14; B 13; G 19 (?); yerlērtēki L I; üttē E 42, G 5, L 3, 5, 7; yertinçütē A 14; B 13, G 19 (?); yerlērtē I 21, . . . mēktē G 46, . . . ktēki I 15

e. +gā,+gē;+kā,+kē :

āñā L 24; kızıgñā A 6, 48; kuvrāggā G 5; kutgā A 37, 46; māñā C 20, E 1; muñā A 16; öziñē B 2; ānandkā K 6; adinlarkā E 8; āyākkā A 29; āşumkā, bārçākā M 26; bārtāçikā D 14; bolgukā A 18; borkā I

II; çahşāpatkā H 8; dhyānkā L 15; kāmādhātukā A 14; karimākkā E 48; kuvrāgakā A 10; kuyāškā I 10; lāpāykā G 71; muhurtlugkā L 27, 28; nirvānkā E 4; rockā L 38; şışkā M 27, 33; tāşkā L 16, 17, 24a; toykā G 5; tupulgākkā M29; yalñuklarkā E 31, . . . lārkā K 9, II, beknikē I II; beşkē L 12; biligkē H 8; A46, G 33; eşidgükē A 18; etözkē M 20; F 8; ikkē M 23; ikindiskē G 18; inçkēkē F 14; inçgülükkē A 36; kimkē B 9; kişikē M 35; kölükkē A 37; küçsüzkkē I II; künkē L 13; nēçēkē E 44; özkē F 8; sözlēşmekkē G 14; törükē O 2; tüşünmekkē D 26; üküşkē G 6; ürtülmişlērkkē A 15; yigkē F 5; yükkē A 24

f. +çā,+çē :

ānçā L 34, 44; bārçā O 9; H 8; K 9, M 26; munçā M23; tēñinçē F 12; nēçē A 25; E 44, H 10

g. -ār,-ēr;-īr,-īr;-ūr,-ūr :

atār I 3; batār K 5, 5; balār (?) A 20; kusār I 8; sānçār I 4; ozār A 28; tārākār (?) M 18; börtēr A 27; etēr P 29; tēzēr C 15; tilēr A 18; titēr D 39; titrēr I 4; ünēr P 39; ürtēr G 69; kelīr I, II; P3, 14, 17, 1, 1; ayūr H 4; bolūr I 6; 16; katıglānūr A 17; kılūr A 40; ug-rāyūr A 17; yaltriyūr A 15; yāltriyūr B 13; . . . kıyūr C 6, üntürūr I 3

h. -sār,-sēr :

ālsār A 38; bolsār I 4; C 10; A 37, L 4; M 23; bolmāsār A II; būsān-māsār A 36; kedmēsār K 12; ketmesār K 10; kılsār A 45, oķitsār O 10; sākınmāsār D 16; saksār K 2; ērsēr A 19, 25, C 10, 15, 20, G 62, L II, 35; A 33, 33, 33, 34, 34, 34, 34, 41, C 18, G 2, 21, H 3, L 3; L 20; L 24a, 30; M 21; F 3, 6, 6, 7, H 10; ermēsēr D 26; içsēr I 5, M27, 30; kēlsēr A 41; kūsēsēr E 45; siñmēsēr M 21; tesēr H 6; L 10; tesēsēr K 1; tersēr L 33; tükēmēsēr L 21; L 36; L 13; üsēr L 14; bārsālār A 17; eşitsēlēr A 25; katıglānmāsām D 9 (?) kılmāsām D32, erürsēm D 8, bilirsēm G 15

i. -dāçi,-dēçi;-tāçi,-tēçi :

bardāçi A 17; bişrundāçi A 39, 39; saķındāçi C 16; sūklandāçi E 10; turdāçi F 7; uyātmadāçi E 50; yarātındāçi A 46, . . . dāçi E 15; C 1; büşerdēçi M 22; eltındēçi; altāçi I 7; bārtāçi D 14, E 4; kıltāçi A 45; umātāçi A 44; uttāçi F12; eşidtēçi H 10; ilintürtēçi A 14; körtēçi A 47; sērgürtēçi A 4; üklittēçi A 14.

J. İsimden Fiil Yapan Eklerde

aa. *-ā-, -ē-, -ī-, -ū-, -ū-*:

āmrā-n-: āmrānmākli A 13; āmrāşmiş A 3; *arkā-ş-*: arkāşmāk C II; *ayāt-t-l-*: D 12, 21; *kārgā-t-*: P 35, 39; *kavşā-t-*: kavşātip F 5; *sānā-*: L II, 15, 22, 29; *tāvrā-*: D I; tāvrān-A 7; C2; *tāyā-*: tāyāk A 4; *tāyān-* E 8; *yārā-*: yarālmiş A 34 yārāşi I 20; yarāşi A 36; yārāş-M 27; M 23; *yarā-t-*: yarātig D 13, 39; yarātil-A II; yarātin- A 46; *yārlıkā-*: H 3, 6, 9; H I; *yaşnā-*: A 8 *sikā-*: K 3, 3; *simtā-l-*: A 2, 23, simtāg A 2; *tilā-n-gur-*: G II; *koşşā-*: I 3; *koşşāh* I, 4; *oşşā-t-*: oşşāti G 71; I 16, *bulgā-*: bulgān-I 23; O 8; A 31; 16; *būsā-n-*: A 36; *kuvrā-*: kuvrāg G 5, 9, C 5; H 9; A 10; *ugrā-*: A 17, C 16; *ulā-l-*: ūlālūr F 14; ulāti L 23a, L 25a; N 13; E 49, 50; H 7; O 4; 10; *uyā-t-*: E 49, 49, 50, 50, *uzā-t-*: uzāti M 35; I 6; *yumşā-*: yumşāk G 58; *ēmgē-*: ēmgēk C 19; F8; A 17, G 41; *ēmgēn-* C5; G34; I 10; emgēt- 06, *ermē-*: ermēgü I 8; *eymē-n-*: A 10; *kerge-*: kergēk L 18, 31; O 9; L 29a, M 35; *tilē-*: D 32, II; *yöl-ē-ş-tür-*: A 8, 8; *küç-ē-*: küçēk I 10; *kürē-t-*: kürētmiş A 8; *küvē-n-*: D 30; *küzē-t-*: A I, 34, C 4; *tükē-*: A II, 21, 21, 36; *tükēl* D 37, H 5, 6, I 9, L 8a, O3; *ilī-n-*: A 28, 40; D 32; *yaltrī-*: A 15; B 13, F 2; *boşgū-t-*: K 7; *kurū-*: kurüg I, 19; *uçū-*: uçūru A 32; *ürū-l-* I 8

bb. *-ād-, -ēd-*:*yokād-*: F 7 *önēd-*: önēddi A 22cc. *-āl-, -ēl-*:*yādāl-*: K 8; *yāvāl-*: F 4, 4; *erpēl-*: G 61dd. *-ār-, -ēr-*:*kānār-*: I 24ee. *-irkē-*:*isirkē-*: isirkēn- I 6ff. *-iklā-*:*udīklā-*: I 8gg. *-lā-, -lē-*:

ādirtlā-: A 21, F 4; *āklā-*: āklār I 2; *başlā-*: L 26, 38; başlāg A 42; *katıglā-n-*: D9; E46; A5; 34, E44; C17, E44; C 17, E 6; A17; *sāvıklā-*: I 3, 3; *nomlā-*: nomlātil- A 16; *içlā-*: uçlāgu I 20; *çēçēklē-n-*: P 24; *irkēklē-n-*: P 19; *işlē-*: E 41, 43; I 20; C 10; *öglē-n-*: G 12; *sözlē-*: A 19, 19, 48, C 16, G 16; K 6; *sözlē-ş-*: C II (?), G 14; *sözlētil-* A 44; *ütlē-*: G 6

hh. *-rā-, -rē-*:

sēdrē-: *sēdrək* A 40; *titrē-*: I 4; *ögrē-t-i-n-*: A 47

ii. *-sā-, -sē-*:

sūvsā-: *sūvsālak* I 4; I 3, 5, 9, II, 12, 12; *küsē-*: A I, E 45

k. *-mā-, -mē-*:

ārimādi C 17; *barmāduk* A I; *bolmāgay* E 18 (?); F 7; *bolmāmāk* A 9; *bolmāsar* B I; A II; *būsānmāsār* A 36; *kānmā* I 2; *ķilmādım* G 44; *ķilmāguluk*; *sāķinmāsār* D 16; *simtālmāmāk* A 2; *todmāsār* C 9; *umātāçı* A 44; *yāyilmāzun* E 42; *bilmētın* C 18; *ermēsər* D 26; *ertmētük* G 50; *eşitmēgülük* A 23; *eşilmēdi* H 10; *ilīnmētın* A 28; *kedmēsər* K 12; *ketmēsār* K 10; *körmēyü* A 28; *siñmēsər* M 21; *tükēmēsər* L 13; L 21; *tükemēyük* L 28; L22; *ünmēyük* H 5

l. *-māz-, -mēz(-mās-, -mēs)* :

bārmāz D 15; *katıglānmāz* D 9; *yaşnāmāz* A 8; *yokātmāz* F 7; *bilmēz* G 14; *bütürmēz* A 2; *egsümēz* 0 7; *ermēz* A 8; 44; C 2; *ermēz* F 12, 15; G 44, H 2, 5; *ertmēz* A 45

m. Faktitif ekleri:

aa. *-gār-, -gēr-*:

tāşgār-: *tāşgārū* I 3; *türkār**:- *türkāru* A 33, 33, 34 (?), 0 6, 8; E 32 (?) *ıçgēr-*: A 41, A 41

bb. *-ār-, -ēr-*:

tārķār-: H 6, I 22; A 48; *ketēr-*: G 17, F 3

cc. *-tār-, -tēr-*:

toñtār-: A 5; *tertēr-*: M 35, 35

dd. *-gūr-, -gūr-*:

belgūr-: *belkuor-* K 3, 3, 4, 5; *belgūrtemē* C 20

Bu oldukça yaygın hatta bazı ekler için umumî sayılabilecek uzunluklardan başka azınlıkta kalan uzun vokalli birtakım ekler de bulunmaktadır. Bunlar

a. *+līk, +līk; +lūk, +lūk*:

artuklūkūg A 13; *bolgulūk* E 7, 10; *ķilgulūk* C 2; *ķilkulūk* E 1; *katıglānkulūk* E 44; *toñtārgulūk* A 5; *uçuzlagulūk* E 9; *ugulūk* C 10; *umūnguluk* A 23; *yūmgulūk* C 8 (?)

b. *+sīz, +sīz, +süz, +süz*:

tāmtuksüz A 29; *tutuksüz* A 4

c. +*kıyā*, +*kıyē* :

āzkıyā A 9, 17, 17; F 12; kuşkıyā C 14

d. -*gāy*, -*gēy* :

bolmāgāy F 7; kılgāy F 8; ketkēy K 9

e. *bilēyin* L 10, içgērēlim A 41

f. Konson- gerundium ekinin konsonla biten bir fiil kök veya tabanına gelmesi halinde aradaki vokal:

bulūp D 31; itilīp A 32; kılīp C 9; yīgīp C 8

g. -*tī*, -*tī* :

boltī C 14; yattī D 29

h. Diğer ekler :

bēlgūrtmē (-mē) C 20; oğlī(-ī) D 40; öñrerēk (-rēk) E 42; bışrunūl- C 17; umūn- A 28; D 7; tugūn- A 15, 21; turūñ E 46; artuklūkūg A 13

Brahmi yazılarında kök hecesi başındaki vokaller için tahsis edilen uzun vokal işaretlerinin azlığı dikkati çekmektedir. Buna karşı, kelime içinde hemen her sınıftan vokalin uzunluğunu göstermek imkânını sağlayan işaretler bulunmaktadır. Şayet burada tesbit ettiğim uzunluk misalleri gerek Eski Türkçe gerek daha sonraki devirlere ait uzunluklara intibak etmese idi hadiseyi şüphe ile karşılamak mümkündü. Ancak böyle bir mutabakata rağmen diğerlerine kıyasla beklediğimiz birtakım vokal uzunluklarının görülmeşi, Brahmi alfabesinin Türk Diline tatbikinde bazı işaretlerin, bugün kabul edilmiş bulunan değerlerinden farklı olmasını gerektirir, kanaatindeyim. Meselâ üç ayrı kalitede e bulunmasına mukabil doğrudan- doğruya, a da olduğu gibi, bir uzun e işaretinin mevcut olmayışı gariptir. Acaba açık e karşılığında kullanılan (*aya*) hakikatte uzun e için kullanılmış olabilir mi? *yyo ryug* (*yörüg*) H 6, *yyuz* (*yüz*) H. 7, *cchim ke rtyo* (*çiñkirtü*) A 16 gibi yazılışların hakiki mahiyetleri nedir? *oya* (ö) ve *oyo* (ō) değer bakımından yer değiştirebilirler mi? Brahmi metinlerinin uzunluklar tablosundaki sistematik gedikler bu bakımdan ip uçları verebilecek kabiliyette görünüyor.

ESKİ TÜRKÇEDEKİ UZUNLUKLARIN DAHA SONRAKİ DEVİRLERE AİT UZUNLUKLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

I. Kök hecesindeki vokal uzunlukları :

ā

āç “aç” Kt., Kşg., Tkm., ās Yak., ayş Karag.; āk “beyaz” Kt., Kşg., Tkm., Karag., Balk.; āgrıg “ağrı” Br., āragalı Hotan (Jarr. 55,39); āl- “almak” Kt.,

Br., Koyb., B. An. Ağ., Sil.; *alıg* “kötü” Kt., *alèh* Soy.; *alın* “alın” M., *alèn* karag.; *alıp* “alp” Br.; Koyb.; *ält* “alt, aşağı” Br., B. An. Ağ., Sil.; *ältün* “altın” Kt., *ältun* Br., *älten* Salb., *ältın* B. An. Ağ., *ältun* Akç.; *anıg* “kötü, fena” Kt., *ayıg* Br.; (*ārā*) *āra*, *arā* “ara” Kt., *ārā*, *āra* Br., *ārā*, *āra* Tkm. (Gr. IV, 85), Yak. *āra*; *art* “dağ geçidi, bel” Kt., *artık* Yak., *art* Tkm. (Gr. 43); *arıg* “temiz” Br. (*ārı-*, *ārit-*), *ārèh* Soy., *ārah*, *ārik* Koyb.; *ārka* “arka” Kt., *ārkā* Br., *ārha* Karag. *ārkā* Sil. (İncekum); *ār-* “bozmak, ifsad etmek” M., *ār-* Kşg. (I, 172); *āruk* “zayıf” Br., *ārak* Koyb.; *āş* “yemek” Kt., Br., Kşg., Tkm., *ās* Yak., *ayş* Karag.; *āşa-* “yemek yemek” Kt., *āsā-*, *asā-* Yak.; *āt* “isim” Kt., M., Br., Kşg., Yak., Tkm., Miş., Kur., Özb., Balk.; *āt-* “fırlatmak, atmak” Br., Yak. it-, *āt-* B. A. Ağ. *āy* “arzın peyki, 30 günlük zaman” Kt., Br. Kşg., C. C. (Fundamenta s. 50), Yak., Tkm.; *āz* “az (mikdar)” Kt., Br., Tkm., Balk.; *āz-* “ayrılmak, yanılmak, sapmak” Kt., Kşg. (I, 173) (krş. *āzū* “acaba” Br., *āzèh* “azıdışi” Koyb., *avuzgun* “azgın” TZ.); *bā-* “bağlamak” Kt., Kşg.; *bāğ* “ip, bağ” Br., Tkm.; *bār* “mevcut olan, var” Kt., Br., Kşg., Yak., Tuva, Tkm., Kur., Hotan (Jarr. 67, 353), *vār* Kşg. (Oğuz), B. An. Ağ., Sil., Akç., (Türkçede: *vār* ol-); *bār-* “varmak, gitmek” Br., Kur., Hotan (Jarr. 100-616), *vār-* B. An. Ağ.; *bārçā* “bütün” Br., krş. *bārı* “bütün” (Kırgız Sözlüğü s. 76); *bārs* “pars” U., *bāres* “arслан” Koyb.; *bāş* “baş” Kt., Br. Kşg. “baş, çiban”, *bās* Yak., *baş* Karag., *bāş* Tkm., Hotan (Jarr. 18, 339), *başlā-*, *bāşla’-* Sil., (Türkçede: *bāş* üstüne!); *bāy* “zengin” Kt., Br., Kşg., Yak., Tkm., (Türkçede: *bāyan* “hanım, yeni); *kāl-* “kalmak” Br. Kşg., *hāl-* Yak., *kāl-* Tkm., Miş., Özb., *gāl-* B. An. Ağ., Sil.; *kāgun* “kavun” Br. *kāgūn* Kşg. (I, 410-9), *gāvun* Tkm. (Dmitr.186), *kāvın* (Gr. 87); *kān* “kan” Br., Kşg., *hān* Yak., Karag., *kān* Tkm., Kur., Soy., Koyb.; *kān-* “doymak, kanmak” Br., *gān-* Tkm., B. An. Ağ.; *kāpıg* “kapı” “Br., krş. Kşg. *kāp* “kapı, mahfaza”, *kāba-* Tkm. (Gr. 102), *kāberha* “kaburga” Koyb.; *kārın* “karın” Br., *kārèn* Koyb.; *kātlan-* “eziyet görmek” Kt., krş. *kāteh* “katı, şiddetli” Koyb.; *kāyu* “hangi, nere” Br., *kāyū* Kşg.; *kāz* “kaz” Br., Kşg., *kās* “kuş” Yak., *hās* Karag., *kāz*, *gāz* Tkm.; *sā-* “saymak, hesaplamak” Br., Kşg., *sākin-* “düşünmek” Kt., Br., (krş. Kşg. *sāk*, *sāg* “akıl”), *sān-* TZ., *sāgan-* Karag., Koyb.; *sākinç* “düşünce” Br., *sāgas* Koyb.; *sān* “sayı”, adet” Br., *sām* M., *sān* Kşg., Tkm., Balk.; *sāh-* “saymak?” Br. *āh-* Yak.; *sāriğ* “sarı” Br., Kşg. (III, 162-21), *sārèh* Koyb., *sārı* Tkm., Sil.; *sāt-* “satmak” Kt., Sil.; *tāg* “dağ” Kt., Kşg., *dāğ* Tkm. (Gr. 53), Yak. *tıa* (Türkçede: *dāğ-taş*, *dāğlara taşlara!*); *tām* “duvar” Kt., Br., Tkm. (Gr. 179), *tağam* OK; *tānūk* “şahit” Kt., *tanūk* Kşg. (II, 37-7), krş. *tānès* “tanış” Koyb., *tānı-*, *tāniş* (Kırgız Sözlüğü 694), *ta’nā-*, *tānı-* Sil., (Türkçede: *dāniş* tay *dāniş* tay, yeni) *tārik-* “bunalmak, daralmak” Br., (krş. Kşg. *tār* “dar” Çuv. *tovər* “dar”) *tāş* “taş” Kt., Br., Kşg., *tās* Yak., *tayş* Karag. *dāş* Tkm.; *tātıg* “tat, lezzet” Kt., Br., *tāt-* Br. Kşg., *tādelèh* “tath” Koyb.; *yāğı* “düşman” Kt., *yāğı* Br.; *yākın*, “yakın” Br., *d’āgan* Koyb., *t’āgaş* Karag.; *yālın* “parlak, çıplak” Kt., *yālın* “çıplak” Br., *yāşıl* “yeşil” Kt., Kşg. (I, 41-12), Tkm. (Gr. 80); *yāruk* “aydınlık, ışık” Br. *t’ārak* Soy. Kam.; *yārım* “yarım” Br., *t’ārèm*, *d’ārèm* Koyb., *t’ārem* Knd., *yārım* Tkm. (Dmitr. 186), *yārım* Akç., Sil (Türkçede: Semantik ilgisi bakımından *yārım* “bugünden sonraki gün”); *yāğ* “yağ” Br., Kşg. (Türkçede: *ya’ğlı* balh); *yām* “çöp?” Kt., Kşg.; *yār-* karar vermek, yarmak Br., Kşg., *sır-* Yak., *yār-* Tkm.; *yāş* “yaş, yıl” Kt., Br., Kşg., *sās* Yak., *t’ās* Koyb., *d’ās* Karag., *yāş* Tkm. (Gr. 91); *yāt-* “yatmak” Br., Kşg., Özb., B. An. Ağ., Sil.; *yāz-* “yanılmak, hata etmek; açmak, yaymak” Br., Kşg., *sīs-* Yak., *yāz-* Özb., Hotan (Jarr. 13, 216), B. An. Ağ.

ē

bēg "bey" Kt., Br., Kşg.; *bēl* "bel" Kt., *bīl* Kşg., Yak., Tkm., *bēl* Özb. (Kongr.); *bēş* "beş (sayı)" Kt., *bīş* Kşg., Miş., *bies* Yak., *bēş* Tkm., *beyş* Karag., *bēş* Özb., *bīs* kaz., *bielem* Bulg., B. An. Ağ. *bēş*; *ēl* "memleket halk" Kt., Kşg., Tkm., *ēl* Sil.; *ēr*, *ēr* "erkek" kt., *ēr* Br., Kşg., TZ., *īr* Koyb., *ēr*, *ēr* Tkm.; *ēr-* "yetişmek, olmak" "Br., Kşg., B. An. Ağ. krş. *ērt-* "geçmek" Salb.; *ēş* "arkadaş, zevce" Kt., *īş* Kşg., *eyş* Karag., *īs'* Kaz.; *ēt* "et" Br., *īt* Kşg., *ēv* "ev" Br., *īw* Kşg., *ēv* B. An. Ağ.; *kēd-* "giymek" Br., *kīz-* Koyb., *kēl-* "gelmek" Kt., Br., *gēl-* B. An. Ağ., *kīl-* Sarı Uygur (Mann. 63), krş. *kēlen* Koyb., *knd.*, *hēlen* Karag., *kīlen* Koyb. "gelin"; *kēş* "Okluk" Kt., *kīş* Kşg.; *mēn* "ben" Kt., Br., Koyb. (*mīneñ* "benim", *mīne* "beni"), B. An. Ağ. *bēn*; *nē* "ne?" "Br., *nēçē* "nice" Br., *nēge* "niye" Hotan (Jarr. 59, 138), *nēme* Tkm. (Dmitr. 189), *nēy* "ne" Sil.; *nēñ* "nesne, şey" Br., Kşg.; *sēn* "sen" Br., (*sīneñ* "senin", *sīne* "seni") Koyb., *sēn* B. An. Ağ.; *tēg-* "erişmek, vâsil olmak" Kt., Br., *dieki* "değın" Yak.; *tēg* "kadar" Br., Kşg.; *kērgēk*, *kērēk* "eksik" Br., *kērek* Koyb.; *yēk* "demon" Br., U.; *yēr* "yer" Kt., *yīr* Kşg., *sīr* Yak.; *sēkiz* "sekiz (sayı)" Br. *sēgis* Koyb.; *yēgirmi* "yirmi (sayı)" Kt., *dībirge*, *d'iberge* Koyb.

ī

kīl- "kılmak Kt., Kşg., (I, 36-19); *kīş* "kış (mevsim)" Kt., Kşg.; *kīz* "kız" Kt., Kşg., Tkm., *gīz* Tkm., B. An. Ağ., *kīs* Yak., *gīz* Özb. (Jarr.); *kīşga* "kısa" Kt., *kīska* Tkm. (Gr. 21) krş. *kīs-* kt.; *kīz-* "kızmak, öfkelenmek Kt., *kīsır-* Yok.; *kīzıl* "kızıl(renk)" kt., *kizıl* Kşg. (I, 60-5).

ī

çīk "Çik kavmi" Kt., U.; *īg* "hastalık" Br., Kşg.; *īç* "iç" Br., Tkm.; *kīgir* "kir" U., *kīr* Kşg. (II, 212-13), *küör* Yak.; *sīz* "siz" Kt., Kşg.; *yīg* "daha iyi" U., Kşg.; *yīl* "yel" U., Kşg.; *yīeş* "ormanlık dağ" Kt., *yīş* "dağ yamacı" Kşg.

ō

bōş "boş, serbest" U., Kşg.; *bōz-* "bozmak" Br., B. An. Ağ.; *kō-*, *kōd-* "koymak" Kt., *kōd-* Kşg. (II, 295-27), *gōy-* B. An. Ağ.; *kōn-* "konmak" Kt., Kşg. (III, 184-28); *kōkluk.*, *koklamaya* mahsus" Kt., *kōk-* "kokmak" Kşg. (III, 293-16); *kōn'* "koyun" kt., *kōn*, *kōy* Kşg. (I, 31-12), *gōyun* Sil. (İncekum); *kōl* "kol" U., *kōl*, *gōl* Tkm.; *kōrk-* "korkmak" Kt., *kōrtēh* "korkak" Koyb., *kuoy-* "korkmak" Yak., *kuoururgā-* "çekinmek, korkmak" Yak., *gōrhu* B. An. Ağ., *gōrk-* Silifke; *ōn* "on (sayı)" Kt., M., Kşg., Tkm., Koyb., B. An. Ağ., *ūn* kaz., *uon* Yak.; *ōt* "ateş" U., M., TZ. (Fundamenta 78), Kşg., Miş., Tkm., Balk., *uot* Yak., *tōn* "elbise" U., kşg., *dōn* Tkm. (Gr. 89); *tōz*, *toz*" U., M., kşg.; *tōkuz* "dokuz (sayı)" Kt., Kşg. (*tokūz*), *tōgoz* Koyb., *yōk* "yok" Kt., U., Kşg. Tkm., B. An. Ağ., *suoh* Yak. (krş. Sil. *yōyul-* "ziyanolmak"),

ō

kōk "mavi" Kt., Kşg., Koyb., Özb. (Kongr.), *küöh* Yak., *kūk* Tura, Kur., Miş., *gōk* Tkm., *kūk* Sarı Uygur, Kar., *kıvāk* Çuv.; *kōl* "göl" Kt., Kşg., Tkm., *kül* Miş., Kaz. (krş. *küvüldür* "balıkçıl" *köldür?* TZ.); *kōñül* "gönül" Kt., *kōñül* Kşg. (I, 211-25) *kōr-* "görmek" Kt., Kşg. (I, 211-26) Koyb., Tuva, *kōr-* Özb., *kūr-* Sarı Uygur, *gōr-* B. An. Ağ.; *kōzed-* "gözetmek" Kt., Kşg. (*köz* II, 306-22 ve buradaki izahat), *gōzet-* B. An. Ağ.; *ōç* "öç, kin intikam" U., Kşg., Tkm., *ōc* Tkm. (Gr. 20); *ōl* "rutubet, ıslaklık, yaşlık" Br., Kşg., *üöl* Yak., *hōl*, *öl* Tkm. *ōr-* "yükselmek" Br., Kşg. (I, 172), *ōrū* (Palmb

175) Tuva; *öuz* (veya *üoz*) “öz” Kt., Kşg. (*öz*), *üös* Yak., *öz* Özb. (Kongr), Tkm., *üys* Kur., *öyz* Özb. (Katag.), *üzek* Miş., *üz* Kaz.

ü

bü “bu” U., M., (*mūni*, *mūnda*, *mūndırtın*, *mūña*) Br., Kşg., *bū* B. An. Ağ., *buo*, *bū* Sil., (*mūneñ*) Koyb., *bō* Tuva, *bū* Hotan (Jarr. 5, 66); *büz* “buz” Br. Kşg., *büs*, *mūs* Yak., *böz*, *bōs* Akç; *çüg* “güneşin harareti” U., Kşg.; *kül* “kul” Kt. kavul (erdemtü kavul?) OK.; *kūt* “talih, devlet, şevket” Kt., kavut “şevket, devlet” U.; *sūv* “su” Br., Kşg.; *kūri* “şimal” Kt., *kūla* “şimale bakan” Yak.; *ūt* (uvut) “utanma, haya” U., *uvüt* Br., *uwut* Kşg., *uvutan-* (Mühenna 96); *tūş* “telâki” U., Kşg.; *ū* (uv) “uyku” U., Kşg.; *yül* “pınar, kaynak U., Br., Kşg.; *yülāk* “küçük pınar, kaynak” Br., Kşg (yulāk III, 17-7)

ü

kū “şöhret, ses” Kt., U., M., Kşg.; *kūç* “kuvvet” Kt., Kşg., *kūs* Yak., *küyş* Karag., Salb., *güyç* Tkm., *kūl* “şöhretli, namlı (?) Kt., Kşg. (*köl*); *kūn* “gün, güneş” Kt., U., Kşg., *gūn* B. An. Ağ.; *sū* “asker” U., Kşg.; *tū* “tüy” U., Kşg., Yak., *təbək* Çuv.; *yüz* “yüz (sayı)” U., Kşg., *sūs* Yak.

II. kelime sonu vokal uzunlukları:

ā

ālā “alaca, karışık” Kt., *alā* Kşg. (*alāsın* I, 425-12), *alā* Yak., Tkm.; (*āpā*) *apā*, *āpa* “baba, dede” Kt., *abā* “baba” Kşg. (I. 86-13), *obō* “amca” Abakan, Çulm (Fundamenta s. 306), *abā* SSpr. (Fundamenta 306); (*ārā*) *arā*, *āra* “ara” Kt., *ārā*, *āra* Br., *arā* Kşg. (*arālādı* I, 87-19) *ārā*, *arā* Tkm. (Gr. 85), *arā* Sil.; *arkā* “arka” Kt., *ārka* Br., *arkā* Kşg. (*arkāsın* I, 131-6), *argā*, *argas* Yak., *arkā* Tkm. (Gr.92), *arkā* Akç., Sil.; *atā* “ced, baba” Kt., Kşg. (*atāma* I, 262-19), *hatā* (I, 32-29), *adā* Şor. (Fundamenta s. 633), *atā* Tkm. (Gr. 211); *karā* “kara (renk)” Kt., Kşg. (*karālādı*, III, 324-3), Abakan, Çulm (Fundamenta s. 610), *harā* “kömür haline gelmiş şey” Yak., *karā* Sil.; *tāmgā*, *tāmgā* “damga, işaret” Kt., *tāmgā* Kşg. (*tāmgālg* I, 527-7).

ē

bilgē “hakîm” Kt., Br., Kşg. (*bilgēlēr* I, 85-26), *bilie* Yak.; *kiçē* “gece” Br., Kşg. (III, 219-11), Abakan, Çulm (Fundamenta 615), *kiesē*, *kiese* Yak., *keçē* (Kırgız Sözlüğü s. 428); *nēçē* “nice” Br., *neçē* Kşg. (*neçēme* III, 38-20), *neçē* Sil.; *ögē* “akıllı, saygı değer kişi” Kt., Kşg. (*ögēlēdi* I, 310-18); *öñrē* “ileri, evvel” Kt., *öñrē*, *öñrē* Br.; *öpkē* “öfke, karaciğer” Br., *öpkē* Kşg. (*öpkēsi* I, 164-6), *öykē* “hiddet” Sil. (İncekum); *özē* “üzere, üst” M., *üzē* Br., *üzē* Kşg. (I, 44-1); *yincgē* “ince” Br., Kşg. (*yincgēlēdi* III, 411-11).

ī

agī “kıymetli ipek kumaş” Kt., M., Kşg. (*agīçı* I, 89-20); *altī* “altı, (sayı) “M., *ahlto* Sarı Uygur, *älti* Sil.; *kaltī* “eğer, şayet” M., Br.; *karşī* “karşı, ileri taraf” Kt., Kşg. (*karşısı* I, 423-26), Sil. *kārşıki*; *urī* “erkek evlât” Kt., Kşg. (I, 88-11), *urū* Yak.; *yāgī*, *yagī* “düşman” Kt., M., Kşg. (*yagīka* III, 271-8); *yañī* “yeni” Kt., M., Kşg. (*yañıla* III, 381-5); *yazī* “ova” Kt., Kşg. (*yazıda* III, 255-23), *sısı* Yak., *yulki* “at sürüsü” Kt., *cilhē* Hotan (Fundamenta s. 54).

î

meñî, *begnî* “makbul yiyecek” Kt., Kşg. (*meñîlêdi*, III, 405-15); *börî* “kurt” Kt., M., Kşg. (*börîmü* I, 429-16), Tkm. *börî*; *çigşî* “Çigşi” Kt., U.; *eçî* “agabey” Kt., M., içi Kşg. (I, 87-5); *ekî* “iki (sayı)” Kt., M., *ikî* M., U., Kşg. (*ikîgü* II, 45-4); *ekintî*, *ikintî* Kt., *ekintî* M., *ikindî* Kşg. (*ikindîniñ* I, 231-3); “sahip, efendi” Kt., M., *iyê* Br., *idî* Kşg. (*idîsi* I, 412-12), *inî* “küçük erkek kardeş” Kt., M., Kşg. (I, 93-13), Yak., *önô* Sarı Uygur *kişî* “kişi, şahıs” Kt., M., Kşg. (*kişîge* I, 319-18), *kisi*~*kisie* (*kisiehe*, *kisiege*) Yak.; *tebê* “deve” Kt., *tewey*, *tewî* (*tewîsin* Kşg. II 338-8); *tegî* “. . . a kadar” Kt., M., *teñrî* gök, *sema*” Kt., M., U., Kşg. (*teñrîden* I, 206-3). *terî* “deri” Kt., Kşg. (*terîge* II, 229-15), *tirî* Yak.; *yegirmî* “yirmi (sayı)” Kt., *yigirmî* M; *yigirmê*, *yigirmî* Kşg. (III, 48-15) *yelwî*, *yilwî* “sihir, büyü” M., Kşg. (*yelwîçi* III, 33-8), *yetî* “yedi (sayı)” Kt., *yitî* M., U. U., *yetî* Kşg. (*yitîgên* III, 37-22), *sette*, *ñedie* (*ñediele-* “yedi defa yapmak”) Yak.

û

ögü “zehir” Kt., Kşg. (*agülâdı* I, 310-2); *butü* “deve yavrusu” Kt., *botü* Kşg. (*botünü* II, 341-4); *buzägü* “buzacı” Kt., *büzägü* Br., *buzägü* Br., *buzägü* Kşg. (*buzägü-lâdı* III, 91-22); *inârü*, *inârü* “öte taraf” Br., *nârü* Kşg., *anarâ* Yak., *añrî* Tkm., *anârî* Alt., *ârî* Sil.; *kâyü* “hangi, nere” Br. *kâyü* Kşg. (*kayüda* I, 99-26); *ordü* “hükümet merkezi, konak yeri” Kt., M., Kşg. (*ordülanmâk* I, 296-24), *ordü*, *otü* Yak., *ordü* TZ.; *ortü* “orta” Kt., Kşg. (*ortüsü* I, 124-7); *talü* “seçkin” Kt., Kşg. (*talülâdı*, II, 326-22).

ü

belgü “alâmet, nişan” Kt., Kşg. (*belgüsü* I, 427-27), *belie* Yak.; *meñîgü*, *beñgü*, *beñ(g)ü*, *beñkü* “ebedî” Kt., *meñîgü* M., *meñîgü* Kşg. (I, 44-18); *birkü* “vergi” Kt., Kşg. (*birküsü* I, 427-24); *edgü*, *edkü* “iyi” Kt., (*edgünü* I, 177-14), *ütüö* Yak; *keregü* “çadır” Kt., Kşg. (*kerëgülendi* III, 205-20), *közüñü*, *közkü*, *ayna*” Kt. Kşg. (*közüñüge* III, 132-12).

Harekeleme imkânı mevcut olduğu halde, ekli durumda و، و، ی ile yazılan buna göre uzun olması gereken yukarıya alınmış kelime sonu vokallerinden başka, uzunlukları belli diğer vokaller de bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut bunları kâhplarla belirtiyor: *bârçâ* “bütün” Br., Kşg. (I, 210-24); *basâ* “sonra” Br., Kşg. (III, 224-4); *bugrâ* “erkek deve (Şahıs adı)” Kt., *bogrâ* Kşg. (I, 409-27); *katâ* “defa, kere” Br., Kşg. (I, 321-13); *kayâ* “kaya” Kt., Kşg. (I, 73-9); *uyâ* “yuva; hısım, akraba” Kt., Kşg. (I, 85-24, 25); *yanâ*, *yinê* “tekrar” Br., Kşg. (I, 60-7); *birlê* “ile” Br. *birlê* Kşg. (I, 49-5); *iç irê* “içre” kodî M., *ködî* Kşg. (III, 46-7); *takî* “dahi” M., Kşg. (I, 73-11), *dâkı* (Kırgız Sözlüğü); *yâbgü* “halktan olup hakandan iki derece aşağı rütbede kimse” Kt., *yawgü* Kşg. (III, 32-20); *içkü* “içki” M., Kşg. (I, 128-25); *kentü* “kendi” M., *kendü* Kşg. (I, 127-8); *küdegü* “güveyi” Kt., *küdëgü* Kşg. (III, 166-12); *törü* “nizam, âdet, kanun” Kt., Kşg. (I, 106-9); *esrî* “kaplan rengi alaca” M., Kşg. (I, 126-17); *könî* “doğru” M., Kşg. (III, 237-6); *önî* “ayrı, başka” M., Kşg. (I, 135-18); *aşnü* “ilk, evvelki” Kt., Kşg. (I, 130-16); *kılmagü* “yapmayış” Br., Kşg. (I, 74-23).

III. Kapalı son hece vokal uzunlukları :

ā

ādāk “ayak” Br., *adāk* Kşg. (I, 53-4); *antāg* “öylece” Kt., *āntāg*, *āndāg* Br., *andāg* Kşg. (I, 118-15); *āyāg*, *ayāg*” “içki kabı” Br., *ayāk* Kşg. (I, 178-23); Yak.; *ināl* “mutemet” Kt., Kşg (I, 122-22), (Türkçede: inān olsun!) *kagadāş* “akraba, dost” Kt., *kādāş*, *kadāş* Br., *kadāş* Kşg. (II, 102-26); *kanāt* “kanat” Kt., Kşg. *kanāt* (I, 357-4); *kıyat*, *kınat*, *kıyat* Yak., *kanāt* Tkm.; *koşşāk* “çürük,, gevşek” Br. *koşşāk* (I, 474-25) *kulkāk* “kulak” Br., Kşg. (I, 383-17), *kulhāk* (I, 383-16), *kulāk* (I, 212-1), *kulgāh* Yak; *kuyāş* “güneş, güneşin harareti” Br., Kşg. (I, 155-16), *kuyās* Yak.; *samān* “saman” Br., Kşg. (I, 415-1), Hotan (Jarr. 58, 97); (Türkçede: evvel zamān içinde, kalbur samān içinde; sakla samānı, gelir zamānı) *siñār*, *siñkār* “cihet, yön” Br. Kşg. (III, 375-17), *añār* Yak.; *tāmgāk* “damak” Br., *tāmgāk* Kşg. (I, 469-8); *tavār* “mal, hayvan” Br., Kşg. (I, 234-10); *togrāk*” kavak ağacı” Br., Kşg. (I, 468-1); *tuprāk*” Br. *toprāk* Kşg. (I, 467-15); *yablāk* “kötü” Kt., *yavlāk* Kşg. (I, 432-24), *yāvlāk* Br.; *yūlān* “yılan” Br. Kşg. (III, 29-26), Tkm. (Gr. 66); *yūlāk*, *yulāk*” “küçük çay, pınar” Br., Kşg. (III, 17-7); *yumşāk* “yumuşak” Br., Kşg. (III, 44-12).

ē

çēçēk “çiçek” Br. *çēçēk* Kşg. (I, 179-22); *ēmgēk*, *emgēk* “eziyet, zahmet” Br., *emgēk* Kşg. (I, 205-4); *kērgēk*, *kergēk*, *kērēk*, *kerēk* “eksik, noksan” Br., *kerēk* Kşg. (II 52, 23); *tirēk* “uzun ağaç, kavak ağacı” Kt., Kşg. (I, 387-4); *tükēl* “bütün, tekmil” Kt., Br., Kşg. (I, 60-6).

i

alkış “övgü, senā” Kt., *algış* Yak.; *bulit* “bulut” Kt., Br. Kşg. (I, 376-25); *kamiç*” “kepçe” Kt. *hamias*, *homuos* Yak. id.; *kamiş*, *kamüş* “kamuş” Kt., *kamiş* Kşg. (I, 439-1) *korkinç* “korkunç” Kt., *korkünç* (Kırgız Sözlüğü s. 488), *talim* “çok” Kt., *telim* Kşg. (I, 44-2) *yarlıg* “emir” Kt., Kşg. (I, 87-17).

ī

tigīn “prens” Kt., Kşg. (I, 355 - 25).

ū

āltūn, *altūn* “altın” Kt. *altūn* Kşg. (I, 52-10), *altı'n* Sarı Uygur; *bagātūr* “kahraman, yiğit”, *boğatīr*, *bukatīr*, *buohatīr* Yak., *katūn* “hükümdar zevcesi” Kt., M., *kātūn* Kşg. (I, 410-3); *konçūy* “prensese” Kt., *kunçūy* Kşg. (III, 240-3); *kuzgūn* “kuzgun” Kt., Kşg. (I, 439-26); *tānūk*, *tānuk* “şahit” Kt., *tanūk* Kşg. (II, 37-7); *tokūz*, *togūz* “dokuz (sayı)” Kt., *tokūz* Kşg. (III, 127-14), *ukūş* “anlayış, zekâ” Br., Kşg. (I, 62-2); *ulūş*, *ulūş* “halk ve onun oturduğu yer” Br., *ulūş* Kşg. (I, 64-10); *uvūt* “utanç” Br., *sāt* “utanç” Yak.; *uzūn* “uzun” Kt., Kşg. (I, 448-4), *uzīn* Tkm. (Gr. 21); *yālīnūs*, *yālīnūs* “yalnız” Kt., *yālīnūs* Kşg. (I, 333-23); *yultūz* “yıldız” Kt., *yuldūz* Kşg. (I, 96-10).

ū

kōñūl “gönül”, *kōñūl* idi Kt., *kōñūl* Kşg. (I, 211-25); *küntūz*, *küntūz* “gündüz” Kt., *kündūz* Kşg. (III, 288-11), *gündīz* Tkm. (Gr. 155), *ögūz* “ırmak” Kt., Kşg. (III, 162-17); *ökūz* “öküz” Kt., Kşg. (I, 446-13); *ölūm* “ölüm” Kt., *ölūm* Kşg. (I, 47-16); *üçūn* “için” Kt., *uçūn* idi Kşg. (II, 290-8), *üçūn* Tkm. (Dmitr. 187).

Kaşgarlı (I, 405) $\text{فَعَال} = \text{فَعَل}$ ، $\text{فِعَال} = \text{فِعَل}$ ، $\text{فُعَال} = \text{فُعَل}$ olduğunu ve hem uzun, hem normal şekillerin aynı zamanda bulunduğunu, bunun

genel bir kural teşkil ettiğini kaydederek kısa olanı fasih saydığını belirtiyor. Buna göre, yukarıdaki kalıplardan birine girdiği halde vokal uzunluğu gösterilmemiş şu kelimeler de eski uzunluklara intibak etmektedir:

mundāk "bu şekilde" Br., *mundāg* (III, 154-14); *yabāş* "yumuşak huylu" Kt. *yafāş* Kşg. (III, 10-25); *yāñşāk* "yılışık, sırnaşık" Br" *yañşāk* Kşg. (I, 67-7); *erdēm* "erlik, fazilet" Kt., *edrēm* Br., *erdēm* Kşg. (I, 51-15); *erēn* "yiğit" Br., *erēn* Kşg. (I, 35-37) *irkēk* "erkek" Br., *erkēk* Kşg. (I, 111-11); *könēk*, *könēk* "bir çeşit elbise" Kt., *könēk* Kşg. (I, 392-6) *nētēg* "nite" Br. *netēg* Kşg. (III, 366-15); *sēdrēk* "seyrek" Br., *sedrēk* Kşg. (I, 384-12).

IV. Eklerdeki vokal uzunlukları :

1. -ā-, -ē-, -ī-, -ī-, -ū-, -ü-

Köktürk: *yarā-*, *ulā-*, *tilē-* *tükē-*; *tokī-*, *yorī-*; *bitī-*, *örgī-*; *yarū-*, *yagū-t-*; *törü-*, *yörü-*.

Brahmi : *yarā-*, *ulā-*; *tilē-*, *tükē-*, *yaltri-*; *ilī-n-*; *kurū-*...

Kaşgarî : *yarā-* (III, 87-3), *ulā-* (III, 255-15) *tilē-* (III, 271-8), *tükē-* (III, 270-5); *tokī-* (III, 268-9) *yorī-* (II, 41-2), *yaldri-* (III, 432-18); *bitī-* (III, 325-7), *kurī-* (I, 12-24).; *yarū-* (III, 87-2), *yagū-* (III, 89-16); *törü-* (III, 262-8) ...

Yakut : *asā-* "yemek yemek", *sarā-* "parıldamak, aydınlanmak"; *keñē-*, *keñie-* "genişlemek"; *bergie-* "kuvvetlenmek, artmak, büyümek" *ogolō-* "çocuk gibi muamele etmek", *tohtuo-* "toktamak"; *holuo-* "ölçmek", *törüö-* "doğmak" ...

Karagas : *oynā-*, *tuşā-*, *tolhā-*, *bulhā-*, *murnā-*, *tarā-*, *tilē-*...

Koybal : *t'āsā-* "tanzim etmek" *tanī-*, *tarī-*

Türkmen : *yıgnā-* (Gr. 15). *yāşā-* (Gr. 15), *karā-* (Gr. IV), *okī-* (Gr. 199)...

Diğerleri : *çirē-* "dayanmak, diremek" Alt. *tilī-* "dilemek" Knd., *ilē-ş-* "ilişmek takılmak, yapışmak" (Kırgız Sözlüğü s. 366), *inyā-n-Tuva* (Palmb. 178), *ötkē-* Hotan (Jarr. 107, 49).

Silifke : *tasā-t-* "gözetmek, dikkate almak", *kadā-* "ölmek", *oynā-*, *snā-*...

2. -ād-, -ēd->-āy-, -ēy-:

Brahmi : *yokād-*, *öñēd-*

Kaşgarî : *yokād-* (III, 384-18), *ulgād-* (III, 87-26), *kurgād-* (III, 338-23), *erēd-* (I, 208-17), *bilgēd-* (II, 340, 14).

Türkmen : *-āy-*, *-ēy-* (Fundamenta 312).

3. -āl-, -ēl-:

Brahmi : *yādāl-*, *yārāl-*, *erpēl-*

Kaşgarî : *tuşāl-* (II, 146-27), *Fakat kartal-*, *kubzal-*...

4. -ār-, -ēr-:

Brahmi : *kānār-* "kan çıkarmak, kanamak".

Kaşgarî : *karār-* (II, 77-1), *yaşār-* (III, 68-14), *küşēr-* (II, 79-11)...

Yakut : *bağiar-* "donmak, kaskatı kesilmek", *harār-* "kararmak", *arār-* "ikiye bölmek, aralarını açmak", *ayār-* "haykırmak", *balār-* "lekelenmek, kirlenmek" *irier-* "eriyecek dereceye gelmek", *bebēr-* "çocuk gibi ağlamak, zırlamak" *boduur-* "değişmek, bozulmak, kötüleştirmek", *börüör-* "bürümek, sarmak", *bögüör-* "morarmak, katılaştirmek".

Diğerleri : ürēr- Tuva, dalbār- “yorulmak, kuvveten düşmek” (Kırgız Sözlüğü s. 293), kezēr- “kurumak ve çatlamak, şiddetlice yemek istemek” (Kırgız Sözlüğü 446), yalvār- B. An. Ağ.

Silifke : kızár-, sara’r-, belér-, karár-

5. -irkā-, -irkē-:

Brahmi : isirkē-

Kaşgarî : esirkē- (I, 306-15), kısırkā- (II, 263-20)...

Yakut : asırgā- “fazla ekşilik hissetmek” atārgā- “korumak, esirgemek”, ayırgā- “adete uymaktan çekinmek”, harırgā- “korumak”, kığırgā- “gıcırdamak”

Diğer : açırka-n- “ekşi veya acı bulmak” (Kırgız Sözlüğü S. 7).

6. -ıklā-, -ıklē-:

Brahmi : udıklā-

Kaşgarî : udıklā- (III, 339-16), üşıklē- (I, 306-19)

Türkmen : sānaklā- (Gr. 53)

7. -lā-, -lē-:

Köktürk : aglā-, başlā-, kulunlā-, yaglā-, öbkelē-, ömelē-...

Brahmi : adırtlā-, başlā-, işlē-, sözlē-, ütlē-...

Kaşgarî : adutlā- (I, 298-14), başlā- (III, 292-1), işlē- (I, 286-22), ıglā- (I, 286-25) kulunlā- (III, 92-6), yoglā- (III, 309-1), öpkēlē- (I, 317-11), sözlē- (I, 402-5)

Yakut : agalā- “babası saymak”, bitlā- “bitlemek”, bialā- “bağlamak”, bayhat- “zenginleştirmek”, baltulā- “baltalamak”, bastā- “başlamak”, atahtā- “ayakları yanaştırmak”, astā- “yemek tedarik etmek”; erdelē- “erken kalkmak”, hārdā- “kar yağmak”, hotunnā- “ev kadını yapmak, kadımla yatmak”; imnē- “işaret vurmak”, kömüstē- “gümüşle kaplamak” künülē- “haset etmek; kistie- “gizlemek”, kieptē- “şekil vermek”, emtie- “ilâç vermek”, ettie- “eti parçalamak”, mürdā- “eyerlemek”, ottō- “otlamak”; bīrdē- “bir kere yapmak” biçiktē- “beşik kopmak”...

Karagas : kamnā-, bağlā-, suglā-...

Altay : baştā-, aydā-, koyondō-...

Türkmen : horlā- (Gr. 244), başlā- (Gr. IV), saklā- (Gr. 246), kaytalā- (Gr. 228), parlā- (Gr. 39), şar şarlā- (Gr. 44), uklā- (Gr. 28), aglā- (Gr. 49), katlā- (Gr. 69), yakşılā- (Gr. III), saylā- (Gr. V), öylā- (Gr. 2288), önlā- (Gr. 107), sırkavlā- (Gr. 20)...

Diğerleri : altā- “aldatmak” Çulm.

Silifke : bağlā-, saklā-, sallā-, sızılā-, sulā-, beklē-, diñlē-, teylē- “gözetlemek”

B. An. Ağ.: añlā-, diñlē-.

8. -rā-, -rē-:

Brahmi : sēdrē-, titrē-, ögrē-

Kaşgarî : sedrē- (III, 277-18), kökrē- (III, 282-12), kefrē- (III, 282-11), külrē- (III, 282-76)...

Yakut : çıñırā- “çingırdamak”, abrā- “kurtarmak” kığıgırā- “gıcırdamak”, ek-kirie- “sıçramak”, titirie- “titirmek”, kēñgirē- “gegirmek”, kükkürē- “gürlemek”.

9. -sā-, -sē-:

Brahmi : suvsā-, kūsē-

- Kaşgarî: açığsâ- (I, 302-25), suvsâ- (I, 281-26), kösê -(III, 265-19), ölügsê- (I, 303-9), erüksê- (I, 303-5)...
- Yakut : üsâ-” susamak”, küösê-” (atlar hakkında) yatıp yuvarlanmak” kepsê-, kepsie- “birine birşey söylemek”...
- Silifke : susâ-
10. -mā-, -mē-:
- Köktürk : azmā-, tuymā-, umā-, unāmā-, yañılmā-...
- Brahmi : ārimā-, barmā-, bolmā-, busāmā-, kanmā-, kılmā-, saķınmā-, todmā-, ermē-, ertmē-, eşitmē-, ilinmē-, kedmē-, körmē-, siñmē-, tükemē-...
- Kaşgarî : barmā- (II, 63-6), bulmā- (I, 419-11), kaymā- (I, 403-21), kelmē-...
- Çuhm : tappā- (<tapmā-), parvā-(<barmā-), kelmē-...
- Silifke : üşümē-, yörümē-, unutmā-, tana'mā-, tanımā-...
11. -gar-, -ger-; -gūr-, -gūr-:
- Köktürk : aggūr-, boşgūr-, turgūr-; kīgūr-, yügūr-...
- Brahmi : tāşgār-, turkār-; içgēr-; belgūr-, belguor-...
- Kaşgarî : (Normal uzunluk) todgur-, turgur-, belgūr-
12. -dār-, -dēr-; -tār-, -tēr-; -dūr-, -dūr-; -tūr-, -tūr-:
- Köktürk : artūr-, kontūr-, urtūr-, ertūr-, irtūr-, yögtūr-, yüküntūr-...
- Brahmi : toñtār-, tertēr-
- Kaşgarî : (Normal uzunluk) tamtur-, oltur-, biltūr-, öltūr-
13. -ār-, -ēr-, -ūr-, -ūr-:
- Köktürk : yoñaşūr-, konūr-, keçūr-, kiñşūr-, ölür-, tüşūr-...
- Brahmi : tārkar-, ketēr-
- Kaşgarî : (Normal uzunluk) tüzger-, tüpker-, kopur-, keçür-, köçür-...
14. -ār-, -ēr-; -īr-, -īr-; -ūr-, -ūr-; -r
- Köktürk : ögīrēr, barīr, bilīr, korkūr, sakīnūr, olurūr, udūr, erūr, birūr, öyūr, tiyūr
- Mani : kedilūr, tiyūr
- Brahmi : atār, batār, ozār, börtēr, etēr, tilēr, titēr, titrēr, ürtēr, kelīr, ayūr, bolūr, katıglānūr, kılūr, üntūrūr, ugrāyūr, yaltriyūr...
- Kaşgarî : açılūr (I, 194-4), tapılūr (II, 119-31), sökölūr (II, 126-2), çekilūr (II, 135-25) barīr (III, 355-11); kelīr (I, 26-12), tarīkār (III, 115-14), utār (I, 200-17), ötēr (II, 100-23) kirikēr (II, 117-21).
- Yakut : ortolūr, tügehtīr (ot ortolūr atırcah, ot tügehtīr atırcah)
- Karagas : oynār, tuşār, tolhār, bolhār, murnār, kamnār, bağlār, tilēr
- Koybal : oynīr, tuzīr, tolgīr, bulgīr, burnīr, kamnīr, balgīr, sulgīr, tarīr, tanīr
- Türkmen : aglār (r. 49), hōrlār (Gr. 244), katlār (Gr. 69), kırār (G., 140), kalīr (G. 43), yatīr (Gr. 30)
- Batı-Anadolu : añlār, diñlār, dönēr, içēr, sürēr, gırār, kalkār, gidēr, galīr...
- Silifke : varūr, kadār, gorēr, oturūr, isdēr...
- Akçakoca : gezēr, bilār, çek'ār, görēr...
15. -māz-, -mēz-:
- Köktürk : āzmāz, bolmāz, umāz, unītmāz, yañılmāz, ölmēz

- Brahmi : bārmāz, atıglānmāz, yokātmās, ilmās, bilmēz, egsümēz, ermēz, bütürmēz.
- Kaşgari : açılmās (II, 71-12), karıřmās (II, 95-8), sanmās (I, 68-11), tegiřmēs (II, 105-23), tüzülmēs (III, 71-12), yeriřmēs (II, 105-23).
- Silifke : dolamāz, gelmēz, utanmāz, kokmāz, bilmēz, yeñmēz... (soru hālinde z erir; vokal daha aık ve uzunluk tam olur: yenmēmi?, bilmēmi?, almā mı? gormē mi?, tanımā mı?..)
16. -āyīn, -ēyīn~ayīn, -eyīn :
- Köktürk : ařāyīn, opāyīn, yolukāyīn; konayīn, ölüreyīn...
- Brahmi : bilēyīn
- Kaşgari : (geçmiyor)
- Türkmen : alāyın, kalāyın, kılāyın, kezēyīn, ölēyīn, inēyīn
- Silifke : oturāyın, varāyın (varāyın İncekum), geçēyīn...
- Batı Anadolu : dönēyīn
- Akakoca : bilēyīn
17. -ālim, -ēlim:
- Brahmi : igērēlim
- Kaşgari : iēlim (I, 142-7), keēlim (II, 5-27), köēlim (II, 5-26), yügrēlim (II, 13-9)...
- Altay : alālık, parālık, pulaylık, iēlik, körēlik (köreylilik)...
18. -sār, -sēr :
- Köktürk : āsār, tutsār
- Brahmi : alsār, bolsār, ilsār, oitsār, ersēr, kelsēr, tesēr, tersēr...
- Kaşgari : buřmasār (II, 12-9), İwmesār (II, 12-9)
19. -zūn, -zūn
- Köktürk : bolzūn, bolmazūn, teritzūn..., bolūn
- Kaşgari : bolsūn (I, 53-26), ufulsūn (II, 5-27), yefūlsūn (III, 355-28)
20. -dī, -dī; -tī, -tī
- Köktürk : öltī
- Mani, Uygur : boltī, bulgantī, bultī, kutrultī, tutuzdī, yarlıkadī, ertī, kelürdī, keltī, öklitdī, tegdī, tegmedī...
- Brahmi : boltī, yattī
- Kaşgari: بُلْغَال bulgālī (I, 200-16) ve benzeri yazılışlara kıyasla دى -dī, -dī olmalıdır. Kelimenin okluk eki alması halinde ek uzunluğu belirlemektedir: kumuřdīlār (III, 111-14), okıřtīlār (I, 186-22), ięeřdīlār (I, 187-19), keldīler (I, 417-2), keldīmiz (I, 325-20), bazan 2. şahısta da beliriyor: keldīū (I, 53-14). Buna göre: atıldī, aıldī, itıldī, ekıldī...
- Türkmen : durdī (Gr. 210)
- Altay : aldī, keldī, aldīlar (Németh-Langen im Yakutische s. 151).
- Silifke : yāttī, sūruktū
- Akakoca : astā "astı", ařtā "atı", ırařdā "uzaklaştı", yedia "yedi", galdā "kaldı" geldā "geldi", kesildā "kesildi", řařdā "şaştı", üzüldā "koptu"...
21. —dīm, —dīm; —dūm, —dūm
- Köktürk : āzdīm, bitīdīm, öldūm, boldīm

- Mani : birtīm
Kaşgarî : keldīmiz (I, 325-20)
Akçakoca : girdīm
22. —*gaçi*, —*geçi*; —*gācı*, —*gēçi* > —*ācı*, —*ēçi*;
Mani : bitigeçi
Yakut : bısāççı, bilēçi, berieççi, işeççi...
Şor : —*gācı*, —*kācı*; —*gēçi*, —*keçi*, —*ācı*, —*ēçi* (Fundamenta s. 637 pilgēçi)
Altay : —*ācı*, —*ēçi*; —*ōçi*, —*öçi*, (Fundamenta s. 582)
Abakan - Çulum : —*ācı*, —*ēçi* (Fundamenta s. 616)
23. —*gālı*, —*gēli*; —*galı*, —*geli*
Köktürk : ögügēli
Mani, Uygur : adırgalı, boşungalı, kılğalı, körgeli, künkelı, süngüşgeli, yüküngeli...
Kaşgarî : bargālı (I, 200-16), urgālı (II, 152-8), utgālı + mat (I, 170-16), kelgēli + met (I, 144-10)
Yeni Uygur : oynāgalı, tēlageli, tüzügelı...
24. —*gāy*, —*gēy*; —*kāy*, —*kēy* :
Brahmi : bolmāgāy, kılğāy, ketkēy
Kaşgarî : bargāy (II, 66-15), kurgāy (II, 66-11), sāgkāy (II, 66-12), içgēy (I, 492-12)
kelgēy (II, 66-16), tırgēy (II, 66-17)...
25. —*gli*, —*glı*
Köktürk : yatıglı
Mani : akıglı, amraglı, arıglı, azguruglı, küdüglı...
Kaşgarî : oğraglı, satıglı, suvgarıglı, tarıglı...
26. —*daçi*, —*deçi*, —*taçi*, —*teçi*; —*dāçi*, —*dēçi*, —*tācı*, —*tēçi*
Köktürk : yañıltaçi, ölteçi
Mani : bardaçi, kurtultaçi
Brahmi : bartāçi, bişruntāçi, turdāçi, altāçi, kıltāçi, körtēçi eşidtēçi, ilintürtēçi
üklittēçi
Kaşgarî : boldāçi (I, 528-17), togrādāçi (III, 314-13), ogrādāçi (III, 314-13), bardāçi (I, 24-6), koldaçıka (I, 417-5), sattaçi (II, 296-20) tapındaçi (II, 168-7) keldeçi (I, 24-8), öldeçi (I, 348-14), bititdeçi (II, 318-18) yükündeçi (II, 168-7)...
27. —*mış*, —*mış*
Köktürk : adırılmış, ālmış, bolmış, idmiş, kalmış, ogramış, bitmiş, ermiş, işıdmış, tegmiş.
Mani : kılmış.
Kaşgarî : bolmış (I, 93-5), kaymış (I, 403-20), barmış (II, 60-13), temış (I, 403-20)
28. —*p*
Köktürk : ayāp, barāp, başlāp, tamgālāp, talūlāpan, konūpan, öbkēlēpen, turūpan
Brahmi : bulūp, kılīp, yığīp, itilīp
Kaşgarî : körūp (I, 79-18) fakat kerip (III, 106-14).
Türkmen : başlāp (Gr. 12), karāp (Gr. IV), kaytalāp (Gr. 228), önlāp (Gr. 107), öylāp (Gr. 228), parlāp (Gr. 39), saklāp (Gr. 246), sānaklāp (Gr. 53), saylāp (Gr. v)

sırkavlâp (Gr. 20), şarşarlâp (Gr. 44), ukiâp (Gr. 48), yaşâp (Gr. 13), yağşılâp (Gr. III), yığnâp (Gr. 15)... Bu uzunluklar +p ye değil -la-, -a- ya ait görünüyor. Fakat, ayrıatıp (Gr. 13), kalıp (Gr. V) tekiler —p ile ilgilidir. Türkmencede salıp (Gr. 51) gibi uzunluk bulunmayan şekiller de var.

29. +çī, +çī

Köktürk : armakçī, bedizçī, adınçī, toyukçī, aygūçī, elçī...

Mani, Uygur : buyançī, nomçī, yolçī, bögteçī, ilçī, kemiçī, teñriçī...

Kaşgarî : tarıgçī (II, 49-4), etmekçī (II, 48-27), etçī (II, 48-26), etükçī (II, 49-5)-

Türkmen : diñlevçī (Gr. 51), kömekçī (Gr. 99) sözleyiçī (Gr. 209), odınçının (Fundamenta s. 317)

30. -māk, -mēk

Köktürk : begdemēk (?), köküzmēk

Brahmi : ālkmāk, āmrānmāk, ādırtlāmāk, çommāk, odunmāk, ozmāk, yorīmāk, öğretimēk, sözlēmēk, tegmēk, tepinmēk, emgēnmēk, eşitmēk...

Kaşgarî : açılmāk (I, 194-4), baturmāk (II, 73-8), kaçurmāk (II, 75-18), udunmāk (I, 200-6), keçürmēk (II, 75-24), kötürmēk (II, 75-7), tüpürmēk (II, 71-10)...

Türkmen : almāğa (<almāk-ga) (Gr. III), çıkarmāğa (Gr. VIII), koşmāğa (Gr. III), kurmāğa (Gr. III), okīmağa (Gr. 199), salmāgā (Gr. IV), yağmāğa (Gr. 238), yasamāğa (Gr. 65), yaşamāğa (Gr. III), yumşamāğa (Gr. 14)...

Silifke : bilmēğe, gormēğe, yimēğe...

31. +dā, +dē

Köktürk : kuydākı

Brahmi : adırtlāmişlardā, boynindā, kandā, karindā, andā, savdā, süvtā, yiltā, ettē, evtē, күntē, köñültē, yerlertē...

Kaşgarî : yazıdākı (I, 447-6), efdēkī (I, 447-6), eligindēkī (I, 164-22)...

Yakut : irāhtāğı, "uzaktaki", kannāğı "neredeki", tıatāğı "dağdaki" ıydāğı "aydaki", küöllēgi "göldeki", ergetēgi "evvelki, eskiden olan" isinēgi "içindeki", eyigindēgi "sendeki"

Türkmen : obadākı, mekteptēki

Yeni Uygur : kaydā "nerede?" (Fundamenta s. 560)

Silifke : damdākı (damdağıki), ondākı (ondağıki), odadākı (odadağıki), burādākı (İncekum : buradağı), ötedēki (ötedeyki), beridēki (berideğıki, berideyki),...

32. +gā, +gē :

Mani : başingā

Brahmi : kuvrāggā, muñā, bārtāçikā, bolgukā, borkā, kuyāşkā, kimkē, kişikē, күnkē, öziñē

Kaşgarî : mañā (I, 427-24)

Akçakoca : beşibirñnā "beşibirliğine", entāresinā "entarisine"

33. +ğ, +g

Köktürk : karlukūg, tutukūg, konçuyūg, öküzūg, yıparīg, adınçīg

Mani : kılınçlarīg, kuzularīg, teñrīg

Brahmi : artuklūkūg

Kaşgarî : yipīg "ipi" (II, 180-19)

34. *-kīnça, -kīnçe, -kūnça, -kūnçe*
 Köktürk : bozkūnça
 Kaşgarî : bolgıncā (I, 59-18), tutgıncā (II, 292-7), tikmeginçē (II, 20-29), tilēmeginçē (II, 20-29) . . .
 Türkmen : -incā, -incē (Fundamenta s. 316); turīncā (Gr. 135), düşīnce (Gr. 69), gelīnce (Gr. 135), ölince (Gr. 46)
 +ça, +çe'nin kantitesi bakımından :
 Brahmi : ānçā, bārçā, mūnçā, nēçē, tēñinçē . . .
 Türkmen : atyāncā (Gr. 234), bolyāncā (Gr. 191), sargaryāncā (Gr. 233), yağyāncā (Gr. 135) . . .
35. *+līk, +līk; +lūk, +lūk* :
 Köktürk : yartīmlīk, baylūk
 Brahmi : bolgulūk, kılgulūk, toñtargulūk, umungulūk . . .
 Kaşgarî : (Normal uzunluk) kaşıklık, kagunluk, kurugluk, tavarluk, tarıghk . . .
 Yakut : bārdāh "varlık", çāydāh "çakıllık", sirdāh "sarp kıyılı", erdēh "kocah, kadın", iñirdēh "sinirli", kirdēh "kirli", sordāh "talihsiz", öydōh "hafızah" atilāh "satılık", asilāh "acıhk", bialāh "bağlı", ogolōh "çocuklu", belielēh" belli, işaretli", berielēh "cömert, açık elli", küllāh "küllü", attāh "atlı", bisahtāh "bıçaklı", tāstāh" taşlık", uottāh "ateşli", tüörttēh "dörtlü", üstēk "üç yaşında", albannāh "dilenci" . . .
36. *+sīz, +sīz, +süz, +süz*
 Köktürk : antısız, atāsız, kañsız, kalısız, biligsız, emgeksız, erksız, buñūsüz, otsüz, ögsüz . . .
 Brahmi : tāmtuksüz, tutuksüz
37. *+nī, +nī*
 Mani, Uygur : anī, olarnī, suyumuznī, biznī, köngülümüzñī, ögümüzñī . . .
 Kaşgarî : +nī, +nī
 Tuva : bistī (< biznī), silernī, olarnī . . .
 Yeni Uygur : (Tar. R.-nī) (Fundamenta s. 546)
38. *+gāru, +gērū, +garū, +gerū*
 Köktürk : subuñarı, uyasıñāru, yontīñāru
 Mani : teñrigerū, yirgerū
 Kaşgarî : añār (I, 214-25), muñār (III, 375-20)
 Yakut : illerē "ileri"
 Türkmen : ilerī (Dmitr. 19), yokarī (Dmitr. 191)
 Altay : d'iskāri" ilkbahara" (Fundamenta s. 564)
 Silifke : ilerīki (ileriğiki), yukarīki (yukarığiki)
39. *+kī, +kī*
 Mani, Uygur : ajuntakī, aykī, sıñarkī, yazkī, yilkī, içrekī, ilkkī, köngültekī, öngrekī . . .
 Kaşgarî : +kī, +kī
 Türkmen : +kīnı, +kīni (Fundamenta s. 313), gündizkīñize (Gr. 170)
 Yeni Uygur : turdakī, bardakī (Fundamenta s. 555)
 Tuva : meeñī "benimki", seeñī "seninki", ooñū "onunki"
 Silifke : beridēkinler, ötēkinler (ötekinner)

40. +lār, +lēr

Köktürk : tāslār, kon'çilēr

Brahmi : bulār, adırtlāmuşlār, barsālār, işlēr, kimlēr, yerlēr, ütlēr...

Kaşgarî : olār (III, 111-13), bilgēlēr (I, 385-26), kişilēr (I, 187-19), eflēr (I, 231-4);..., okıştılār (I, 186,-22), kumuşdilār (II, 111-14), igeşdilēr (I, 187-19)

Altay : Fiil çekiminde 3. şahıs çoğul +lār, +lēr (Fundamenta s. 615).

Abakan-Çulm: Fiil çekiminde 3. şahıs çoğul +lār, +ār (Fundamenta s. 638)

Silifke : dōğāl'lēr, unudūllār, gezēllēr...

Akçakoca : dallār, yollār, direklār, kürekl'ār, yürek'l'ār; galdulār, beyeniallār...

41. +lī, +lī

Köktürk : budunlī

Mani, Uygur : karalī, utlī, yaruklī, teñrilī, tirnegülī, yeklī, yitilī, yigirmilī

42. +ār, +ēr

Brahmi : tokuzār, otuzār

Abakan- Çulm : +ār, +ēr (Fundamenta s. 612)

43. +rāk, +rēk

Brahmi : öñrerēk

Yakut : ökçörök

Türkmen : akınrāk (Gr. 28), başgarāk (Gr. 89), ağırāk (Gr. 174), añırırāk (Gr. 174), anıncarāk (Gr. 174), kızırāk (Gr. 174), kışırāk (Gr. 174), yazırāk (Gr. 174), ulırāk (Gr. 21), yakınrāk (Gr. 28), yokarırāk (Gr. 191), kiçirāk (Dmitr. 190) Kırgız

Kırgız : çaysırāk (Kırgız Sözlüğü 257)

Silifke : kısarāk, bozūrāk, gevşerēk, çürürēk, ötürēk "daha ötede", yuñsērēk, dikirēk

44. +m; +ñ; +ī, +ī; +sī, +sī

Köktürk : atīm, kadaşım, erīm, begīm, keşīm, katünüm, konçüyüm, örünüm, ünüm... tāşın, tāşlārın, toñüzün, örün, kuşun, kutun, sünükün...

atın, akın, barkın, ilin; yabgūsın, armakçısın, törüsün

Mani-Uygur : teñrīm

azukī, barī, bolmakī, budunī, katıgī, oğlanī, tamgakī, kökī, küçī, begī, emgekī; tamgasī, belgüsī, mingüsī, ögesī; oğlanınñ, özınñ

Brahmi : oğlī

Kaşgarî : işin (I, 47-15), özinge (I, 243-12), közinge (I, 243-12), sözinge (I, 243), tevesin (II, 181-26)

Türkmen : kızım (Gr. 161), kızımız (Gr. 161), birimiz (Gr. 161), ekenim (Gr. 146), munim, munımız (Gr. 161), kimimiz (Gr. 161), (ata), atām, atamız (Gr. 190), (köçe) köçem, köçemiz (Gr. 190), (ene), enēm, enemiz (Gr. 190) görgim (Gr. 104). birinñiz (Gr. 108), kızınñız (Gr. 161), munınñız (Gr. 161), kiminñiz (Gr. 161) (ene), enēniz (Gr. 190), ekeninñ (Gr. 146), önünñiza (Gr. 170), münini (Gr. 53), kızī (Gr. 161)...

Yeni Uygur : ND-ī, -sī (Fundamenta s. 546) Tar. R. eşegī (s. 541), suyī (s. 541) Hotān başındın (Jarr. 132)

Tuva : izī (Palmb. 175)

Akçakoca : benā "beni", yokuşā", yokuşu" dikişā" dikişi", işia "işi", daşlarā "taşları", guşlarā "kuşları", saşlarā "saçları", ağasā "ağası", türkesā "türküsü", yukarsā "yukarısı"

S O N U Ç

1. Eski Türkçe devresinde geniş ölçüde vokal uzunlukları bulunmaktadır. Bu uzunluklar sistematik olup gerek Kaşgarîdeki gerek canlı ağız ve lehçelerdeki uzunluklara intibak ediyor.

2. Kök hecesi uzunluklarındaki intibak nisbeti çok yüksektir. Buna karşı konsonla kapalı son hecelerdeki uzunluklardan dar vokallere ait olanları daha Kaşgarî'nin devrinde yok denecek kadar azalmış, geniş vokallerdekiler muhafaza edilmekle beraber artık fasih sayılmamaya başlanmıştır.

3. Yazıda, (emniyetli olarak) ancak ekleşmede belirebilen kelime sonu vokallerinin, aslında umumiyetle uzun oldukları kabul edilebilir.

4. Bütün uzunlukların organik bir birlik teşkil ettikleri açıkça belli oluyor. Bugün vokal uzunluklarını saklayan canlı Yakutça, Türkmence, Karagas-Koybalca'nın eski uzunluklara tam intibakı şaşılacak bir hâdisedir.

5. Eklerin içinde uzunlukları Kaşgarîye kadar gelemiyenler -ik-, -ik- vb., -sik, -sik; +kıya, +kiye; -matı., -meti den ibarettir. Zaten bunlardan sonuncusu Kaşgarîde geçmemektedir. Faktitif eklerinin tek-tük istisnaları bulunmasına rağmen, artık Orta Türkçede uzunlukluklarını kaybettiği anlaşılıyor.

BAZI MÜŞAHEDELER

Araştırmamda uzun vokallerin menşei konusuna girmeyeceğimi önceden bildirmiştim. Fakat, uzunluklar hakkında ilgi çeken bazı müşahedelerimi kaydetmeden geçemeyeceğim. Bunları, üçü umumî olan, şu altı gurupta toplayabiliriz :

1. Eski Türkçede umumiyetle uzun olan kelime sonu vokallerinin aynı zamanda vurgulu olması;

2. Eski Türkçeden sonraki devirlerde vokal genişlemelerinin hemen daima eski uzun vokallerin yerinde görülmesi ;

3. Eski Türkçeden sonraki devirlerde bir konsondan sonra, kelime sonunda vokal türemesi olaylarının, eski uzun vokalli hece ile ilgili bulunması (Bu daha çok Çuvaşça, Koybalca, Karagasça'da görülüyor; aynı olay müşterek kelimeler bakımından Mogol ve Tunguz dilinde de vardır)

4. Türkçede kelime sonu vokallerinin normalden daha açık olması;

5. Türkçede vurgulu açık hece vokallerinin normalden daha açık olması;

6. Türkçede yalnız tek heceli kelimelerin değil, birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ötümsüz ç, k, k, t konsonlarının ötümlüleşmelerinin hatta kelime içindeki tek yahut gurup konson ötümlüleşmelerinin de uzun vokallerle ilgili bulunması.

Guruplardan ilk beşi vurgunun Eski Türkçede de bugünkü gibi olup olmadığı sorusunun cevaplandırılmasını gerektirir. Bu sebeple, Eski Türkçede vurgunun umumiyetle son hece üzerinde olduğunu ispatlamak lâzımdır. Bunun için şu metodu kullanacağım: Vurgulu hece vokali varlığını koruma bakımından diğerlerine kıyasla daha şanslıdır. Şu halde, vokallerinin zayıflayıp kaybolduğunu tesbit ettiğimiz heceler vurgusuz, vokallerinin daralıp zayıfladığı fakat buna rağmen korunduğu heceler ikinci dereceden vurgulu, vokalleri daralacağı beklenirken genişleyen veya dar olduğu halde korunan heceler ise, vurgusu en kuvvetli hecelerdir. Bu gibi fonetik olayları metinlerden tâkip edebiliyoruz:

1. Vokal kaybolmaları (orta hece) :

anı+teg > anteg (I, 111T, III A, Kuzey, XXIX, 9) “öyle, o şekilde” kan'u>kanı (kanı+dın) » kantın “nereden” (I 41 K, ID XXIII, 16), beñigü “ebedî” (I, 131, Ongin. yan, üst ufkî yazı)>beñgü (III 72, Begre, arka C III, 4...), yahñus” yalnız “(E I, 139 İhe Huşotü, Doğu XXIII, 10) >yalñus (III, 118, Çakul IV, I, 10) közüngü>közünü “ayna” (II 87, Irk. Bitig XXXIII, I, 10), >közagü >közgü >közkü (II, 171, Ayna I, 4) içire “içre” (II, 64, Yazma I, a, IV, 2)> içre, tokuzon » toksun (Kşg) » doksan, sekiz on » seksün (Kşg.) >seksen, bedize-(Kt) » beze- Kşg⁸.; teğenek » değnek, küliçe>külçe, kölige » gölge...

2. İlk hece zayıflamaları:

yana>yene>yine, çadan>çayan»çıyan, saçra->sıçra-, yaşuk»yişuk >işuk » ışık, amti>emti>emdi>imdi; tarmaş->tırmaş-, taşık->çık-, kayak (Kşg.) >kıyak (Kşg.), kakılcum » kığılcım » kıvılcım, çayna->çiylene-, ısıcak >sıcak, iç+edük » çedik, ısırga>sırga, ılca>hca (Ta.

Ta. Söz.) maru>naru (Kşg.), oş+ol » şol » şu...

3. Vokal genişlemeleri:

ortu>orta, ordu>orda, togrı » tūra (kzk.), töpü » tepe, örümçük » örümcek, yinçü>yinçe (Tar.), inançu » inanca (Dede Korkut), bađruk>bađrak>bayrak (Kşg.) butı->buda-, tüzül->düzel-, tokı- (>do-

⁸ bedize->beze- ve diğerleri adı geçen makalemde s. 76.

ka-n- An. Ağ.), kopur- (Kşg.)> kopar-, köndgür->köndger- (Kşg.) » gönder-, sogun > sogan (Kşg.)...

Eski Türkçede Köktürk devresi içinde bile gördüğümüz orta hece düşmeleri bugünkü sağanak>sağnak, dışarıda>dışarda vurgusuzluk örneklerine uygundur. Vurgulu ve uzun vokallerin yerinde görülen geniş vokaller ise bir çeşit denge sağlamak için kullanılıyorlar. Kelime sonu vokallerinin normalden daha açık telâffuz edilmeleri panchronique bir olay olmakla beraber, genişlemeyi izah edemez. Burada Franz Bopp'un Hind-Avrupa dilleri için ileri sürdüğü ağır vokal-hafif vokal kategorilerini hatırlamamak mümkün değildir. a, e, o, ö den den ibaret olan ağır vokallerden, bazı lehçeler müstesna, kelime sonunda yalnız a, e bulunabileceğine göre, vurgu ve uzunluğun yerine genişliğin neden geçtiğini anıyabiliriz.⁹ N. Trubetzkoy'un psikolojik esaslarla (parlak, parlakça; donuk donukça) kategorilerine ayırdığı vokaller Türk Dili'nin vokal uyumu prensiplerine uygun düşerse de vokal genişlemeleri gibi meseleleri bütün cepheleri ile açıklayabilecek durumda değildir. Bu sebeple her iki tasnifi dikkate almak daha uygun görünüyor. Böyle olunca Türk Dili'nde bir l'harmonie de la quantité "nicelik uyumu" veya l'harmonie de la pesanteur "ağırlık uyumu" kabûlü zaruret hâline gelir. Bunu daha basit bir şekilde "dengeleme" olarak târif edebiliriz. Uzun vokallerin yerine geniş vokallerin geçmesi (tişî>tije Koyb. "dişi", ordū>orda" hükûmet merkezi") veya ikinci bir hecenin türemesi, (bîr>piri Çuv., "bir(sayı)"), bir prothétique konson belirmesi (āt>yat "isim" Çuv., ūç>viz/z'e, ūç>viç "üç" Çuv.) bir diftonglaşma veya içte konson türemesi (ît>işt "köpek" Yeni Uygur, biş>beyş "beş (sayı)" Karag.), bir gémination (eçî "ağabey"> iççi Yak, ana>âne (yazıda)>anne) yahut konson ötümlüleşmeleri hep aynı "dengeleme" prensiplerine uygun olaylardır. Bunlardan sonuncusu Türkçe için çok önemlidir. Çünkü, Türkçedeki bütün ötümlü-

⁹ Kelime kökündeki ikincil vurgulu î (daha sonra ê)lerin gelişmeleri de aynı uyumla izah edilebilir. Eski Türkçe'de kelime kökünde görülen î lerden önemli bir kısmı bugün Türkçe'de e' dir. Yani vurgulu, dar-uzun vokal yerine geniş vokal geçmiştir: bîl>bel, bîşük>beşik, bîş>beş, bîr>ver-, înen, înen- (ağızlarda) îş>eş, ît>et, ît>et-, kîç>geç, kîç>geç-, kîçe>gece, kîl>gel-, kîrt>kert-, kîrū>geri, tî>de-, tîmin>demin, tîr>der-, tîriñ>derin, tîş>deş-, yî>ye-, yîg>yek (yey~ yeğ) yîl>yel yîlpik>yelpik, yîti>yedi, yîñ>yen, yîr> yer vb...

Bu uyum dışında kalan kelimeler, orta Türkçe'de hatta bazıları Eski Türkçe'de ı~i alternansları ile kullanılanlarla uzun vokalli olmayanlardır. bîr~bîr., l' bît~bît "bit", çîg~çîg "çîg", ît~ît "köpek", îş~iş "iş", tîl~tîl "dil", tîş~tîş "diş" vb...

leşme olaylarını, hiç değilse kelime başından gayri olanların hepsini, uzun vokallere bağhyabiliriz. Şimdiye kadar yalnız tek hecelilere tanınan bu hak aslında umumî olmak icâbeder. Hadisenin fonetik izâhı şudur: Normal vokalin teşekkülündeki ses telleri ihtizaz adedi uzun vokallerinkinden daha azdır. Uzun vokal normalleşince “ağırlık uyumu” bozulur. Kaybı karşılamak ve dengeyi yeniden sağlamak için sonraki ötümsüz konsonun ötümlüleşmesi hal şekillerinden biridir. Böylece azalan vibration eklenme suretiyle yeniden çoğalır; enerji uygun bölümlere dağıtılmış olur: (āç)> acık-, (igāç)> ağacı, (bulit~bulit)> buludu,~ bulutu, (kulāk<kulkāk)>kulağı, (kelmēk)>gelmeğe... (inānç)>inancı, (kentū)>kendi, (kaltūr-)>kaldır-, (esirkē-)>esirge-, kaburga<(kaburkā)krş. kobèrhā Koyb... Eski uzunlukların yeniden ortaya çıkması ve alınma kelimelerdeki uzunlukların tekrar belirmesi yalnız analogi ile değil, aynı şekilde ağırlık uyumu ile izâh edilebilir. (altūn)>altun, altūnī, (ar. kitāb)>kitap, kitaba, kitābī..

Görülüyor ki, uzun vokaller üzerinde yapılacak çalışmalar Türko-lojinin birçok sorularını cevaplandırmak imkânına sahiptir. Şimdiye kadar ilk hece uzunlukları üzerinde fazlaca durulduğu halde, diğer hecelere ait uzunluklar oldukça ihmal edilmiştir. Halbuki yukarıda işaret ettiğim “dengeleme” prensipleri bakımından bunlar bir bütün olarak kabûl edilmek gerekir. Bu araştırmamla diğer uzunluklar için ilgi çekmiş olduğumu ümit ediyorum. Aynı konuda, bütün lehçeleri göz önüne alan başka incelemelerin yapılması, herhalde Türk Dili'nin karanlık birçok olaylarına ışık getirecektir.

7/4/1960

Kısaltmalar

Kt. – Köktürk yazılı belge	Sil. – Silifke ağzı
U. – Uygur yazılı belge	Akç. – Akçakoca ağzı.
M. – Mani yazılı belge	B. An. Ağ.– Batı Anadolu Ağızları. (Z. Korkmaz).
Br. – Brahmi yazılı belge	Gr.–Türkmen Dilinin Gramatikasi (1929).

UZUN VOKALLER ÜZERİNDE YAPILAN ARAŞTIRMALARA
D A İ R

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Foy, K. –Türkische Vokalstudien, MSOS III, Westas. St. 180-216, 1900
(s.192, 193 teki notlarda ilk olarak, Yakut ve Köktürk isimleri anılmak sûretiyle uzunluk örnekleri veriliyor. s. 209 ve 214 te diğer açıklamalar var.)
- Grönbech, Vilh. –Forstudier til tyrkisk lyhdhistorie, Köbenhawn, 1902
(s. 58 ve sonrası), Die langen Vokale der Wurzelsilbe, KSz, IV., 2, 229-240, 1903 (s. 234).
- Korş, F, E. –Slovo ‘baldak’i dolgota glasniĥ v turetskiĥ yazıkaĥ, Jivaya Starina, 70-71, 1909
- Németh, J. –Die langen Vokale im Jakutischen, KSz. XV, 150-164, Budapest 1914-1915
- Räsänen, M. –Über die langen Vokale der türkischen Lehnwörter im Ungarischen, FUF, Bd. XXIV, 246-255, Helsinki, 1925
- Polivanov, E. D. –K voprosu o dolgiĥ glasniĥ v obščeturetskom prayazıka, CRAS, Leningrad, 1927
- Ligeti, L. –A török hosszú magán hangzó, MNy XXXIV, 3-4, 65-76, 1938
–Les voyelles longues en turc, Journal Asiatique CCXXX, 177-204, 1938
–trk. trc. Tayyip Gökbilgin ‘Türkçede uzun vokaller’, Türkiyat Mecmuası, sa. VII-VIII, cüz. I, 82-94, İstanbul, 1942
- Emre, A. Cevat –Türkçede bulanık e (ê) fonemi, Türk Dili, Belleten, Seri III sayı 6-7, 8 487-497, istanbul, mart 1946
–Türkçede uzun vokaller (ünsüller), Türk Dili, Belleten, Seri III, sayı 10-II,I-5, ocak-aralık 1947, İstanbul, 1948
–Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (ilk deneme), birinci kitap, Fonetik, T. D. K., D. 28, İstanbul, 1949, XVI-459 (Divan’da arap harflerinin türkçeye uygulanması, vokaller 60-61, vokallerin uzunluğu, 61-62, sona gelen s fonemi 62-63 Divanda uzatma harfleri ile yazılmış olan tek heceli kelimeler: Yumuk ve dar vokallerle 64-65, geniş vokallerle 65-66, bulanık e(ê) vokali 66, Divanda iki hecelilerde vokal uzunluğu 66 - 68, çaĥataycada vokaller sistemi,

bulanık e(è) fonemi ve e: i değişimi 104-106, Anadolu yazmalarında vokaller sistemi, bulanık e(è) vokali 134, Codex Cumanicus' ta imlâ, vokaller ve yarı vokaller sistemi, geniş ön ve geniş art a vokalleri 160-161, İtalyan kısmının imlâsı ile arap yazmalarının imlâsı arasındaki benzerlik 161-162, Alman kısmında 162, bulanık e(è) vokali 163-164, yumuk vokallerin harfleri 164-165, vokalin y ile iki sesli olması 167, vokal uzunluğu 168, El İdrâkte ön düz e, è, i vokalleri 226-227 Tarançi diyeleğinde bulanık e(è) vokali 244-245 Altaycada vokaller ve yarı vokaller, bulanık e(è) vokali 262-263, Kırgızcada vokaller sistemi, uzun vokaller ve menşeleri 287, uzun u(ū) vokali 287-290, uzun o (ō) vokali 290-291, uzun ö(ō) vokali 291-292, uzun a(ā) vokali 292 gerundiflerde uzun vokal 292-293, Divan ve Kırgız uzun vokalleri 293, Koybal-Karagas düz ön vokaller e, è, i 336-337, uzun vokaller 337-338, fiil bükününde uzun vokaller 338-339, ayrışma olayları 339-341, Yakutçada uzun vokaller 370-373, uzun vokallerin diftong olması 373-377, Çuvaşçada uzun vokal diftong ilgisi 412, e vokali 419)

Räsänen, M. –Materialien zur lautgeschichte der türkischen sprache, Studia Orientalia, Helsinki, 1949, 249 (s. 64-73, ayrıca 73 ten itibaren 96 ya kadar yer-yer temas)

Korkmaz, Zeynep-Batı Anadolu ağızlarında asli vokal uzunlukları hakkında, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 197-203, Ankara, 1953

Gabain, Ann. von–Türkische Turfan-Texte VIII, Texte in Brāhmī schrift, Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1952, Nr. 7, Berlin, 1954, 105-1, 2 tafel

Dmitriev, N. K –Vtoroçniye dolgati v tyurkskih yazıkağ, İssledovaniya po sravnitel'noy grammatike tyurkskih yazıkov, I Fonetika, 198-202, AN SSSR, Moskova, 1955, 336

–Dolgiye glasnye v gagauzskom yazıka, İssledovaniya... 203-207

–Dolgiye glasniye v yakutskom yazıka, İssledovaniya... 192-197

–Dolgiye glasniye v turkmenskom yazıka, İssledovaniya... 182-191

İshakov, F. G. –Dolgiye glasniye v tyurskih yazıkağ, İssledovaniya... 160-174

Palmbağ, A. A. –Dolgiye i poludolgiye glasniye tuvinskogo yazıka, İssledovaniya..., 175-181

- Pritsak, Omeljan—Die ursprünglichen türkischen vokallängen im balkarischen, T. D. K. Jean Deny Armağanı, 203-207, Ankara, 1958
- Gabain, A. von —Das Altürkische 21-45, Philologiae Turcicae Fundamenta, I, Wiesbaden, 1959 (s. 25)
- Die Sprache des Codex Cumanicus, 46-73, Fundamenta (s. 50)
- Pritsak, Omeljan —Das Kiptschakische, 74-87, Fundamenta (s. 78)
- Mansuroğlu, M. —Das Karakhanidische, 87-112, Fundamenta (s. 90)
- Eckmann, Janos —Das Chwarezmtürkische, 113-137, Fundamenta (s. 117)
- Bazin, Louis —Le turkmène, 308-317, Fundamenta (s. 309-310 ve ilerisi)
- Pritsak, Omeljan —Das neuuigurische, 525-563, Fundamenta, (s. 543, 547, 553)
- Das Altaitürkische, 568, Fundamenta (s. 580-581)
- Poppe, Nikolaus —Das Jakutische, 671-684, Fundamenta (s. 673-675 eski uzunluklar, 675 ten itibaren yeni uzunluklar)
- Benzing, J. —Das Tschuwaschische, 695-751, Fundamenta (s. 704)

vokal uzunluklarına temas edilen araştırmalar

- Böhtlingk —Über die Sprache der Jakuten, St. Petersburg, 1851 (s. 133, 135, 136, 143)
- Castrén-Schiefner —Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre St. Petersburg, 1857
- Budenz-Khivai tatárság, NyK IV, 1865 (s. 316)
- Radloff, W. —Phonetik der Nördlichen Türksprachen, Leipzig, 1882 (s. 72, 76, 77, 80, 83, 84, 105)
- Zur Geschichte des türkischen Vokalsystems, 1901
- Katanov, H. F. —Opit izsledovania uryanğayskogo yazıka (Uçeniye zapiski Kazanskogo universiteta, kn. II), Kazan. 1903 (Vokal uzunlukları baştaki sesler listesinde, sayfeleri verilerek gösteriliyor: s. 3 (ā), s. 4 (ē), s. 7 (î), s. 10 (ō), s. II (ö), s. 14 (ū, ū), s. 16 (î))
- Melioranskiy, P.M. —Arab-Filolog o turetskom yazıke, St. Petersburg, 1903
- Pedersen, H. —Türkische Lautgesetze, ZDMG, Bd. 57, heft III, 535-562, 1903.
- Radloff, W. —Die Jakutische Sprache in ihrem Verhältnisse zu den Türksprachen, St. Petersburg, 1908

- Almásy, Georg von-Der Abschied des Helden Manas von seinem Sonne
Sémetéy, KSz XII, 216-223, Budapest, 1911-1912 (s. 218)
- Mannerheim, C. G. E.-A visit to the Sarö and Shera Yögurs, JSFOu.
XXVII, 2, 1-72, Helsinki, 1912 (s. 63).
- Paasonen, H. -Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautge-
schichte IV, KSz, XV, 1-3, 78-134, Budapest, 1914-1915.
- Pröhle, wilhelm -Balkarische Studien, KSZ XV, 1-3, 165-276, Budapest,
1914 1915- (s. 178, 204)
- Ramstedt, G. J. -Zur Frage nach der Stellung des Tschuwassischen,
JSFOu XXVIII, I, 3-34, Helsinki, 1922 (s. 13, 31).
- Coq, A. von Le -Das Lī kitābī, KCs A I, 1925 (s. 439).
- Brockelmann -Mitteltürkischer Wortschatz, Bibliotheca Orientalis Hun-
garica, I Bp, 1928.
- Vladimirtsov, B. Ya.-Srvnitel'naya grammatika mongol'skogo pis'men-
nogo yazıka i halhaskogo nareçiya, vvedeniye fonetika, İzd. Lening-
radskogo vostoçnogo instituta, Leningrad, 1929, (s. 193. 194...)
- Geldiyif, M.,
- Apaarif K., -Türkmen dilinin gramatikası Aşkabat, 1929, 257, s.
(s. 22 de uzun vokallere temas).
- Weil, G. -Tatarische Texte, nach den in der Lautbildung der Staats-
bibliothek befindlichen Originalplatten, Berlin-Leipzig, 1930.
- Jarring, G. -Studien zu einer osttürkische Lautlehre, Lund, 1933 (s. 43
124;
- Poppe, N. -Über die Sprache Daguren, Asia Major X, 183-220, 1934,
W. Bang-R. Rahmeti -OğuzKağan Destanı, İstanbul, 1936 (s. 8)
- Potseluyevskiy, A. P. -Dialekti turkmenskogo yazıka, Aşhabad 1936
(s. 31...).
- Fonetika turkmenskogo yazıka, Aşhabad, 1936.
- Menges, K. -Einige Bemerkungen zur Vergleichenden Grammatik des
Türkmenischen, Archiv Orientalni XI, 7-34, 1939 (s. 15-20).
- Németh, Gy. -Zur kenntnis des geschlossenen e im Türkischen, KCsA
I Ergänzungsband, 515-531, 1939.
- Benzing, J. -Über die Verbformen im türkmenischen, Berlin, 1939.
- Direnkova, N. P. -Grammatike Oyrotskogo Yazıka, Moskova-Leningrad,
1940, 302 (s. 23).

- Filonenko, Viktor Yosifoviç –Grammatika balkarskogo yazıka, Fonetika i morfologia (Naučno-issledovatel'skiy Institut Kul'turi KB ASSR) Nał'çik, 1940 (s. 7-8).
- Direnkova, N. P. –Grammatika Şorskogo Yazıka, Moskova-Leningrad, 1941, 307 (s. 11-12, paragraf 8)
- Gabain, Anm. von –Alttürkische Grammatik (ilk baskı 1941, ikinci baskı 1950) Leipzig
- Németh, Gy, –A zárt e a bolgár-török jövevényzavainkban, MNY XXXVIII, I-II, 1942.
- Batmanov, İ. A. –Fonetiçeskaya sistema sovremennogo kirgizskogo yazıka, Firunze, 1946 (s. 32-33,43,48).
- Haritanov, L. N. –Sovremenny yakutskiy yazık, 1947 (s. 53, 54)
- Kyazımov, F. A, –Glasniye azerbaycanskom yazıka, Metodika Eksperimentalno Fonetičeskoy issledovaniya, Moskova, 1954, 320 (57-81)
- Bayçur, U. Şç. –List no. I zapis' ot. 23. I. 1954, diktör-aspirant LGU tov. Kunaa, rodnoy yazık tuvinskiy (Bkz. Palmbah, İssledovaniya. . s. 179).
- Pritsak, O, –Die Bulgarische Fürstenliste, Wiesbaden, 1955, 79-81.
- Malov, S. Y. –Yazık jyoltıı uygurov. Slovar i grammatika (İzdatelstvo Akademii Nauk Kazahkskoy SSR), Alma-Ata, 1957, 196 (s. 185, 187,188).
- Kiyekbayev, J. G. –Başkört tiliniñ fonetikahı (Başkört Devlet Üniverstitinin Gilmi Yazmaları. Ayrım sıgarış IV, Filologiya seriyahı no: 3, 1957), Öfö, 1957 (s. 66, 67)
-